MIHAELA GLIGOR

ORIENT ȘI OCCIDENT

Topografii ale simbolului la Mircea Eliade

Presa Universitară Clujeană

MIHAELA GLIGOR

ORIENT ȘI OCCIDENT

Topografii ale simbolului la Mircea Eliade

Mihaela GLIGOR este absolventă a Facultăţii de Filosofie (2001) din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai Cluj-Napoca, unde a urmat şi un program de Studii Aprofundate de Filosofia Umanului (2002). Doctor în Filosofie al aceleiaşi Universităţi cu o teză despre *Mircea Eliade şi extrema dreaptă românească* (2006). În 2009 a fost Fellow la Departamentul de Filosofie, Jadavpur University Calcutta, India, cu o bursă postdoctorală ICCR (Indian Council for Cultural Relations).

Autoare a volumelor *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, cu o Prefaţă de Liviu Antonesei (teza de doctorat - Bucureşti, EuroPress Group, 2007), nominalizat la Premiile Naţionale ale Uniunii Scriitorilor din România pe anul 2007, la Categoria Debut; *India. Însemnări, eseuri, jurnal* (Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2009), volum distins cu Premiul Sergiu Al-George al RICA – Romanian Indian Cultural Association; ediţia a II-a, 2010 şi *Între filosofie şi medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa* (Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012).

Coordonatoare, alături de Mac Linscott Ricketts, a volumelor: *Întâlniri cu/Encounters with Mircea Eliade* (Casa Cărţii de Ştiinţă, 2005); *Întâlniri cu Mircea Eliade* (Humanitas, 2007); *Professor Mircea Eliade. Reminiscences* (Calcutta, Codex, 2008). Co-editor, alături de Sherry Sabbarwal, al volumului *Patterns in Philosophy and Sociology of Religion* (Jaipur, India: Rawat Publications, 2011). Co-editor, alături de Liviu Bordaş, al celor două volume *Postlegomena la Felix Culpa*. *Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul* (Presa Universitară Clujeană, 2012 şi 2013). Co-editor, alături de Miriam Caloianu, al volumelor *Theodor Lavi în corespondenţă* (Presa Universitară Clujeană, 2012) şi *Intelectuali evrei şi presa exilului românesc* (Presa Universitară Clujeană, 2013). Editor al volumelor *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History* (Presa Universitară Clujeană, 2012) şi *From Influence and Confluence to Difference and Indifference. Studies on History of Religions* (Presa Universitară Clujeană, 2015).

Co-traducătoare a lucrării lui Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*, *1907-1945* (Bucureşti, Criterion Publishing, 2004). Traducătoare a volumului *India. Scrieri despre cultura, istoria şi identitatea indiană*, semnat de laureatul Nobel, Amartya Sen (Casa Cărţii de Ştiinţă, 2010). Co-traducătoare şi editor al volumului Mircea Eliade şi Henry Pernet, *Corespondenţă. 1961-1986. Dragul meu prieten* (Casa Cărţii de Ştiinţă, 2011). Co-traducătoare şi editor al volumului Maitreyi Devi şi Mac Linscott Ricketts, *Corespondenţă. 1976-1988* (Casa Cărţii de Ştiinţă, 2012). Coordonatoare a Colecţiei *Biblioteca Indiană* la Casa Cărţii de Ştiinţă, Cluj-Napoca şi Redactor şef al *International Journal on Humanistic Ideology* (http://www.socio.humanistica.ro/).

Cercetător ştiinţific III la Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu", Departamentul de Cercetări Socio-Umane şi Director al *Cluj Center for Indian Studies* din cadrul Universităţii Babeş-Bolyai Cluj-Napoca (http://indian.centre.ubbcluj.ro/).

MIHAELA GLIGOR

ORIENT ȘI OCCIDENT

Topografii ale simbolului la Mircea Eliade

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2016

Referent ştiinţific:
Dr. Henry Pernet – Carpinteria, USA

Pe copertă: prelucrare după *Tree of Life*, desen din secolul 17, găzduit de Palatul Shaki Khans, Azerbaijan, construit în anul 1797 de Muhammed Hasan Khan, inclus în 1998 în UNESCO World Heritage Sites.

Sursa: www.wikipedia.org.

ISBN 978-606-37-0007-1

© 2016 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parţială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă şi se pedepseşte conform legii.

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Părinților mei

CUPRINS

Introducere 11

Capitolul 1
La porțile Orientului. Mircea Eliade în India 21

Capitolul 2
Miturile Bucureștiului interbelic 53

Capitolul 3
Os Romenos, Latinos do Oriente.
Și alte simboluri lusitane 99

Capitolul 4
Yoga la Paris. Eliade, răsfățatul Occidentului 123

Capitolul 5
Encyclopedia Chicago 145

Concluzii 175

Abstract 183

Indice de nume 187

Dacă ar trebui să-mi rezum în puține cuvinte
experiența mea, aş spune că jocul m-a dus
mereu tot mai departe, tot mai adânc în real.
Şi filozofia mea s-ar reduce la o singură dogmă:
Joacă-te!

Mircea Eliade,
Isabel şi apele diavolului, 1930

Geografia e întotdeauna mai puternică decât istoria.

Mircea Eliade,
Elemente pre-ariene în hinduism, 1936

Simbolul, singura cale de contact cu toate
regiunile ontice, rămânând totuși în concret,
nerefuzând experiența.

Mircea Eliade,
Jurnalul portughez, 1944

INTRODUCERE

Subiectul Mircea Eliade mă preocupă de multă vreme. Eram în liceu când am citit pentru prima dată romanul *Maitreyi* și datorită acestei lecturi viața mea s-a schimbat radical. Am ales să studiez Filosofia pentru că Mircea Eliade, la rândul lui, studiase Filosofia.

Am pornit, așadar, de la partea exotică a scrierilor sale literare, am descoperit mai apoi prezența sacrului, istoria și filosofia religiilor, ajungând, în cele din urmă, la moștenirea perioadei interbelice. Am încercat să îmi găsesc locul în toate aceste preocupări ale lui Eliade și să contribui, cumva, la o mai bună înțelegere a lui ca om, scriitor și creator de școală. Provocarea Mircea Eliade m-a dus, după finalizarea studiilor doctorale, din India până în Israel, în căutarea lui și dincolo de el. Și de fiecare dată, (re)întâlnirea cu Eliade m-a ajutat să îmi (re)găsesc drumul.

Cam în perioada în care începusem doctoratul (2002) am văzut filmul *Magazinul de pe strada mare*, laureat cu Oscar, producție Cehoslovacia 1965, în regia lui Ján Kadár și Elmar Klos. Subiectul era delicata chestiune evreiască, cea despre care fusesem

sfătuită să citesc pentru a-mi forma o părere asupra modelelor culturale asumate de Mircea Eliade, subiectul principal al cercetării mele.

Lecturile m-au dus către luările de poziție cu privire la evrei ale unor oameni de cultură apreciați de Mircea Eliade, de la Mihai Eminescu și Bogdan Petriceicu-Hasdeu la Nae Ionescu. Limbajul acestora era unul al separării, iar influența ultimului asupra Generației 1927 s-a dovedit a fi covârșitoare. Ideea prin care Nae Ionescu i-a atras pe tinerii intelectuali a fost necesitatea ca fiecare persoană să-și dezvolte propria-i filosofie de viață pornind de la experiențe. Inclusiv în domeniul politic. Deoarece, după cum scria Eliade, „noi toți [...] eram solidarizați cu concepțiile și opțiunile politice ale profesorului”[1].

Adorația pentru Nae Ionescu a fost adesea descrisă de Mircea Eliade ca o *felix culpa*, chiar dacă o explicație clară a simpatiilor sale legionare nu a oferit niciodată. După plecarea din țară, relațiile lui Eliade cu intelectualii evrei au fost cordiale[2]. În anul 1978 a avut chiar o vagă încercare de clarificare a trecutului său legionar. După cum îi scria, la acea vreme, lui Ioan Petru Culianu:

---

[1] Mircea Eliade, *Memorii, 1907-1960*, Ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997, p. 340.

[2] Vezi cele două volume ce conțin corespondența lui Mircea Eliade cu intelectualii evrei: *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul*, ediție îngrijită de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Presa Universitară Clujeană, 2012 și 2013.

> simpatia față de Legiune a fost indirectă, prin Nae Ionescu, și n-a avut nici o influență în gândirea și scrierile mele[3].

Motivul era simplu: apăruse, în 1972, *Dosarul Mircea Eliade* în nou înființata revistă *Toladot*[4] și reacțiile negative împotriva lui se înmulțiseră.

În cei zece ani care au trecut de la susținerea tezei de doctorat cu titlul *Mircea Eliade și extrema dreaptă românească* (2006) am încercat să mă ocup de cât mai multe aspecte ale personalității lui Mircea Eliade și să aduc la lumină documente (manuscrise, scrisori, mărturii) și detalii inedite despre viața și opera acestui mare creator. Am urmărit, astfel, traiectoria intelectuală a lui Mircea Eliade de la primele sale scrieri științifice și perioada indiană până la Chicago Divinity School, încercând să arat

---

[3] Ioan Petru Culianu, *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade - Ioan Petru Culianu*, Iaşi, Editura Polirom, 2004, p. 125.

[4] *Toladot. Buletinul Institutului Dr. J. Niemirower* a apărut în 1972, la Ierusalim, sub conducerea lui Theodor Lavi, cel care a înființat în 1973 Centrul pentru studierea evreilor din România, în cadrul Universității Ebraice din Ierusalim. Mai multe explicații despre revista *Toladot*, Dosarul Eliade, Theodor Lavi, *Jurnalul* lui Mihail Sebastian și disputele iscate în epocă se găsesc în volumul *Theodor Lavi în corespondență*, editori Mihaela Gligor și Miriam Caloianu, Editura Presa Universitară Clujeană, 2012. A se vedea și volumul *Intelectuali evrei şi presa exilului românesc*, editori Mihaela Gligor și Miriam Caloianu, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2013.

cum întâlnirea cu el (personală sau doar livrească) a schimbat viețile multor oameni. Inclusiv a mea.

M-a interesat, în special, cum a reușit să facă disciplina istoriei religiilor atât de atrăgătoare pentru studenții săi și cum a contribuit esențial la conturarea acestei școli de gândire, acolo, în Occident. Prin tot ce am realizat, am încercat să îl scot pe Mircea Eliade din mitul în care era închis și să surprind partea lui umană.

Am dorit, mereu, să trec dincolo de *mitul Eliade* și am făcut asta (și) mai ales prin recuperarea și publicarea unei importante părți a corespondenței sale și prin discuțiile cu foștii studenți și colaboratori din perioada sa indiană sau din anii de maturitate științifică, în dorința de a schița portretul complet al celui care a schimbat definitiv mai multe domenii importante ale cercetării umaniste.

Am considerat că pentru evoluția intelectuală a lui Mircea Eliade, India a fost un punct esențial. Când, în 1928, tânărul Eliade și-a început călătoria în India, nimeni nu bănuia că această țară și ceea ce va învăța el acolo vor schimba, pentru totdeauna, modul de înțelegere al istoriei religiilor.

Elementele fantastice, simbolismul religios, fascinația sacrului și căutarea lui *homo religiosus*, India, cu misterele sale, Yoga și pluralismul religios, dedicarea față de proiectele științifice sau față de studenții și corespondenții săi, magia scrierilor literare sau curajul și efervescența tinereții,

curiozitatea nemaipomenită care l-a caracterizat pe Eliade sau dorința sa de a detalia fiecare gând sau trăire; iată doar câteva din aspectele pe care am încercat, de cele mai multe ori cu succes, să le analizez în această perioadă de căutare și creștere intelectuală proprie.

Studiind și scriind despre teme diferite (de la întâlnirea cu Maitreyi și perioada de ședere în India, la percepția spirituală și politică a realității interbelice, la simbolurile - religioase sau de altă natură - ascunse în scrierile literare și publicistice sau diferitele înțelegeri ale fenomenului religios așa cum apare el manifestat în lucrurile și locurile aparent lipsite de sacralitate și până la înțelegerea folclorului ca instrument de cunoaștere) am învățat, de asemenea, foarte multe despre capacitatea și puterea mea de a asuma cercetări interdisciplinare (la granița dintre filosofie, istorie, religie) și despre necesitatea de a fi, mereu, obiectivă cu privire la subiectul intereselor mele. Nu a fost, întotdeauna, ușor, însă consider că m-am achitat, satisfăcător, de temele de cercetare asumate în acești ultimi zece ani.

Cartea aceasta, *Orient și Occident. Topografii ale simbolului la Mircea Eliade*, redă, cronologic, transformarea lui Mircea Eliade, de la tânărul miop, fascinat de cultura, filosofia și întreaga lume plină de sens, culoare și mistere a Indiei și a Orientului, în general, până la savantul stimat, recunoscut la nivel mondial, creator de școală și deschizător de drumuri

în domeniul filosofiei, istoriei și fenomenologiei religiilor, în Occident.

Am în vedere apariția și dezvoltarea celor mai importante simboluri folosite în lucrările sale de istorie și filosofie a religiilor - de la *homo religiosus* (sau *homo symbolicus*) și *axis mundi* la *hierofanie* sau ce înseamnă *Yoga* în viziunea lui -, punând accent mai ales pe cercetările sale indiene și pe receptarea rezultatelor sale în diferite părți ale lumii, surprinzând, astfel, importanța sa pentru domeniul umanist - filosofia, istoria și fenomenologia religiilor.

Ca istoric al religiilor, Mircea Eliade a studiat, în primul rând, fenomenul religios, modul în care religiozitatea se manifestă în viața de zi cu zi şi a pus accentul asupra conceptului de *sacru*.

Religia a fost dintotdeauna o componentă de bază a societății şi rămâne şi astăzi o instituție cu implicații vitale pentru toate aspectele existenței umane. Orice studiu asupra religiei trebuie să ofere o înțelegere a elementelor sale constitutive, precum miturile fondatoare şi ritualurile care dau individualitate respectivei înțelegeri a manifestării divinului. Încă de la începuturi, oamenii au încercat să înțeleagă şi să desluşească misterul existenței. În căutarea sensului vieții, ei au apelat la reprezentări filosofice sau artistice şi, într-un fel sau altul, religia a jucat un rol important. Iar Eliade a înțeles și valorificat toate aceste căutări și trăiri.

În lumea de azi, religia poate fi găsită în locuri neaşteptate şi devine necesar să înțelegem cum funcționează ea în contextul modernității. Distingem între religii vestice şi religii estice; antice, moderne, monoteiste, politeiste; prea multe pentru a le număra şi înțelege cu adevărat, în mult prea multe şi diferite limbi, şi, totuşi, cu un fundamental sâmbure comun. Iar Mircea Eliade a oferit o primă încercare de inventariere a lor.

Religia, cu cele trei aspecte fundamentale ale sale - filosofia, mitologia şi ritualul -, şi faptul că are de-a face cu existența unei divinități supreme, a constituit elementul asupra căruia Mircea Eliade şi-a concentrat cercetările. Precum alți mulți istorici ai religiilor - Raffaele Pettazzoni sau Gerardus van der Leeuw -, Mircea Eliade a considerat că disciplina istoriei religiilor (*Allgemeine Religionswissenschaft*) este destinată să joace un rol deosebit de important în viața culturală a omenirii. El a fost primul care a oferit o varietate copleşitoare de informații despre religii, pe baza „structurilor" întâlnite în diferite reprezentări religioase. Celebrul său *Traité de histoire des religions* (*Tratat de istorie a religiilor*)[5] oferă astfel baza pentru o întreagă tradiție ce se revendică pornind de la el.

[5] *Traité de histoire des religions* este considerat cel mai important volum semnat de Mircea Eliade. A apărut la editura pariziană Payot, în 1949.

În anul 1961, scriind pentru primul număr al *History of Religions*, noua revistă de studii religioase publicată de University of Chicago Press[6], Mircea Eliade îşi exprima simpatia pentru tinerii ce aspirau să devină istorici ai religiilor. Însă, în opinia lui, pentru a deveni specialişti într-o religie sau alta, ei trebuiau, mai întâi, să aibă o imagine de ansamblu asupra tuturor religiilor. Pentru Mircea Eliade, istoria religiilor urma să aibă o importanță deosebită în viața culturală, și să ofere, astfel, baza pentru un nou umanism.

Dincolo de topografia simbolică a locurilor ce i-au fost, vremelnic, *acasă*, volumul *Orient şi Occident. Topografii ale simbolului la Mircea Eliade* folosește o Bibliografie de ultimă oră și analizează accentele critice apărute în ultimii ani, în directă legătură cu dezvăluirile despre celălalt aspect al vieții lui Eliade (perioada interbelică și legăturile - mai mult sau mai puțin controversate - cu evreii).

Pe de altă parte, cartea redă și întâlnirile mele, succesive, cu Eliade și lumile prin care a fost purtat de destin (India, cea care i-a marcat într-adevăr existența și l-a ajutat să devină conștient de importanța simbolurilor religioase; Israelul, pământul făgăduinței,

[6] Articolul semnat de Eliade, "History of Religion and a New Humanism", era, în fapt, programul noii reviste. Vezi *History of Religions, An International Journal for Comparative Historical Studies*, Volume 1, Number 1, Summer 1961, The University of Chicago Press, pp. 1-8.

locul în care Eliade a ajuns doar ca subiect de cercetare sau în mijlocul polemicilor; Portugalia și mirajul libertății; Franța, societatea liberală care i-a permis să creeze și să se afirme ca specialist; America, locul unde s-a împlinit cu adevărat) sau oamenii care l-au iubit și au învățat de la el (Sorin Alexandrescu și toți acei studenți care mi-au confirmat, iar și iar, că Eliade a fost un om deosebit). De aceea, nu pot decât să mă bucur că datorită lui am ales Facultatea de filosofie și am păşit, astfel, pe un drum greu, dar plin de satisfacții și călătorii - literare, interioare sau reale - atât de neașteptate.

Pe când se afla în Portugalia, în 1944, Eliade se gândea să scrie „*Omul ca simbol* - titlul cărții mele viitoare, prima mea carte filozofică”[7]. Nu a terminat-o, din păcate, niciodată. Însă întreaga sa existență a fost o înșiruire de simboluri; el însuși fiind, pentru cei care l-au cunoscut, un simbol.

Construit în jurul *simbolului*, prin tematica abordată și modul de expunere a trăirilor și a principalelor direcții de cercetare asumate de Eliade, am convingerea că volumul *Orient şi Occident. Topografii ale simbolului la Mircea Eliade* va facilita o mai bună înțelegere a *mitului Eliade*.

Ierusalim, 23 iunie 2016

[7] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006, vol. 1, p. 232, însemnare din iunie 1944.

CAPITOLUL 1

La porțile Orientului. Mircea Eliade în India

India mă atrăgea ca o taină în care parcă mi-aș fi presimțit destinul[1].

Eram singurul pe care îl pasionau [...] *Orientul și istoria religiilor*[2].

India are meritul de a fi adăugat o nouă dimensiune în Univers: aceea de a exista liber[3].

Pentru un european, India - Orientul, în general - a fost dintotdeauna un tărâm minunat, al legendelor și poveștilor incredibile, cu peisaje extraordinare și oameni interesanți, un loc misterios încărcat de înțelepciune și sfințenie.

---

[1] Mircea Eliade, *Memorii, 1907-1960*, Ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997, p. 157.

[2] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, Conversații cu Claude-Henri Rocquet, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 22.

[3] Mircea Eliade, *Jurnal*, volumul I, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993, însemnare din 26 ianuarie 1961.

India a atras mereu cele mai strălucite minți ale lumii, aflate în căutarea absolutului și a cunoașterii. Desigur, între cei care au pășit pe pământul Indiei și au exploatat la maximum cunoștințele dobândite acolo se numără și Mircea Eliade.

Eliade a fost fascinat, de foarte tânăr, de India, de cultura bogată a țării, de filosofia și misterele ei. India a fost un punct esențial al vieții lui și foarte multe din viitoarele sale realizări (literare sau științifice) și-au avut rădăcinile în perioada indiană și trăirile intense pe care le-a experimentat acolo. India a devenit pentru Eliade *acasă* și a rămas, peste ani, un loc de refugiu spiritual și de căutare a libertății absolute.

În cele ce urmează mă voi opri la călătoria și șederea lui Mircea Eliade în India și voi aminti o parte din minunatele întâlniri inițiatice pe care le-a avut acolo. Voi insista atât asupra trăirilor sale personale, cât și asupra dezvoltării intelectuale, în dorința de a înțelege de ce, pentru Eliade, India a reprezentat un loc al formării și un spațiu misterios, mereu prezent în scrierile sale memorialistice, literare sau științifice.

Visul

Nopțile, rămas singur în mansardă mă trezeam. Aici, *îmi spuneam, cel puțin* deocamdată, *nu mai am nimic de făcut. Deschideam cărțile de filozofie indiană, volumele de impresii de călătorie din Orient pe care le adunasem și mă lăsam dus pe gânduri. India mă fascinase.* [...] *Trebuia în orice chip să mă rup de toți și toate și să ajung acolo*[4].

Anul 1928 l-a găsit pe tânărul Mircea Eliade la Roma. Studia intens pentru lucrarea de licență asupra filosofiei renașterii[5]. Cu toate acestea, se declara „definitiv cucerit de istoria religiilor orientale și de filosofia indiană"[6]. În biblioteca universității a găsit primul volum din *A History of Indian Philosophy*, lucrare a celebrului profesor indian Surendranath Dasgupta[7].

A început să citească Prefața cărții și astfel a aflat despre Manindra Chandra Nandy, Maharajahul de

---

[4] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 157-158.

[5] Titlul exact al tezei sale a fost „Contribuții la filosofia renașterii". Aceasta a fost publicată în anul 1984. Vezi Mircea Eliade, *Contribuții la filosofia renașterii*. Ed. Constantin Popescu-Cadem. Prefață de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, ca supliment anual al *Revistei de Istorie si Teorie Literară*, București, Capricorn, 1984. În *Încercarea labirintului* el menționează că era interesat de „filosofia italiană de la Marsillio Ficino până la Giordano Bruno". Vezi Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*. op. cit., p. 25.

[6] Vezi Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 150.

[7] Surendranath Dasgupta (1887-1952) a fost un important filosof indian (bengalez), autor al celor cinci volume *A History of Indian Philosophy*, profesor de filosofie la University of Calcutta.

Kassimbazar, cel care a suportat cercetările lui Dasgupta și l-a ajutat să publice *History*[8]. În acel moment, Eliade a luat decizia de a studia în India, cu profesorul Dasgupta.

Entuziasmat peste măsură, tânărul Eliade i-a scris Maharajahului de Kassimbazar, mărturisindu-i dorința sa de a studia limba sanscrită și filosofia indiană cu profesorul Dasgupta, pentru doi ani, la Calcutta. I-a scris, de asemenea, lui Dasgupta, a cărui carte *Yoga as Philosophy and Religion* o cunoștea și o considera foarte bună[9].

După câteva luni, pe când își pierduse orice speranță, a venit și răspunsul. Eliade a primit o scrisoare de la Maharajah:

> Mă felicita pentru hotărârea mea de a studia filosofia indiană cu Surendranath Dasgupta, dar

[8] „În prefață, Dasgupta mărturisea că, fără sprijinul maharajahului Manindra Chandra Nandy, din Kassimbazar, cartea n-ar fi putut apărea. Subsidiile acestui mecena i-au îngăduit să studieze cinci ani la Cambridge și tot el, maharajahul, și-a asumat cheltuielile de tipar la Cambridge University Press". Vezi Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 150. Vezi, de asemenea, Surendranath Dasgupta, *A History of Indian Philosophy*, vol. I, Cambridge University Press, 1922, p. XI, unde Dasgupta amintește de binefăcătorul său: „este mult superior donațiilor pe care le-a făcut [...] un veritabil Bodhisattva".

[9] În *Memorii*, Eliade își amintește exact momentul: „Nu voi uita niciodată acea după-amiază de mai, când am deschis *A History of Indian Philosophy* a lui Surendranath Dasgupta. Îmi cumpărasem în acea iarnă cartea lui despre yoga și știam că este cel mai ilustru istoric al filosofiei indiene. Dar încă nu văzusem acest prim volum din ceea ce avea să devină mai târziu capodopera lui" (p. 150).

> adăuga că doi ani nu sunt de ajuns. Îmi trebuiau cel puțin cinci ani ca să pot învăța limba sanscrită și pătrunde tainele filosofiei indiene. El era dispus să-mi acorde o bursă pe cinci ani[10].

Mircea Eliade era pe cale să devină, astfel, unul dintre cei peste 200 de studenți (din domenii foarte diferite) cărora Maharajahul le deschidea anual porțile reşedinței sale şi le facilita educația.

Își dorea foarte mult să aprofundeze tehnicile yoga, să învețe sanscrită, bengali și filosofie indiană, să descopere spiritualitatea hindusă și reprezentările sale simbolice, să se adâncească în cunoașterea miturilor și a misterelor Indiei, să trăiască printre și să învețe de la oamenii Indiei. Și multe altele.

[10] Vezi Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 151.

Oameni

Vreau să mă gândesc la ceva precis, să-mi dau și eu seama cât de extraordinar *este tot ce se întâmplă*[11].

Nu mă interesa numai latura erudită și filosofică, yoga și sanscrita, ci și cultura indiană vie[12].

După un drum lung și istovitor, tânărul Mircea ajunge în Calcutta în dimineața zilei de 31 decembrie 1928 și, cu ajutorul profesorului Dasgupta, își stabilește rapid reședința la pensiunea doamnei Perris, pe deja celebra (pentru noi, românii) Ripon Street, numărul 82.

Dornic să învețe cât mai multe, cât mai repede, începe imediat studiul sanscritei, dedicându-i până la 12 ore zilnic. De asemenea, participa la cursurile ținute de Dasgupta la University of Calcutta unde, datorită faptului că el era singurul străin ce participa la curs, profesorul conferența în limba engleză, facilitându-i, astfel, înțelegerea.

Însă prima lecție, cea a simplității, i-a fost oferită de Maharajahul însuși, într-o dimineață de ianuarie a anului 1929, la scurtă vreme după ce a ajuns în Calcutta. L-a vizitat alături de Dasgupta, iar mai apoi și-a notat fascinat:

---

[11] Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Şantier*, București, Editura Humanitas, 2008, p. 305.
[12] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 37.

> Am cunoscut, în sfârșit, pe înaltul meu protector, Maharajahul Manindra Chandra Nandy, Kazimbazar Rajbari. [...] Un bătrân simplu. [...] Mă primește chiar în fața ușii principale, stând pe un scaun simplu, având alături o masă de scris, de lemn [...]. Dacă nu mi-ar fi spus însoțitorul meu, n-aș fi crezut că e maharajah. Era îmbrăcat cu aceeași *dhoti* de cânepă pe care o poartă orice sărman bengalez, cu aceiași papuci în picioarele goale, fără turban, fără colanul princiar. Avea o figură de o majestate și o puritate rară. [...] Acest Maharajah, cunoscut și adorat în tot Bengalul, își petrece viața ajutând și făcând bine [13].

Eliade a remarcat aceeași simplitate și la poetul Rabindranath Tagore[14], primul laureat Nobel al Asiei, pe care l-a vizitat la Santiniketan, de mai multe ori, însoțit de Dasgupta sau de fiica acestuia, Maitreyi Devi. Eliade a scris despre aceste întâlniri esențiale în mai multe rânduri, subliniind astfel,

---

[13] Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Şantier*, op. cit., pp. 216-217 și p. 238. Într-un interviu din 2008, Somendra Chandra Nandi, nepotul Maharajahului, a confirmat că bunicul său și-a risipit averea în încercarea de a educa tineretul. Vezi *Bucuria vieții simple. Interviu cu Somendra Chandra Nandi*, de Traian Penciuc, *Verso*, anul 3, nr. 36-37, 16 aprilie-15 mai 2008, Supliment India, pp. VI-VII.

[14] Născut în 1861, Rabindranath Tagore a fost primul laureat Nobel pentru literatură al Asiei, câștigând prestigiosul premiu în 1913 cu volumul de poezii *Gitanjali.* Tagore a fost, de asemenea, romancier și dramaturg prolific, pictor excepțional și muzician desăvârșit.

dacă mai era cazul, profunda admirație pe care o avea față de acești oameni.

Dacă Maharajahul a fost subiectul câtorva foiletoane publicate în *Cuvântul* sau *Vremea*, despre Tagore a menționat inclusiv în discuțiile purtate cu Claude-Henri Rocquet, în 1977:

> Am avut norocul să fiu primit de mai multe ori de Tagore, la Santiniketan. Luam o mulțime de note în urma convorbirilor noastre. [...] Admiram la Tagore efortul său de a îmbina calitățile, virtuțile, toate posibilitățile ființei umane. Nu era numai un excelent poet, un excelent compozitor [...], un mare muzician, un bun romancier, un maestru în conversație... Viața lui în sine avea o anumită calitate specifică. [...] Era o viață bogată și completă, deschisă spre India și spre lume. [...] Se ocupa de afacerile obștești, îl pasiona școala pe care o fondase la Santiniketan[15].

Eliade nota de fiecare dată, în caietul său, lungile conversații avute, la Santiniketan, cu Rabindranath Tagore. Ascultându-l, tânărul student învăța foarte multe despre cultura bogată și spiritul liber al Orientului, în general, despre modul în care oamenii Indiei priveau nașterea, existența însăși, moartea și permanenta reîntoarcere, despre filosofia care îi călăuzea zi de zi sau despre sentimentul religios, despre adevăr și virtute, despre muncă și câte altele.

[15] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., pp. 50-51.

În cele din urmă, Eliade va ajunge să îi dea dreptate lui Tagore care, într-o seară de martie 1930, îi spunea aceste lucruri:

> Aceasta poate învăța India omenirea voastră: că datoria primă și ultimă e împlinirea de sine, iar aceasta e bucurie, e dans și e extaz[16].

Nu doar omul Tagore, ci și munca lui îl pasiona pe tânărul Eliade. Santiniketanul devine un loc „vrăjit" în care sărbătoarea Holi (celebrarea primăverii și a vieții însăși) „capătă tonalități de folklor", iar școala lui Tagore este văzută ca o instituție care deșteaptă „conștiința unității indiene, o instituție de cultură morală și spirituală a tinerelor generații indiene", după cum scrie Eliade.

Un articol întreg a dedicat Eliade școlii înființate de Rabindranath Tagore la Santiniketan, în Bengal, în 1901. Mare parte dintre lucrările lui Tagore au fost scrise acolo, la Santiniketan. Însă Tagore nu doar a implementat un nou sistem educațional, ci a reușit să se folosească de acesta și a avut un rol deosebit în mișcările sociale, politice și culturale ale Indiei acelei perioade. Școala lui Tagore a devenit, în cele din urmă, o platformă pentru transformarea Indiei:

> Aici, în inima Bengalului, a izbutit Rabindranath să-și împlinească visul tinereții sale: să înalțe școli care să nu chinuie copiii și să facă operă de

[16] Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Şantier*, op. cit., p. 157.

> cultură care să nu tulbure seninătatea parcului. Numele locului a fost dat de el: Shantiniketan, adică sălaș al inimii[17].

Și numele de Mahatma[18], atribuit lui Mohandas Karamchand Gandhi, a fost dat tot de Tagore, care îi era, de altfel, prieten și colaborator apropiat. Iar tânărul Eliade a avut ocazia să îl asculte și chiar să participe la unul din evenimentele în care mulțimile se adunau să îi fie cât mai aproape:

> L-am văzut pe Gandhi. L-am ascultat, dar de departe. [...] Dar îl admiram ca toată lumea. Succesul campaniei sale de non-violență mă interesa extrem de mult[19].

Într-atât de mult încât Eliade îi face un portret remarcabil, o nouă lecție a simplității ce-i devenise atât de familiară în India:

> Își face loc un omuleț ars de soare, mai negru în roba albă care nu-i acoperă decât jumătate din piept. În picioarele goale, cu sandale, cu capul gol. Fața îi e torturată și brăzdată; ochii mici, cu luciu de plumb topit, în cearcăne înspăimântătoare tăinuite de ochelari largi: pomeții obrajilor pământii, gura crispată într-o agonie a tinereții pentru

[17] Ibidem, pp. 146-152.

[18] Mahatma Gandhi (Mahatma, sau suflet mare, a fost numele dat de poetul Rabindranath Tagore) a condus India către independență și a inspirat mișcările de non-violență, drepturi civile și libertate de-a lungul lumii.

[19] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 51.

> totdeauna pierite; umerii ascuțiți; e bătrân, bătrân și istovit[20].

Însă omul care l-a inspirat cel mai mult și l-a atras în India și spre studiul culturii, istoriei și filosofiei indiene a fost profesorul și mentorul său, Surendranath Dasgupta.

Eliade îl considera pe Dasgupta un „ilustru istoric al filosofiei indiene" și știa că era de-a dreptul norocos să poată studia cu el. De altfel, mulți ani mai târziu, în timpul convorbirilor cu Claude-Henri Rocquet, Eliade își amintește că „m-am legat de acest om pe care îl admiram nespus"[21]. Motiv pentru care îl amintește des în jurnalul său indian:

> Lecție la Universitate. D. s-a întrecut astăzi pe sine vorbea despre logica lui Candrakîrti comparată cu cea kantiană. A fost admirabil.
> Lecție magistrală a lui D., vorbind despre Patanjali[22].

Prin intermediul profesorului Dasgupta, Eliade cunoaște mulți cercetători și profesori de renume, între care dr. Stella Kramrisch, profesoară de istoria artelor la Calcutta University, care îi face o impresie deosebită, considerând-o

---

[20] Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Şantier*, op. cit., p. 235.
[21] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 35.
[22] Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Şantier*, op. cit., p. 260, p. 271.

> o femeie rară. [...] Era erudită și naivă, inteligentă și încăpățânată. [...] Simt însă o admirație nespusă față de creierul ei[23].

Îl întâlnește și pe profesorul Giuseppe Tucci, cu care se găsea deja în corespondență și pe care îl admira pentru

> erudiția linguistică și preocupările sale atât de variate: istoria logicei, istoria ritualelor religioase, filozofia budistă, arheologie, fonetică etc[24].

Dar întâlnirea care l-a marcat cu adevărat și a dus la scrierea uneia dintre cele mai frumoase povești de dragoste a umanității a fost cea cu Maitreyi Devi.

[23] Ibidem, p. 282.
[24] Ibidem, pp. 295-296.

Dragostea nu moare

Nu ştiu cum să evoc figura ei de-atunci şi nu pot retrăi aievea mirarea mea, nesiguranța şi turburarea celor dintâi întâlniri[25].

Îl iert pentru suferința pe care mi-a provocat-o prin scrierea unor lucruri neadevărate şi nedemne pentru o indiancă[26].

Pe Maitreyi Devi, Eliade a cunoscut-o în casa lui Dasgupta din cartierul Bhowanipore, unde a locuit pentru o vreme, la invitația profesorului său, dornic să îi arate India adevărată și să îi faciliteze studentului său contactul direct cu viața bengaleză autentică. Fiica cea mare a profesorului nu i-a atras atenția pe loc, însă lucrurile aveau să se schimbe în curând. Povestea de dragoste dintre cei doi tineri a ajuns la urechile profesorului, care l-a alungat pe Eliade nu doar din casa sa, ci și din Calcutta. Scrisorile lui Dasgupta[27] redau gravitatea situației dar, în același timp, lasă loc, printre rânduri, sentimentelor puternice ale tânărului Mircea față de

[25] Mircea Eliade, *Maitreyi*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 7.
[26] Maitreyi Devi către Mac Linscott Ricketts, scrisoare din 20 februarie 1976, în Maitreyi Devi - Mac Linscott Ricketts, *Corespondență. 1976-1988*, Prefață de Mihaela Gligor, Introducere de Mac Linscott Ricketts, Traducere de Mihaela Gligor și Maria-Daniela Pomohaci. Ediție îngrijită de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2012, p. 22.
[27] Vezi scrisorile lui Dasgupta în *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. 5 (Ș-Z), Ediție îngrijită, note și indici de Mircea Handoca, Criterion Publishing, 2007, pp. 333-335.

cea care îi va rămâne, mereu, fascinantă și exotică, precum India însăși.

Romanul *Maitreyi*, publicat în 1933, îi aduce tânărului Mircea Eliade o nesperată faimă. Povestea conține extinse pasaje autobiografice și, cu doar câteva excepții, autorul păstrează întocmai numele reale ale oamenilor și locurilor descrise:

> Am şovăit atât în fața acestui caiet, pentru că n-am izbutit să aflu încă ziua precisă când am întâlnit-o pe Maitreyi. În însemnările mele din acel an n-am găsit nimic. Numele ei apare acolo mult mai târziu, după ce am ieşit din sanatoriu şi a trebuit să mă mut în [...] cartierul Bhowanipore[28].

Romanul a avut - și are încă - un succes nemaipomenit, fiind tradus în foarte multe limbi, beneficiind chiar și de câteva ecranizări - cea mai cunoscută fiind *La nuit Bengali*, în regia lui Nicolas Klotz, cu Hugh Grant în rol principal.

Însă Maitreyi a fost mai mult decât un personaj. Maitreyi a fost poetă, eseistă, prozatoare, una dintre cele mai remarcabile femei pe care le-a dat Bengalul.

A primit o educație aleasă şi a demonstrat încă de tânără o sensibilitate poetică deosebită. Primul volum de versuri i-a apărut pe când avea doar 16 ani, purtând Prefața lui Rabindranath Tagore. De altfel, pe lângă cele patru volume de poezie scrise de-a lungul timpului, cele opt lucrări despre viața şi

[28] Mircea Eliade, *Maitreyi*, op. cit., p. 7.

opera lui Rabindranath Tagore, Maitreyi a scris cărți de filosofie sau cu tentă socială şi, de asemenea, cărți de călătorie. Pentru *Na Hanyaté* (*Dragostea nu moare*)[29], romanul-replică la povestea lui Mircea Eliade, Maitreyi Devi a primit, în anul 1976, Sahitya Akademi Award, cea mai importantă distincție din partea Academiei de Litere Indiene.

A fost invitată să țină conferințe despre Tagore sau despre filosofia indiană peste tot în lume şi a avut un rol deosebit în emanciparea femeilor indiene. Marcată de drama copiilor rămași pe drumuri ca urmare a scindărilor teritoriale și a luptelor politice, Maitreyi a înființat un orfelinat[30] şi

[29] Maitreyi Devi, *Na Hanyaté*, Calcutta, Manisha Granthalaya, 1974. Prima ediție în limba engleză: Maitreyi Devi, *It Does Not Die*, Calcutta, P. Lal, Writers Workshop, 1976; University of Chicago Press, Chicago și London, 1994, 1995. Vezi și Maitreyi Devi, *Dragostea nu moare*, versiunea românească de Ștefan Dimitriu și Theodor Handoca, Postfață de Mircea Handoca, București, Editura Românul, 1992.

[30] La Khelaghar, la doar câțiva kilometri de Calcutta, Maitreyi a pus bazele unei școli care funcționează şi azi, gândită după principiile lui Tagore. Mai multe detalii despre această instituție, despre principiile pe care le promovează și despre moștenirea lăsată de Maitreyi: http://khelaghar.in. Mai multe despre Maitreyi și realizările sale în „Maitreyi Devi şi Rabindranath Tagore. Lecția de la Mongpu", Introducere la Maitreyi Devi, *Tagore la gura sobei în Mongpu*, Traducere din limba bengali de Dana Sugu, Introducere de Mihaela Gligor, Prefață de Maitreyi Devi, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2008, pp. v-xviii. A se vedea și schimbul epistolar cu Mac Linscott Ricketts.

a atras importante fonduri pentru educarea şi responsabilizarea tinerilor din mediile defavorizate.

Deși nu știa ce s-a ales de destinul ei, Eliade s-a gândit, în răstimpuri, la Maitreyi. Astfel, pe când se afla în Portugalia, Eliade notează:

> Au trecut treisprezece ani de când m-am despărțit de M. [...] Viața mea a luat un alt drum, și trebuie să merg pe el până la capăt. [...]
> Acum paisprezece ani, am văzut ultima oară pe Maitreyi[31].
> Corectând traducerea portugheză a *Maitreyi*-ei, îmi amintesc de episoade esențiale, pe care le uitasem cu totul... Există oare atâta capacitate de uitare în mine, atâta *voință* de uitare?... Un roman, fie el întru totul autobiografic, care să-mi aducă aminte de cele mai dramatice momente pe care le-am trăit până acum!...[32]

Iar în 1946, la Paris, Eliade se întreabă

> ce mai face, ce mai gândește Maitreyi. [...] Oare dragostea noastră n-a avut nici o influență asupra destinului fiecăruia?[33]

---

[31] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006, vol. 1, p. 187, însemnare din 18 aprilie 1943 și p. 244, însemnare din 18 septembrie 1944.

[32] Ibidem, p. 247, însemnare din septembrie 1944.

[33] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 1, op. cit., însemnare din 10 mai 1946. Alte referiri la Maitreyi găsim în *Jurnalul* lui Eliade din februarie 1949, mai 1952, septembrie 1954. La 21 februarie 1949, Eliade scrie: „am visat-o lung pe Maitreyi".

În 1953, pe când vizita Europa alături de familie, Maitreyi află că Mircea locuiește la Paris. Deși își dorea mult să îl revadă, se mulțumește să îi trimită o scrisoare:

> Îmi doresc tare mult să te văd - au trecut 23 de ani. Aștept cu nerăbdare să te întâlnesc, nu este curiozitate, aș fi cu adevărat fericită să te văd[34].

Eliade nu i-a răspuns, cu toate că în *Jurnal* face o lungă descriere a relației lor speciale și amintește că a văzut-o ultima dată în noaptea de 17 spre 18 septembrie 1930. Însă, cum avea adresa ei de la Calcutta, își promite: „Îi voi scrie mai târziu”[35]. Nu a făcut-o.

S-au reîntâlnit la Chicago, în aprilie 1973, unde Maitreyi a ajuns alături de un grup de iezuiți. Martor la revederea lor, Pabitra Sarkar își amintește că

> Am fost surprinşi. Şi fericiți, fiindcă am fost martori ai unui eveniment atât de romantic. Am realizat că luăm parte la o mare dramă umană[36].

---

[34] Vezi scrisoarea trimisă de Maitreyi lui Eliade la 10 septembrie 1953, inclusă în Maitreyi Devi - Mac Linscott Ricketts, *Corespondență. 1976-1988*, op. cit., p. 95.

[35] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 1, op. cit., însemnare din 16 septembrie 1954.

[36] Vezi interviul luat de Traian Penciuc profesorului indian Pabitra Sarkar, în 2008, cu ocazia unei vizite la Calcutta. Acest material a fost inclus în Suplimentul revistei de cultură *Timpul*, de la Iași, an IX, nr. 107, iunie-iulie (6/7) 2008, p. 4 și, de asemenea, în volumul Maitreyi Devi - Mac Linscott Ricketts, *Corespondență. 1976-1988*, op. cit., pp. 99-104.

Eliade și-a notat foarte puțin în *Jurnal* despre acel moment:

> Întâlnire cu M. După aproape patruzeci şi trei de ani. Totul mi se pare neverosimil, ireal, fals[37].

Și totuși, romanele celor doi s-au întâlnit și își continuă drumul, împreună. În 1994 o ediție specială a lor a fost publicată de University of Chicago Press, celebrând astfel minunata poveste de iubire. Însă autorii lor nu au mai apucat să le vadă. Cu toate acestea, Maitreyi, cel puțin, a murit împăcată la gândul că povestea lor nu va muri niciodată:

> Cărțile vor pluti împreună în vâltoarea timpului [...] iar autorii vor merge alături, completând o uniune pe care viața le-a refuzat-o[38].

Povestea merge mai departe, fascinând, iar și iar, generații întregi, păstrându-și sensul etern pentru care a fost creată: *Na Hanyaté*, expresia în sine, făcând referire inclusiv la imortalitatea sufletului.

---

[37] Mircea Eliade, *Jurnal*, volumul II, 1970-1985, Ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993, p. 102, însemnare din 13 aprilie 1973.

[38] Vezi scrisoarea trimisă la 26 iulie 1976 de Maitreyi Devi către Mac L. Ricketts în Maitreyi Devi - Mac Linscott Ricketts, *Corespondență. 1976-1988*, op. cit., pp. 38-39.

Idei inovatoare

Cred că e un singur lucru universal: religiozitatea. [...] *Ea e sentimentul fundamental și prim în toate experiențele religioase*[39].

Dar India era pentru mine și a rămas de atunci o cultură integrală, în care se articulau curente de gândire diferite și adesea antagonice. Mă interesau nu numai tehnicile și filozofiile prin care spiritul indian spusese cel mai formidabil Nu! *Vieții și Universului întreg, ci și creațiile în care distingeam o valorificare pozitivă a realităților cosmice și vitale*[40].

„M-am străduit să mă apropii de faptul religios altfel decât prin cărți", îi scrie Eliade în 1953, cu referire la India, lui Stig Wikander[41].

Religiozitatea indiană l-a preocupat pe Eliade toată viață și a încercat, de câte ori a avut ocazia, să sublinieze importanța dimensiunii populare indiene a religiosului. *Vedele*, *Upanishadele* și textele sacre brahmanice, alături de urmărirea diferitelor ritualuri

---

[39] Mircea Eliade, *Erotica mistică în Bengal. Studii de indianistică (1929-1931).* Cuvânt înainte de Mircea Vulcănescu. Ediție îngrijită și prefață de Mircea Handoca, București, Editura „Jurnalul literar", 1994, p. 171.

[40] Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, op. cit., p. 198.

[41] Mircea Eliade către Stig Wikander, scrisoare din 1 ianuarie 1953, în Mihaela Timuș și Eugen Ciurtin, "The Unpublished Correspondence between Mircea Eliade and Stig Wikander" (partea a II-a), *Archaeus. Etudes d'histoire des religions*, 4, 2000, p. 203.

i-au permis să facă afirmații despre *faptul religios*, așa cum l-a trăit el însuși, de fapt, în India.

În perioada în care a locuit în India, Eliade a intrat în legătură cu oameni aparținând unor religii diferite și tocmai datorită acestei interacțiuni a devenit conștient de existența unor elemente comune în toate culturile populare. Din acestea el va extrage, mai târziu, noțiunea de *religie cosmică*. De asemenea, Eliade a învățat multe despre miturile fondatoare și pluralismul religios, ca de altfel și despre Yoga și studiul comparativ al religiilor sau despre importanța elementelor folclorice în înțelegerea fenomenelor religioase și umane.

Homo religiosus, coincidentia oppositorum și multe alte concepte cheie dezvoltate de Mircea Eliade de-a lungul impresionantei sale cariere științifice au prins contur în perioada indiană. Desigur, în anii petrecuți la Paris (1945–1955), Eliade își va rafina teoriile referitoare la

> *homo religiosus*, *homo symbolicus*, arhetipuri, *coincidentia oppositorum*, hierofanie, *axis mundi*, nostalgia paradisului, androgini și așa mai departe, toate devenind părți integrale ale unei perspective coerente sau ale unui sistem care dorea să fie ceea ce Eliade a numit ulterior o hermeneutică totală[42].

[42] Joseph Kitagawa despre Mircea Eliade în *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones, New York, Macmillan, 2005, p. 2755.

Însă în India a început Eliade să abordeze religia imaginându-și o *persoană* religioasă ideală, pe care o va numi, mai târziu, *homo religiosus*. Aceasta nu înseamnă că există, într-adevăr, o astfel de persoană. Ceea ce Eliade sugerează este că membrii societăților tradiționale au gândit precum *homo religiosus.*

La Mircea Eliade, de fapt, sacrul poate fi găsit pretutindeni și, mai mult, prin intermediul sacrului, manifestarea unei entități supranaturale (sau, ceea ce numim, de regulă, Dumnezeu) ne transcede. Eliade a numit aceasta *hierofanie*, adică apariția sacrului în lumea profană. Iar noi, oamenii, putem înțelege prezența sacrului manifestată într-un obiect sau persoană, din moment ce avem abilitatea de a discerne supranaturalul sau divinul, adică *sacrul*.

Deși Eliade nu a fost o „persoană religioasă" așa cum percepem noi acest lucru astăzi, în timpul șederii sale în India s-a gândit, de multe ori, să devină hindus. Cercetările sale asupra spiritului indian l-au făcut să creadă că „ideea de *model* nu se putea naște decât dintr-un mediu antropomorfic. Sfințenia e ea însăși o imitație a lui Dumnezeu." În hinduism, considera el, „totul este îngăduit, dacă omul știe să-și aleagă și să-și susțină calea"[43].

Aflat în India, printre multe alte activități științifice și literare, Eliade își menține viu interesul

[43] Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Şantier*, op. cit., pp. 299-302.

în domeniul folclorului și al botanicii[44]. Mă opresc doar două articole publicate în anul 1931. Este vorba despre studiul despre botanică intitulat „Cunoștințe botanice în vechea Indie“[45] și un altul despre „Il rituale hindu e la vita interior“, publicat în italiană, în jurnalul lui Ernesto Buonaiuti[46]. Materialul despre

---

[44] Despre interesul lui Eliade pentru folclor și ritualuri magice vezi Mihaela Gligor, *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012. Reiau aici doar câteva aspecte în directă legătură cu interesele sale din perioada indiană.
Despre Eliade și drumul său în India vezi și Mihaela Gligor, "Searching for *Homo Religiosus* with Mircea Eliade in India", *The West and Asia/Asia and the West: Essays on Transnational Interactions*, Elisabetta Marino and Tanfer Emin Tunc (Eds.), McFarland Publishers, 2015, pp. 235-243.

[45] Mircea Eliade, „Cunoștințe botanice în vechea Indie. Cu o notă introductivă asupra migrației plantelor indiene în Iran şi China“, apărut în *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, Tom VI, 8 octombrie 1931, pp. 221-237. În *Memoriile* sale Eliade își expune motivele ce au dus la scrierea acestui articol: „Meditam adesea asupra posibilității de a scrie o istorie a științelor indiene [...] arătând, pur şi simplu, că spiritul indian a aplicat metodele care-i conveneau pentru a descrie, clasa şi explica fenomenele naturale. Am scris [...] un lung studiu despre *Cunoştințele botanice în vechea Indie,* care a apărut în 1931. Plănuisem alte câteva, dar n-am apucat să redactez, mai târziu, decât un scurt text despre „caracterul calitativ al fizicii indiene“, rămas inedit, şi capitolele despre metalurgia şi alchimia indiană, publicate în *Alchimia asiatică* (1935)“. Cf. Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, op. cit., pp. 198-199.

[46] Mircea Eliade, „Il rituale hindu e la vita interior“, *Richerche religiose*, 8, 1932, pp. 486-504. În 1932 Eliade publică și un articol despre „Istoria medicinii la Cluj“, *Cuvântul*, an VIII, nr. 2539, 18 mai 1932, pp. 1-2. Acesta va fi revăzut și completat în 1936:

botanică a fost pregătit pentru publicare în *Buletinul Societății de Științe din Cluj*, condus de profesorul Valeriu Bologa[47], însă fusese planificat ca o parte dintr-o istorie mai cuprinzătoare a științelor din India; un capitol important din cartea pe care Eliade plănuia să o scrie. După cum îi comunica lui Bologa, în scrisoarea care însoțea articolul,

> aș vrea ca, în timpul ce-l mai am de petrecut în India, să adun cât mai mult material pentru o „istorie a științelor și spiritului pozitiv în India antică și medievală"[48].

Pe tânărul Mircea Eliade l-a interesat, în egală măsură, și folclorul comparat. Iar *Legenda mătrăgunei* a fost un subiect care l-a urmărit mulți ani. Interesul său pentru istoria științei și acest subiect datează, evident, din perioada în care s-a aflat în India. O însemnare din *Șantier* oferă detalii semnificative și ne dă și o explicație a interesului avut de Eliade în această direcție de studiu:

> Lucrez nebunește la Imperial Library; mătrăguna în botanică și fantastica asiatică, iată un lucru care

---

„Istoria medicinei în România", *Revista Fundațiilor Regale*, an III, nr. 6, iunie 1936, pp. 664-669, retipărit în *Insula lui Euthanasius*, București, Humanitas, 2008, pp. 151-157.

[47] În cele din urmă, articolul a apărut în *Buletinul Societății de Științe din Cluj* condus de profesorul Emil Racoviță.

[48] Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 februarie 1931, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, București, Editura Humanitas, 1999, pp. 81-83.

> îmi dezvăluie multe. Johan Van Manen[49] [...] mă ceartă că îmi pierd timpul cu fleacuri.
> - Dar studiul mătrăgunii nu e un lucru de nimic, Sir, îi spun eu. [...] Planta asta, în închipuirea asiaticilor, prețuiește cât o bibliotecă taoistă. Simbolul, *Sir*, simbolul, fantastica mătrăgunei mă interesează[50].

Eliade se va reîntoarce la subiectul mătrăgunei în 1939 și îi va dedica o întreagă serie de articole[51].

Însă, în cea mai mare parte a timpului, Eliade își punea la punct bibliografia și făcea planul lucrării sale, beneficiind de suportul dat de Dasgupta, chiar dacă cei doi aveau opinii diferite, așa cum își amintește Eliade în *Memoriile* sale:

> Dasgupta ar fi preferat să mă vadă concentrat asupra istoriei doctrinelor Yoga sau a raporturilor dintre Yoga clasică, Vedānta și Budism. Eu, dimpotrivă, mă simțeam atras de Tantrism și de diferitele forme de Yoga populară, adică, așa cum le întâlneam în epică, în legende și folclor. […]

---

[49] Johan Van Manen (1877-1943), orientalist celebru, a fost între 1923 și 1939 secretarul general al Asiatic Society of Bengal și editorul *Jurnalului* societății.

[50] Mircea Eliade, *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*, op. cit. Vezi capitolul *Șantier*, Caietul III, martie-noiembrie 1931, p. 393.

[51] Vezi Mircea Eliade, „Mătrăguna în România", *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 26, 1 iulie 1939; „Cultul mătrăgunei", *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 27, 8 iulie 1939; „Culegerea mătrăgunei", *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 28, 15 iulie 1939; „Mătrăgună, doamnă bună", *Universul literar*, an XXXXVIII, nr. 29, 22 iulie 1939.

> Învățasem acum filozofie indiană pentru a-mi da seama că Yoga nu e prea interesantă ca sistem de filozofie[52].

În India, cu toate că era foarte ocupat cu adunarea și clasificarea materialelor pentru teza sa despre Yoga, Eliade găsește timp pentru a trimite câteva articole despre cultură, obiceiuri și experiențele sale indiene, pentru ziarele de acasă sau studii de specialitate pentru revistele de profil din țară și din străinătate[53].

Corespondează, de asemenea, cu prietenii și familia și le transmite, frecvent, vești despre trăirile și emoțiile sale.

Mare parte din materialele adunate în India vor fi utilizate de Eliade în anii următori, în studiile și volumele despre alchimie, yoga și istoria religiilor.

Plecând de la elementele folclorice și prezența fantastică ce se manifestă prin intermediul lor, Mircea Eliade a fost primul care a prezentat și interpretat o covârșitoare paletă de date și fenomene religioase și a observat că în spatele lor există un *model* comun. Eliade și-a dezvoltat mai târziu teoriile în lucrări precum *Traité de histoire des religions* sau

---

[52] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 181.

[53] Vezi Mircea Eliade, „Introducere în filosofia Samkhya", *Revista de filosofie*, an XV, nr. 2, aprilie-iunie 1930, pp. 152-177. Vezi, de asemenea, Mircea Eliade, „Il male e la liberazione nella filosofia Samkhya", *Richerche religiose* (Roma), mai 1930, pp. 200-221.

Histoire des croyances et des idées religieuses. Important în această *devenire* a istoricului religiilor este faptul că folclorul a constituit un imbold de a trece dincolo, de a explora și lucrurile care par, la prima vedere, de neînchipuit, dar care, odată pătrunse, ne mijlocesc întâlnirea cu o lume plină de sens și semnificație.

Eliade a recunoscut, mereu, că „India m-a format[54]". Lecțiile Indiei l-au marcat toată viața și l-au ajutat să devină un important istoric al religiilor.

> În primul rând, a fost descoperirea existenței unei filozofii, sau mai curând, a unei dimensiuni spirituale indiene. [...] Viața poate fi transfigurată printr-o experiență sacramentală. [...]
> A doua descoperire [...] este sensul simbolului. [...] Am înțeles posibilitatea de a „vedea" simbolul. [...] Atunci această posibilitate de

[54] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 52. Despre Eliade și India vezi și Mircea Itu, *Indianismul lui Eliade*, Brașov, Editura Orientul Latin, 1997 și Sergiu Al-George, *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*, București, Editura Eminescu, 1981. Sergiu Al-George analizează, pe larg, importanța ședерii în India și insistă asupra importanței autenticității și experienței în elaborarea ideii de sacru.
Și alți autori au considerat India un moment important în viața lui Eliade. Între ei, Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005; Liviu Bordaș, „Istoria doctorului Honigberger și secretul unei nuvele eliadești", I, *Origini*, 1-2, 2003, pp. 20-30 și II, *Origini*, 3-4, 2003, pp. 129-158; Eugen Ciurtin, „Asia în cultura română în jurul lui 1940. Doctorii Honigberger, Zerlendi, Eliade", *Origini*, 1-2, 2003, pp. 31-37.

> înduioșare religioasă prin imagine și simbol mi-a dezvăluit o lume întreagă de valori spirituale. [...] A treia descoperire am putea să o numim „descoperirea omului neolitic". [...] În India am descoperit ceea ce mai târziu am numit „religiozitatea cosmică". Adică manifestarea sacrului prin obiecte sau ritmuri cosmice[55].

Însă lecția supremă a Indiei a fost rezumată astfel de Eliade:

> Un lucru am învățat din aceşti ani de familiaritate cu India: că ştiința, filozofia sau religia indiană nu pot fi expuse segmentar[56].

Și Joseph Kitagawa considera că:

> Pentru el, India a fost mai mult decât un loc pentru cercetarea științifică. El a simțit că acolo, în India, era ascuns un mister și descifrarea acestuia îi va revela misterul propriei existențe. India i-a revelat, într-adevăr, înțelesul profund al libertății ce poate fi atinsă prin abolirea rutinei condițiilor existenței umane[57].

India, Orientul în general, cheamă, seduce şi schimbă orice suflet și orice minte care încearcă să îi pătrundă misterele. Când a plecat spre India, Eliade nu

---

[55] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., pp. 52-54.

[56] Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 februarie 1931, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. I, op. cit., pp. 81-82.

[57] Joseph Kitagawa despre Mircea Eliade în *Encyclopedia of Religions*, op. cit., p. 2754.

știa că India îi va transforma viața într-o așa mare măsură. Oameni remarcabili, întâlniri esențiale, locuri definitorii, idei inovatoare, trăiri aparte - toate acestea au schimbat destinul lui Eliade. A găsit în India o întreagă lume de simboluri și, mult mai important, a învățat cum să le descifreze și să vadă în ele

> o limbă mai simplă, mai frumoasă și mai fantastică [...] Și, pentru cei care o înțeleg, viața ajunge mai plină, mai nuanțată, mai discretă; aceasta era, de altfel, și unul din rosturile simbolului[58].

De aceeași părere este și Natale Spineto, care, referindu-se la geneza conceptelor cheie ale metodologiei lui Eliade, scrie:

> Din anii 1936-1937, după întoarcerea din India, datează cotitura cea mai însemnată în orientarea teoretică a lui Eliade, îmbogățită cu o sumă de instrumente conceptuale noi[59].

Astfel, pot spune, fără a greși prea mult, că India l-a transformat pe Eliade și a pus în el sâmburele savantului ce a devenit mulți ani mai târziu, după întâlnirea cu Occidentul.

---

[58] Mircea Eliade, „Jad..." (1932) în *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 66-70, p. 70.

[59] Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor*, Cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi, București, Editura Curtea Veche, 2009, p. 60.

Bibliografie

ELIADE, Mircea, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997.

-----, *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I-III, București, Editura Humanitas, 1999-2004.

-----, *Jurnal, volumul I* și *II*, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.

-----, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, București, Editura Humanitas, 2006, 2 volume.

-----, *Încercarea labirintului*, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

-----, *50 de conferințe radiofonice. 1932-1938*, București, Editura Humanitas și Editura Casa Radio, 2001.

-----, *Oceanografie*, București, Editura Humanitas, 2003.

-----, *Solilocvii*, București, Editura Humanitas, 1991.

-----, *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 2004.

-----, *Misterele și inițierea orientală. Scrieri de tinerețe, 1926*, Îngrijirea ediției și note de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1998.

-----, *Virilitate și ascеză. Scrieri de tinerețe, 1928*, Îngrijirea ediției, note și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 2008.

-----, *India. Biblioteca Maharajahului. Șantier*, București, Editura Humanitas, 2008.

-----, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, Ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991.

-----, *Alchimia asiatică, I. Alchimie chineză și indiană*, București, Editura Cultura poporului, 1935.

-----, *Cosmologie şi alchimie babiloniană*, București, Editura Vremea, 1937.

-----, *Cosmologie şi alchimie babiloniană*, ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991.

-----, *Aspecte ale mitului*, în româneşte de Paul G. Dinopol, Prefață de Vasile Nicolescu, Bucureşti, Editura Univers, 1978.

-----, *Mitul reintegrării*, București, Editura Humanitas, 2003.

-----, *Note asupra simbolismului acvatic*, Ediție anastatică îngrijită de Georg Lecca, însoțită de traducerea în limba română de Lucia Zaharescu și de un studiu introductiv de Marcel Tolcea, Cluj-Napoca, Idea Design & Print, 2002.

-----, *Yoga. Problematica filozofiei indiene*. Prefață: Constantin Noica. Ediție îngrijită de Constantin Barbu și Mircea Handoca, Craiova, Editura Mariana, 1991.

-----, *Patanjali și Yoga*, București, Editura Humanitas, 1992.

-----, *Erotica mistică în Bengal. Studii de indianistică (1929-1931).* Cuvânt înainte de Mircea Vulcănescu. Ediție îngrijită și prefață de Mircea Handoca, București, Editura „Jurnalul literar", 1994.

AL-GEORGE, Sergiu, *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*, București, Editura Eminescu, 1981.

DEVI, Maitreyi și Mac Linscott Ricketts, *Corespondență. 1976-1988*, Prefață de Mihaela Gligor, Introducere de Mac Linscott Ricketts, Traducere de Mihaela Gligor și Maria-Daniela Pomohaci. Ediție îngrijită de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2012.

GLIGOR, Mihaela, *Între filosofie şi medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, 148 p.

GLIGOR, Mihaela; Sabbarwal, Sherry (Eds.), *Patterns in Philosophy and Sociology of Religions*. Jaipur: Rawat Publications, 2011.

GLIGOR, Mihaela, "Searching for *Homo Religiosus* with Mircea Eliade in India", *The West and Asia/Asia and the West: Essays on Transnational Interactions*, Elisabetta Marino and Tanfer Emin Tunc (Eds.), McFarland Publishers, 2015, pp. 235-243.

HANDOCA, Mircea, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

ITU, Mircea, *Indianismul lui Eliade*, Braşov, Editura Orientul Latin, 1997.

MARINO, Elisabetta; Tunc, Tanfer Emin (Eds), *The West and Asia/Asia and the West: Essays on Transnational Interactions*, McFarland Publishers, USA, 2015.

RICKETTS, Mac Linscott, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, 2 volume.

SPINETO, Natale, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor*. Cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi, București, Editura Curtea Veche, 2009.

ȚURCANU, Florin, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005.

CAPITOLUL 2

Miturile Bucureștiului interbelic

Orice pământ natal alcătuiește o geografie sacră.
Pentru mine Bucureștiul este centrul
unei mitologii inepuizabile[1].

De câteva săptămâni, de când plecasem din Calcutta,
nu așteptam decât asta: să mă văd întors acasă[2].

După întoarcerea din India, conceptul de simbol
este mai prezent în opera lui Eliade[3].

La sfârșitul anului 1931, Mircea Eliade s-a întors din India. În anii petrecuți departe de țară a publicat însă, în ziarele bucureștene, zeci de articole despre India, religii, ritualuri, filosofie, oameni, întâlniri, călătorii și trăirile sale de acolo, astfel că la revenirea

---

[1] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, Conversații cu Claude-Henri Rocquet, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 34.

[2] Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 217.

[3] Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor. Cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Editura Curtea Veche, 2009, p. 59.

acasă Eliade avea un statut aparte. În 1930 a apărut *Isabel și apele diavolului*[4], Eliade fiind considerat un scriitor promițător. În anul 1932 publică, sub titlul *Solilocvii*[5], câteva fragmente din propria-i filosofie, îmbibată de misticism și experiențe personale și pune, alături de alți colegi și prieteni de generație, bazele *Asociației Criterion*[6], una din cele mai efervescente și interesante mișcări culturale ale perioadei interbelice.

În 1933 și-a susținut doctoratul în filosofie, la Universitatea din București, cu o teză asupra gândirii şi practicilor *Yoga*. A publicat și o culegere de articole autobiografice, *Într-o mănăstire din Himalaya*[7] și a apărut romanul *Maitreyi*[8], Eliade devenind, peste noapte, un adevărat „scriitor de

---

[4] Mircea Eliade, *Isabel și apele diavolului*, București, Editura Națională S. Ciornei, 1930.

[5] Vezi Mircea Eliade, *Solilocvii*, București, Editura Cartea cu semne, 1932.

[6] Numele ei întreg, rareori utilizat, era *Asociația Criterion pentru Artă, Literatură şi Filosofie*, însă în mod obişnuit era cunoscută sub numele de *Criterion*. O analiză amănunțită a Asociației Criterion poate fi găsită, între altele, și în Mihaela Gligor, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, *Prefață* de Liviu Antonesei, București, EuroPress Group, 2007. În cele ce urmează mă voi opri doar asupra prezenței lui Mircea Eliade în cadrul acestei mișcări culturale a Generației '27, reluând o serie de afirmații făcute în volumul din 2007.

[7] Mircea Eliade, *Într-o mănăstire din Himalaya*, București, Editura Cartea românească, 1933.

[8] Mircea Eliade, *Maitreyi*, ediția I, București, Editura Națională, 1933.

succes", lumea recunoscându-l pe stradă, iar tinerele cerându-i autografe sau îmbulzindu-se, în număr din ce în ce mai mare, să îi asculte conferințele.

Anul 1933 a însemnat și începutul carierei sale didactice, Eliade începând să țină seminarii și cursuri de metafizică și logică la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universității din Bucureşti, ca asistent, neplătit, al lui Nae Ionescu[9].

După cum îşi aminteşte în *Memorii*,

> [...] trebuia să-mi pregătesc cursul, pe care-l deschisesem la începutul lui noiembrie. Din fericire, anunțasem un curs despre *Problema Răului şi a Mântuirii în istoria religiilor* şi un seminar despre *Disoluția conceptului de cauzalitate în logica budistă medievală*. Meditasem îndelung asupra acestor probleme, cunoşteam destul de bine materialul documentar, aşa că nu aveam altceva de făcut decât să-mi pregătesc planul prelegerilor[10].

În aceeaşi perioadă, ca să-şi suplimenteze veniturile, Mircea Eliade scria „două foiletoane săptămânale la *Cuvântul* şi articolul la *Vremea*", și accepta „orice altă invitație de colaborare retribuită"[11].

---

[9] Într-o scrisoare din octombrie 1934 Eliade îl anunță pe profesorul Valeriu Bologa, de la Cluj: „suplinesc [...] catedra de metafizică și seminarul de istoria logicii". Vezi Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 4 octombrie 1934, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență,* București, Ed. Humanitas, 1999, vol. I, p. 89.

[10] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 273.

[11] Idem.

În 1935 a apărut, în două volume, *Huliganii*[12], cel mai important roman al său de până atunci. Și din punct de vedere ştiințific, a fost o perioadă de intensă activitate. În 1935 a văzut lumina tiparului primul fascicol din *Alchimia Asiatică*[13], însă punctul maxim l-a atins în anul 1936, odată cu publicarea disertației de doctorat, *Yoga: Essai sur les origines de la mystique indienne*, apărută în același timp în franceză, la Paris (Librairie Orientaliste Paul Guethner) și în română, la București (Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II), lucrare ce îi va deschide drumul spre vârful ierarhiei istoricilor religiilor. În același an a apărut și romanul fantastic *Domnișoara Christina*[14].

La invitația lui Alexandru Rosetti, directorul Fundației pentru Literatură şi Artă a Regelui Carol II, Mircea Eliade a pregătit o ediție critică a celor mai importante scrieri literare şi morale ale lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu. Antologia a apărut în luna mai a anului 1937, în două volume: Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale şi politice*[15].

---

[12] Mircea Eliade, *Huliganii*, 2 volume, București, Editura Națională S. Ciornei, 1935.

[13] Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, vol. I, *Alchimia chineză și indiană*, București, Editura Cultura poporului, 1935.

[14] Mircea Eliade, *Domnișoara Christina*, București, Editura Cultura Națională, 1936.

[15] Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale şi politice*, Bucureşti, Fundația pentru Literatură şi Artă Regele Carol II, 1937, 2 volume. Despre momentele elaborării acestei ediții, vezi Mihaela Gligor, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, *Prefață* de Liviu Antonesei, București, EuroPress Group, 2007, pp. 89-96.

Așa cum este de părere cercetătorul italian Natale Spineto,

> Din anii 1936-1937 [...] datează cotitura cea mai însemnată în orientarea teoretică a lui Eliade, îmbogățită cu o sumă de instrumente conceptuale noi[16].

Mă voi opri, în paginile următoare, la principalele direcții în care gândirea și viața lui Mircea Eliade au evoluat în anii interbelici petrecuți în București, urmărind atât devenirea sa profesională, cât și implicarea politică și toate problemele care au urmat acestui moment.

Însă, înainte de a discuta despre toate acestea, e necesar să menționez volumul *Bucureștiul lui Mircea Eliade*[17], al cărui scop declarat a fost „reliefarea Bucureștiului lui Mircea Eliade în diversitatea aspectelor sale"; volum în care Andreea Răsuceanu a făcut o inedită și excelentă incursiune în creațiile literare (și nu numai) ale lui Eliade și a urmărit, în special, geografia literară subiectivă a *personajului* său, „în care memoria și nostalgia" au jucat roluri esențiale.

În 1937 apare și volumul *Cosmologie şi alchimie babiloniană*, București, Editura Vremea.

[16] Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor: cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, op. cit., p. 60.

[17] Andreea Răsuceanu, *Bucureștiul lui Mircea Eliade. Elemente de geografie literară*. Prefață de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2013.

> În cazul operei literare a lui Mircea Eliade putem vorbi despre două tipologii ale spațiului, și implicit, de două tipuri de geografie - una mitică, simbolică, ce se cere analizată cu instrumentele hermeneutice [...] și una *reală*, ce coincide cu topografia autentică a Bucureștiului interbelic[18].

Mitic, simbolic sau dureros de real, Bucureștiul a reprezentat, mereu, un refugiu pentru Eliade. L-a descris, ca nimeni altul, în operele sale literare și i-a dus dorul de câte ori a fost departe. L-a părăsit în anul 1942, fără să știe, la acea vreme, că nu avea să-l mai revadă niciodată. Însă a fost întotdeauna conștient că locul acela, al tinereții sale zbuciumate, l-a marcat și l-a ajutat să devină un „om mare".

[18] Ibidem, p. 47.

Criterion

Nimeni dintre noi n-a bănuit, în acea noapte de vară când, în drum spre casă, continuam să căutăm nume şi subiecte, că pregăteam cea mai originală şi mai semnificativă manifestare colectivă a „tinerei generații”. [...]
Şi, fără îndoială, nimeni nu-şi putuse închipui extraordinarul răsunet pe care îl avea întreprinderea noastră[19].

Criterion a avut repercursiuni covârşitoare la București. Acolo s-a vorbit pentru prima dată, în 1933, despre existențialism[20].

Generația ’27 a dat culturii române multe nume şi opere importante. Efervescența tinerească a membrilor săi a dus la apariția unui număr impresionant de ziare şi reviste. Simțind că au ceva de spus contemporanilor, câțiva membri ai

[19] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 231-232. Am analizat îndeaproape Asociația Criterion și rolul său asupra Generației ’27 în Mihaela Gligor, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, *Prefață* de Liviu Antonesei, București, EuroPress Group, 2007. Nu voi insista, așadar, asupra acestui subiect, însă voi relua din respectiva ediție, și completa, elementele esențiale și contribuția lui Mircea Eliade. O radiografie completă a ceea ce *Criterion* a însemnat și a adus în mediul cultural interbelic poate fi găsită și în lucrarea semnată de Liviu Antonesei, *Nautilus. Structuri, momente și modele în cultura interbelică*, București, Criterion Publishing, 2007, pp. 36-93. Asupra subiectului Criterion și a importanței sale pentru cultura română s-au pronunțat și alți cercetători, între care îi amintim aici doar pe Marta Petreu, Florin Țurcanu și Mac Linscott Ricketts.
[20] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 69.

generației au pus, într-o duminică seara[21], bazele *Asociației Criterion*.

Dintre fondatori fac parte Petru Comarnescu, cel care, de altfel, a avut ideea înființării unei asemenea asociații, Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Mircea Vulcănescu, Haig Acterian, Emil Cioran, Constantin Noica şi mulți alții.

Asociația Criterion a fost, încă de la început, o

> asociație strict culturală care s-a organizat pe secții de arte şi din care au făcut parte mai toți cei ce țineau o pană în mână şi aveau vreo preocupare de frumos[22].

Fiecare vorbitor îşi expunea punctul de vedere şi răspundea, mai apoi, întrebărilor care erau puse de auditoriu. Conferințele *Asociației Criterion* adunau,

---

[21] „Într-o duminică seara, în timp ce cinam la cârciumă, Comarnescu ne-a propus să organizăm la Fundația Carol I un ciclu de conferințe-simpozion fie despre câteva mari personalități contemporane, fie despre o serie de probleme actuale. La fiecare simpozion ar fi participat cinci sau şase vorbitori: majoritatea aleşi din grupul nostru. Ne-am fi adresat, ca să ne prezideze, unui cărturar mai în vârstă ca noi". Cf. Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 231. Eliade aminteşte şi „subiectele" avute-n vedere de „criterionişti": „Gandhi, Lenin, Mussolini, Charlie Chaplin, Proust, Gide, Freud, Bergson, Picasso, Stravionski… ; alte probleme: romanul românesc contemporan, arta românească modernă, America şi cultura americană etc", ibidem, pp. 231-232.

[22] Arşavir Acterian în dialog cu Mircea Handoca. Vezi Mircea Handoca, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, pp. 24-25.

de fiecare dată, o mulțime de tineri dornici să asculte părerile reprezentanților generației. Orice opinie era ascultată şi atent supusă analizei. Emil Cioran, Mihail Polihroniade, H. H. Stahl, Mihail Sebastian, Mircea Vulcănescu, Alexandru-Christian Tell, G. Enescu, R. Hillard, Margareta Sterian, Lucia Bălăcescu, A. Catargi și mulți alții au luat cuvântul sau au expus lucrări în cadrul serilor tematice găzduite de Fundația Carol sau de Fundația Dalles.

Pe 5 martie 1932, Mircea Eliade a susținut conferința intitulată „Între Orient şi Occident". Subiectul era unul favorit, Eliade revenind la el, în acei ani, de câte ori a avut ocazia. În acest fel își justifica, oarecum, alegerea pentru India și reușea să transmită, unui număr cât mai mare de tineri, o parte din misterele lumii orientale în care a avut norocul să trăiască o bucată de vreme. Prelegerea lui a fost rezumată într-un ziar contemporan astfel:

> Orientul apare europenilor ca un continent mistic şi romantic - concepție ce constituie un fals. Orientalul acționează printr-un proces de interiorizare. Pentru el, nu există lucruri de genul problemelor scolastice sau cotidiene la care să mediteze; el nu-şi iroseşte timpul visând. Meditația filosofică se învață ca orice altă profesie. El nu gândeşte în numele lui, ci este un instrument al anumitor realități, proiectându-se pe sine în Cosmos. Nu e vorba despre o aventură individuală, ci de una colectivă. Filosofii lor sunt asemeni oamenilor noştri de ştiință. Nu există nici

> un gest inutil. Europenii au libertatea instinctelor personale; pentru asiatic, instinctele sunt reprimate, în mod natural, prin intermediul unei transcenderi colective [...]. Diletantul spirit european se află în opoziție cu cel asiatic, care este viu şi robust[23].

Timp de doi ani, între 1932-1934, activitățile *Asociației Criterion* au dat un suflu nou vieții culturale româneşti. În 1934 însă, a intervenit, brutal, politica și *Asociația Criterion* s-a autodizolvat. Nae Ionescu, omul în jurul căruia generația s-a constituit, şi Polihroniade erau legionari declarați, fiind şi arestați pentru asta.

Constantin Noica îşi amintea că

> Experiența *Criterionului* în cei doi ani a fost atât de bună, dar şi de absorbantă pentru noi [...] încât în '34 m-am hotărât să plec în provincie pentru mai mulți ani, spre a putea lucra la îngustimea specialității mele [...]. Dacă experiența culturală a *Criterionului* ar fi continuat, ea ar fi destrămat pe mulți dintre noi. Îmi amintesc cum, la 24 de ani, am fost îndemnat să vorbesc despre Husserl, nici pe sfert citit şi înțeles, ceea ce mi-a dat gustul amar al afirmării timpurii [...]. În ce priveşte pe Eliade, conferențiarul, el transmitea acea fervoare a spiritului pe care n-am întâlnit-o la nimeni [...][24].

---

[23] „Conferința: Între Orient şi Occident", *Calendarul*, 6 martie 1932. „Explicația timpului nostru", *Floarea de foc*, 17 iunie 1932.

[24] Mircea Handoca, *Convorbiri…*, op. cit., pp. 242-243, convorbire cu Constantin Noica.

În anul 1946, pe când se afla deja la Paris, Mircea Eliade a comparat *Asociația Criterion* cu mişcarea Existențialistă, pe atunci în mare vogă pe malul stâng al Senei:

> Ca şi J.P. Sartre, Camus, Simone de Beauvoir, membrii *Criterionului* se manifestau pe planuri multiple - conferințe publice, articole în reviste săptămânale şi ziare de mare tiraj, romane, filozofie, critică literară şi teatrală, eseistică. *Criterionul* a însemnat depăşirea momentului universitar în cultură, coborârea intelectualului în arenă, contactul direct cu publicul, îndeosebi cu tineretul; exact ceea ce au încercat, şi izbutit, existențialiştii parizieni. [...] Dacă *Criterion* ar fi avut un alt instrument de expresie decât limba română, ar fi fost considerat drept cel mai interesant precursor al existențialismului francez de astăzi[25].

Asociația Criterion a avut un rol deosebit de important în epocă. Dincolo de faptul că a fost un model exemplar de cooperare intelectuală și schimb liber al ideilor, *Criterion* prezenta soluții și oferea direcții de urmat, respecta diversitatea punctelor de vedere exprimate și convingerile diferite (politice sau religioase) ale membrilor săi.

---

[25] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, însemnare din 1 noiembrie 1946.
Mișcarea *Criterion* este analizată amănunțit și de Florin Țurcanu în volumul său *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005, pp. 223-263.

Nae

Nae I[onescu] este un fenomen care [...] *a ajuns să mă preocupe. Ochi lucitori de diavol sub sprâncene groase, încruntate, gesturi foarte elegante, destul de accentuate, vorbește foarte bine*[26].

Dacă n-ar fi existat Nae Ionescu [...] *aş fi rămas în țară, probabil profesor la Universitate, până prin 1946-47; apoi, aş fi împărtăşit soarta multor altora din generația mea*[27].

Mircea Eliade şi-a început scurta cariera academică bucureșteană în mijlocul celei de-a doua sesiuni de toamnă a conferințelor *Criterion*, luna în care a susținut prelegerea despre „Magie şi originile muzicii”[28], la doar câteva zile după ce s-a mutat cu

---

[26] Jeni Acterian, *Jurnalul unei fete greu de mulțumit*. Ediție integrală. Ediție îngrijită, traduceri din franceză și engleză, prefață și note de S. Skultéty, București, Editura Humanitas, 2015, p. 188.

[27] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 426.

[28] Între 30 septembrie - 17 decembrie 1933 are loc ciclul de conferințe cu tema „Marile momente ale muzicii”, cu participarea unor muzicieni şi muzicologi (Dimitrie Cuclin, George Breazul). Pentru conferința sa din noiembrie, intitulată *Magia şi originile muzicii*, Mircea Eliade apelează la câțiva tineri muzicieni care exemplifică, muzical, teoriile sale. „Vorbeam zece-cincisprezece minute despre muzica indiană [...] și apoi mă retrăgeam - și din spatele cortinei apăreau instrumentiștii sau corul, și în sala Fundației Dalles răsunau, poate pentru întâia oară în România, arii din Travancore sau Puri. Reapăream și încercam să evoc mitologiile și religiozitatea anumitor populații arhaice”. Vezi Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 281.

Nina Mareş[29] şi în timp ce lucra încă la romanul *Întoarcerea din Rai*[30]. Era mândru să fie asistentul lui Nae Ionescu la Catedra de Logică si Metafizică a Universității din Bucureşti[31]. În această calitate, avea responsabilitatea de a ține un curs şi un seminar. Pentru curs a ales, după cum îşi aminteşte în *Memorii*, subiectul „Problema răului în istoria religiilor", iar pentru seminar „Disoluția cauzalității în logica medievală budhistă". Erau subiecte pe care le stăpânea, iar Bibliografia aferentă lor îi era familiară[32].

---

[29] La început, prietenii și, mai ales, familia, au considerat-o total nepotrivită pentru el, însă destul de repede și-au dat seama că „datorită dragostei și devotamentului Ninei eu devenisem „invulnerabil" [...]. Întrebându-l o dată pe Camil Petrescu, prin 1934-1935, de ce nu se căsătorise, mi-a răspuns că el nu avusese „norocul să întâlnească o Nina Mareș" [...]". Vezi Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 278-279. Despre povestea lor de dragoste vezi Mac Linscott Ricketts, *Former Friends and Forgotten Facts*, Bucharest, Criterion Publishing, 2003, pp. 29-55.

[30] Mircea Eliade, *Întoarcerea din Rai*, București, Editura Națională Ciornei, 1934. Asupra acestui roman și a geografiei sale literare insistă, adesea, Andreea Răsuceanu, care este de părere că: „Întreaga desfășurare spațială a romanului *Întoarcerea din Rai* presupune o axă, ce străbate Bucureștiul interbelic [...]. Un București mitic". Vezi Andreea Răsuceanu, *Bucureștiul lui Mircea Eliade*, op. cit., p. 46.

[31] Era, în fapt, suplinitor onorific, întrucât Nae Ionescu însuşi era asistent la profesorul Rădulescu-Motru.

[32] Nu voi insista aici asupra cursurilor ținute de Eliade în acea perioadă, am făcut-o în Mihaela Gligor, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, *Prefață* de Liviu Antonesei, București, EuroPress Group, 2007, pp. 68-77 și în "Mircea Eliade, Professor in History of Religions at University of Bucharest", *Anuarul Institutului de*

Primul curs al lui Eliade a fost aproape o repetiție a serilor de la *Criterion*. A găsit sala arhiplină. Însă auditoriul nu venise să-l asculte vorbind despre problema răului şi a salvării, ci pentru a-l vedea pe autorul romanului *Maitreyi*. Sala era plină cu doamne „elegante" de toate vârstele, multe din ele având romanul cu ele pentru autograf (ceea ce el a refuzat să facă).

Simplul fapt al numirii lui Eliade - deşi nu prea mare în rang - la Facultatea de Litere şi Filosofie din cadrul Universității bucureştene era un triumf de care mulți din cei ce formau tânăra generație erau mândri. Alfons Adania, publicist și traducător, bun prieten al lui Eliade, pe atunci în vârstă de douăzeci şi cinci de ani, saluta evenimentul astfel:

> Săptămâna trecută, tânăra generație [...] a marcat un nou succes. Lui Mircea Eliade i s-a dat, acest an, să țină un curs de metafizică, la Universitate[33].

Eliade va ține seminarii la Universitatea din Bucureşti pentru doar cinci ani. În tot acest timp, tânărul Mircea Eliade a reușit să-și atragă simpatia și laudele tuturor, de la colegi și prieteni de generație,

---

Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca, Seria Humanistica, VI, 2008, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, pp. 409-414. Mă voi rezuma aici doar la reluarea unor evenimente importante în reconstituirea traiectoriei științifice și personale a lui Eliade.

[33] Alfons Adania, „Mircea Eliade la Universitate", *Rampa*, 30 noiembrie 1933.

la profesori. Mihai Șora, care a avut privilegiul de a-i fi student, își amintește:

> Îmi aduc aminte de cursul ținut de Eliade în 1935, cu referiri precise la domeniul indian. Problema lui „a fi", a „ființei" practic era tot un curs de metafizică. De metafizică comparată. [...] Mircea Eliade era de o elocință ieşită din comun. Încadra obiectivul, nu avea răbdarea de a aştepta, se precipita, folosea toată familia de cuvinte care acopereau zona bombardată şi apoi îşi corecta tirul vorbirii spre țintă [...] Seminarul lui Eliade se desfăşura cu totul altfel decât la ceilalți profesori. Nu se țineau referate, ci se interpretau texte[34].

De aceeași părere a fost și Emil Cioran, care a luat parte la câteva din cursurile sale de începător și a declarat că au fost „cele mai vii şi mai vibrante pe care le-am auzit vreodată!". După 30 de ani, Cioran reconstituie scena:

> Fără note, fără nimic, purtat de o amețitoare erudiție lirică, arunca vocabule agitate şi totuşi coerente, subliniate prin mişcarea crispată a mâinilor[35].

---

[34] Mircea Handoca, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998; convorbire cu Mihai Şora, p. 308. Vezi, de asemenea, Mihai Șora, „Amintiri despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (editori), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 2007, pp. 231-237.

[35] Emil Cioran, „Începuturile unei prietenii", *Vatra*, Târgu-Mureş, nr. 6-7/2000, p. 96, număr special dedicat lui Eliade,

Cât despre relația cu Nae Ionescu, profesorul Mac Linscott Ricketts este de părere că

> Nae Ionescu a fost cel mai prețuit dintre profesorii lui Eliade, maestrul său şi dincolo de asta un coleg (atât la *Cuvântul* cât şi la Universitate) şi un prieten[36].

De altfel, pentru a-și onora Profesorul, Eliade a editat un volum de 450 de pagini (conținând 107 articole semnate de Nae Ionescu, publicate inițial în periodicele bucureștene - cele mai multe în *Cuvântul*) intitulat *Roza vânturilor*[37], cu o prefață de Ionescu şi o

---

Mircea Eliade - portrete şi evocări. Păreri asemănătoare sunt exprimate și de o altă studentă, Mariana Șora, în 1972, în convorbirile sale cu locotenent-colonelul Nicolae Popescu: „L-am admirat şi atunci şi îl admir şi acum pentru sclipitoarea lui inteligență creatoare, pentru spiritul său de o mobilitate impresionantă, pentru manifestările sale multiple, variate. [...] A fost un om generos, Mircea Eliade a fost şi este un deschizător de drumuri pentru istorici, pentru studiul antropogeografiei, preistoriei, protoistoriei, folclorului". Vezi Dora Mezdrea, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, București, Editura Mica Valahie, 2008, pp. 102-105.

[36] Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, p. 60.

[37] Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, 1926-1933, editată de Mircea Eliade (Bucureşti, Ed. Cultura Națională, 1936 [sic!] - a apărut, de fapt, în 1937). A se vedea și ediția din 1990, Bucureşti, Editura „Roza Vânturilor", cu o prefață de Dan Zamfirescu.

Detalii amănunțite despre această carte îngrijită de Eliade apar și în Nota informativă din 3 iulie 1943: „Sub îngrijirea lui Mircea Eliade a fost editată cartea *Roza Vânturilor*, care cuprinde articolele scrise de profesorul Nae Ionescu în ziarul *Cuvântul*".

postfață elogioasă a editorului. Foarte interesant este portretul pe care Eliade i-l face Profesorului său:

> Structură anti-oratorică, el introduce în Universitate tehnica socratică [...] a lecțiilor familiare, calde, dramatice [...]. Ironic în loc să fie profetic, familiar în loc să fie solemn, [...] Nae Ionescu nu domină ca un oracol, nici nu emoționează ca o Pythie. Vorba lui cucereşte [...] şi gândirea lui tulbură[38].

După părerea lui Mac L. Ricketts, o astfel de apariție editorială, într-o perioadă extrem de încărcată (din punct de vedere al cantității muncii pe care o depunea la Universitate și al multiplelor activități asumate în acea vreme) pentru Eliade, era o clară „dovadă de iubire" și, astfel, o recunoaștere publică a importanței pe care Nae o avea pentru el[39].

Vor petrece timp împreună și în Lagărul de la Miercurea Ciuc, unde Eliade va fi închis în 1938.

> Printre deținuți, se aflau oameni de tot felul, profesori și conferențiari universitari, medici, preoți, institutori, muncitori, țărani. Majoritatea o alcătuiau intelectualii[40].

Cf. Dora Mezdrea, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, op. cit., p. 43. A se vedea și p. 50.

[38] Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, ed. 1990, pp. 429-430.

[39] Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, p. 60.

[40] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 352. În legătură cu închiderea lui Eliade în lagăr și încercările Ninei de a-l elibera, ca de altfel și declarația grație căreia a fost mutat în Sanatoriul

Revederea cu Nae Ionescu, acolo, în lagăr, a fost, în mod cu totul ciudat, benefică pentru Eliade. Deși erau în lagăr, erau liberi să se plimbe, să discute, să facă schimb de idei, să conferențieze. „Eram fericit [...] că mă puteam plimba în curte și, mai ales, discuta cu Nae Ionescu", își amintește Eliade.

Tot în *Memorii*, Eliade descrie și revederea cu Nae Ionescu, din iarna anului 1940, când „un grup de tineri filozofi și discipoli: Mircea Vulcănescu, Mihail Sebastian, Ioan Gherea, C. Noica și alții" îl vizitau, la vila din Băneasa, și aveau discuții deosebit de interesante, fără nici o legătură cu politica. Era, dimpotrivă, un spațiu al ideilor deschise. Însă aceste întâlniri săptămânale au fost întrerupte brusc: „La 15 martie [1940], a sunat telefonul și Nina mi-a spus: A murit Profesorul!"[41] Se vor regăsi, la căpătâiul lui, îndurerați, majoritatea colegilor de generație. Și mai mulți își vor aminti, peste ani, de influența pe care Nae a avut-o asupra lor, nu doar la nivel personal cât și, mai ales, ideatic[42].

---

de la Moroeni și activitățile lui de acolo, vezi documentele redate de Dora Mezdrea în volumul *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, București, Editura Mica Valahie, 2008, pp. 29-39.

[41] Ibidem, p. 367.

[42] În ultimii ani, mai multe volume dedicate lui Nae Ionescu și influenței sale au readus în discuție importanța lui pentru Generația '27. Între acestea, cele mai disputate și des folosite pentru a ilustra această importanță sunt următoarele: Marta Petreu, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu - Mihail Sebastian*, Iași, Editura Polirom, 2009; Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Biografia*. Vol.

Prefața

Antisemiții aşteptau prefața profesorului ca pe un manifest politic. Evreii, ca pe un cuvânt de înțelegere[43].

Trebuie să notăm o nouă dovadă a forței de sugestie pe care a exercitat-o prefața d-lui Nae Ionescu. Azi toată lumea e de acord să creadă că eroul lui Sebastian se numește Iosif Hechter. Or, nicăieri în roman autorul nu-i dă eroului său acest nume. I l-a dat, însă, o dată, d. Nae Ionescu în prefață. Și atât a fost de ajuns[44].

Dumnezeu este ascuns sub lucruri, și dacă îl cauți, îl vezi[45].

Evenimentul literar cel mai important al anului 1934 a fost apariția romanului lui Mihail Sebastian, *De*

I, Bucureşti, Editura „Universal Dalsi", 2001; Vol. II, Bucureşti, Editura „Acvila", 2002; Vol. III, Muzeul Brăilei, Editura „Istros", 2003; Vol. IV, Muzeul Brăilei, Editura „Istros", 2005. Vezi, de asemenea, Dora Mezdrea, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. 1-5, București, Editura Mica Valahie, 2008-2013.
Vezi și Mihail Sebastian, *Articole din* Cuvântul *lui Nae Ionescu*, Ediție îngrijită și Prefață de Miruna Lepuș, București, Editura Vremea, 2016 și Leon Volovici, *Eseuri pe teme delicate*, Ediție îngrijită de Hanna Volovici și Costel Safirman, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 2016.

[43] Mihail Sebastian, *De două mii de ani... Cum am devenit huligan*, București, Editura Hasefer, 2003, cu o *Prefață* de Nae Ionescu, Cu un cuvânt către cititor de Z. Ornea, p. 295.

[44] Ion I. Cantacuzino în cronica din *Criterion*, anul I, nr. 1, 15 octombrie 1934, cf. lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani... Cum am devenit huligan*, op. cit., p. 336.

[45] Ion Călugăru, *Copilăria unui netrebnic*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 130.

două mii de ani..., cu o Prefață semnată de Nae Ionescu. Scandalul generat de aceasta a făcut ca autorul, discret plasat până atunci pe scena literară, să primească, brusc, o atenție nedorită. Mircea Eliade s-a lăsat prins în controversa majoră[46] legată de apariția romanului *De două mii de ani...* al bunului său prieten Mihail Sebastian. Însă polemica nu s-a datorat romanului în sine, ci Prefeței sale.

În 1931, proaspăt întors de la studii de la Paris, Mihail Sebastian începe să scrie un roman despre evrei şi îi cere profesorului Nae Ionescu să scrie o *Prefață*. Numai că până când romanul a fost încheiat, în 1934, lucrurile s-au schimbat. De la articolele pertinente despre iudaism, privit din perspectiva filosofiei religiilor, şi „problema evreiască", analizată cu obiectivitate din punct de vedere politic, Nae Ionescu a trecut la un punct de vedere antisemit, bazat pe teologia ortodoxă (prost argumentată), iar *Prefața* a suferit modificări majore. Aşa cum susținea Sebastian,

> Eram sigur că Nae Ionescu nu va scrie nici pentru prieteni nici pentru duşmani, ci *pentru carte*. Eram sigur că-mi va scrie prefața din 1931, ca *şi nimic nu s-ar fi întâmplat de atunci*...[47].

---

[46] Am analizat amănunțit această dispută în Mihaela Gligor, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, *Prefață* de Liviu Antonesei, București, EuroPress Group, 2007, pp. 77-87. Reiau aici punctele esențiale ale disputei și implicarea lui Eliade.

[47] Mihail Sebastian, *De două mii de ani... Cum am devenit huligan*, op. cit., p. 295.

Mircea Eliade a scris în apărarea prietenului său Mihail Sebastian două articole lungi în *Vremea* şi s-a lăsat atacat de presă. Eliade l-a lăudat pe Sebastian pentru „actul cel mai curajos, cel mai sincer, cel mai igienic" de a scrie un roman despre antisemitism şi de a-l publica cu Prefața, vădit antisemită, a lui Nae Ionescu. Analizând obiectiv Prefața şi romanul, Mircea Eliade este prins oarecum la mijloc; pe de o parte încearcă să scrie fără să-l atace prea mult pe profesorul Nae Ionescu, pe care-l admira sincer; pe de altă parte vrea să-l apere şi pe prietenul său, care se găsea în acele momente „asediat".

O importantă analiză a relației dintre Nae Ionescu, Mihail Sebastian și Mircea Eliade, cu strictă referire la Prefață, oferă Moshe Idel, în recenta sa carte dedicată lui Eliade[48].

> Fără prefața antagonistă a lui Nae Ionescu la romanul lui Sebastian, un scandal pe scară largă n-ar fi avut niciodată loc. [...] Ceea ce a deschis porțile înverșunatei controverse este numai lectura specială făcută de Ionescu acestui roman ca moment inutil de evadare din condiția evreiască[49].

Moshe Idel accentuează asupra poziției lui Eliade în disputa ce a urmat, considerând, în același

[48] Moshe Idel, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Editura Polirom, 2014. A se vedea în special Capitolul 6, *O „umbră" printre rinoceri. Mihail Sebastian între Ionescu și Eliade*, pp. 193-212.
[49] Ibidem, p. 194.

timp, că „romanul testează limitele orizontului cultural al elitei românești interbelice”[50].

Cumva, în această polemică, punctul de plecare - adică întrebarea referitoare la „antisemitismul” profesorului Nae Ionescu - s-a pierdut. Sebastian, care i-a fost recunoscător lui Eliade pentru ajutorul dat, a refuzat să comenteze această dezbatere teologică, la care, spunea el, el este „profund şi total indiferent”. Şi totuşi, el s-a aventurat în aceasta:

> Am o vagă impresie că după moarte, nu voi fi judecat cu textele d-lui. Racoveanu. Iar dacă mă înşel, facă-se voia lui Dumnezeu[51].

Nae Ionescu nu a publicat niciodată vreun comentariu la prefața sa sau la controversa ce a iscat-o. În mod surprinzător, prietenia dintre Profesor şi Mihail Sebastian nu a fost ruptă definitiv, cu toate că a fost serios afectată. Sebastian s-a numărat între cei ce au participat la seminariile ținute în casa lui Nae Ionescu din Băneasa și a participat, de asemenea, la funerariile profesorului său.

---

[50] Ibidem, p. 202.

[51] Mihail Sebastian, *De două mii de ani... Cum am devenit huligan*, op. cit., p. 185.

Politica

À propos, e vorba să găsim de undeva bani mulți (un million) ca să scoatem o revistă săptămânală politică şi oarecum culturală, de dreapta. Să scrii tu, eu, Țuțea, Sorin Pavel, Golopenția, Stahl, Noica şi încă vreo doi. Ce spui? Tu şi Țuțea m-ați scos din fire; mă voi face om politic în orele mele de somn, de delir. E teribilă politica din România![52]

Şi deodată, în acel an [1937], *a apărut în viața mea Garda*[53].

Anii de confuzie, de destrămare, până la ruptură, până la dușmănie, până la uitare[54].

În susținerea și propagarea ideologiei Legiunii Arhanghelul Mihail s-au angajat mulți intelectuali ai vremii, cei mai importanți fiind Nae Ionescu, Nichifor Crainic și Mihail Polihroniade. Se aflau, cu toții, în posturi de conducere la importante ziare bucureștene: Nae Ionescu, director la *Cuvântul*; Nichifor Crainic, director la *Calendarul* și la *Gândirea* și Mihail Polihroniade, director la *Axa*. Au pus la

---

[52] Mircea Eliade către Emil Cioran, toamna 1936, Mircea Eliade, *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I, A-H, Cuvânt înainte şi îngrijirea ediției de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, pp. 154-156.

[53] Mircea Eliade, *Jurnal inedit*, însemnare din 9 martie 1947. Îi mulțumesc profesorului Mac Linscott Ricketts pentru semnalarea acestei importante mențiuni.

[54] Mihail Sebastian, *Jurnal, 1935-1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt, Prefață și note de Leon Volovici, București, Editura Humanitas, 1996, p. 572, însemnare din 13 decembrie 1944.

dispoziția legionarilor aceste ziare și au dat ei înșiși exemplu de susținere prin publicarea de articole în sprijinul Legiunii.

În ceea ce-i privește pe tinerii intelectuali, pe parcursul anilor '30, în slujba Legiunii și-au pus condeiul majoritatea membrilor tinerei generații.

> Polihroniade și soția sa organizau la ei acasă adunări ale intelectualilor care simpatizau Legiunea, iar în câțiva ani li s-au alăturat Mircea Eliade și soția sa, Nina, scriitorul Haig Acterian și soția, Marietta Sadova, sociologul Mircea Vulcănescu, Petrișor Viforeanu, filosofii Constantin Noica și Emil Cioran, precum și un veteran legionar pe nume Ion Belgea, care lucra la Biblioteca Academiei Române. Eliade și Vulcănescu erau protejați ai filosofului Nae Ionescu[55].

Admirația şi prietenia pentru Nae Ionescu a jucat, așadar, un rol hotărâtor în apropierea lui Mircea Eliade de mişcarea de extremă dreaptă. Cu toate că Nae şi alți tineri intelectuali, prieteni ai lui Eliade, au fost asociați cu extrema dreaptă încă din 1933, tânărul Mircea a reuşit să rămână imparțial până în toamna anului 1936, când i-a acordat, așa cum a susținut mereu, *doar* suportul său moral, după ce s-a lăsat convins că pretențiile Legiunii erau non-

[55] Roland Clark, *Sfîntă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, traducere de Marius-Adrian Hazaparu, Iași, Editura Polirom, 2015, pp. 140-141. Clark menționează aici Fondul informativ al ACNSAS, dosar 209489, vol. 2. ff. 2-6.

politice, că țelul ei era transformarea vieților, „regenerarea" națiunii şi declanşarea unei „revoluții creştine" ce va duce la apariția „omului nou" în România. Primatul spiritual (sau „jertfa pentru creștinism", cum o numea Eliade în 1937) și promisiunea omului nou erau doar două din motivele invocate în scrierile multor intelectuali ce s-au lăsat atrași de ideologia legionară.

> Naționalismul legionar nu înlocuia comunitățile religioase cu comunități naționale, [...] întărea faptul că Biserica Ortodoxă era naționalistă, iar națiunea era ortodoxă[56].

Deși i-a fost greu să facă „generalizări cu privire la experiențele activiste ale legionarilor de rând între 1927 și 1938", Clark a reușit să surprindă în volumul său fiecare eveniment important din mărirea și decăderea Legiunii. A pus foarte bine accentul pe reprezentările simbolice și propaganda religioasă pe bazele cărora funcționa legiunea. A urmărit modul în care legiunea s-a folosit de acestea pentru a-și atrage de partea sa mulțimile și, mai ales, modul în care le-a manipulat, cu ajutorul intelectualilor.

Deși unii dintre prietenii, colegii de generație și cunoscuții săi aveau cunoștință despre trecutul politic al lui Mircea Eliade[57], detalii documentate

---

[56] Ibidem, p. 223.

[57] De-a lungul vremii am scris, în mai multe rânduri, despre acest subiect. Nu voi relua aici decât anumite detalii importante.

privind implicarea sa în ideologia mișcării de extrema dreaptă din România interbelică au apărut, pentru prima dată, abia în anul 1972, odată cu apariția deja celebrului *Dosar Mircea Eliade*, în nou înființata revistă *Toladot*, condusă de Theodor Lavi[58], cel care a pus bazele, în 1973, Centrului pentru studierea evreilor din România, în cadrul Universității Ebraice din Ierusalim.

Apariția Dosarului a ridicat, rapid, semne de întrebare și a generat discuții aprinse în mediile intelectuale, îndeosebi în Israel.

Dacă într-o primă fază a refuzat să se explice, mai apoi Eliade a încercat să se apere. În 1972, într-o scrisoare binecunoscută, adresată profesorului

---

Analizele mele detaliate pot fi găsite în Mihaela Gligor, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938* [volum rezultat al tezei de doctorat], *Prefață* de Liviu Antonesei, București, EuroPress Group, 2007, 220 p.; Mihaela Gligor, "The Ideology of the Archangel Michael Legion and Mircea Eliade's Political Views in Interwar Romania", *International Journal on Humanistic Ideology*, Vol. 1, No. 1, Spring-Summer 2008, Cluj-Napoca, Cluj University Press, pp. 111-126; Mihaela Gligor, "Eliade's Romanian Past: Religion and Politics", *Theory in Action. Journal of the Transformative Studies Institute*, Volume 3, No. 1, January 2010, NY, USA, ISSN: 1937-0229, pp. 51-74.

Vezi și Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005, pp. 264-382, pentru o serie de excelente analize privitoare la implicarea lui Eliade în politica de dreapta din România interbelică.

[58] Pentru mai multe detalii vezi volumul *Theodor Lavi în corespondență,* editori Mihaela Gligor și Miriam Caloianu, Presa Universitară Clujeană, 2012 completat de *Intelectuali evrei şi presa exilului românesc*, editori Mihaela Gligor și Miriam Caloianu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013.

Gershom Scholem de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, Eliade aminteşte că:

> în anii 1938-1940 [...] eu eram „de dreapta", mă situam în tradiția „națională" a lui Eminescu, Maiorescu, Iorga[59].

La acea vreme, Mircea Eliade se declara încântat de ideea de românism, vehiculată în epocă de mai mulți intelectuali, între care, bineînțeles, și de profesorul Nae Ionescu. Însă, așa cum este de părere biograful american al lui Mircea Eliade, profesorul Mac Linscott Ricketts, cel care a schimbat mai multe scrisori[60] pe această temă cu Theodor Lavi,

> *Românismul* a fost un termen care-n mintea publicului a fost asociat cu filosofiile şi programele aripii politice de dreapta. Toate partidele de extremă dreapta [...] l-au invocat în propaganda lor. În mod normal el semnifica şovinism, antisemitism, politici de restrângerea

[59] Mircea Eliade către Gershom Scholem, scrisoare din 3 iulie 1972. Vezi Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, Vol. al III-lea, R-Z, op. cit., 2004, p. 131.

[60] Schimbul epistolar dintre cei doi este redat în volumul *Theodor Lavi în corespondență*, editori Mihaela Gligor și Miriam Caloianu, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 322-374. Într-o scrisoare din 28 octombrie 1981, Theodor Lavi îi scrie profesorului Ricketts: „Eram încă doctorand când M.E. a devenit legionar. El era considerat ca un fel de geniu intelectual de pe atunci și simpla lui prezență - să zicem ca adept al lui Nae Ionescu - a fost o pildă pentru mulți, foarte mulți studenți, care fără aceste giruri intelectuale ar fi repudiat metodele violente, până la asasinat, ale legionarilor" (p. 332).

> drepturilor minorităților, anticomunism şi entuziasm pentru fascismul italian şi național-socialismul german. Eliade credea că termenul [...] semnifica în mod original ceva *deasupra* politicii, şi că acesta a fost depreciat de partidele politice în secolul 20[61].

Deși în romanul *Gaudeamus*, Eliade afirmă că „nu am fost niciodată antisemit”[62], Mac Linscott Ricketts este de părere că

> Între ianuarie 1937 şi impunerea dictaturii regale în februarie 1938, Eliade a acordat un sprijin deschis şi entuziast, prin scrierile sale periodice, Mişcării Legionare[63].

Într-o scrisoare adresată lui Theodor Lavi, în 1981, pe când se documenta pentru cartea dedicată lui Eliade (*Mircea Eliade. The Romanian Roots*), Mac Linscott Ricketts îl anunță pe corespondentul său că

> Acum o săptămână am fost la Chicago să îl vizitez pe prof. Eliade, să îi spun despre vizita mea în România și să îi pun întrebări. L-am întrebat despre articolele lui din *Buna Vestire* și la început nu și-a amintit. Când i-am vorbit despre

---

[61] Cf. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, volumul II, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, cap. 22, „Naționalism şi primatul spiritualului”, p. 185.
[62] Mircea Eliade, *Gaudeamus*, Bucureşti, Ed. Garamond, 1997, p. 84.
[63] Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, op. cit., vol. II, cap. 22, „Naționalism şi primatul spiritualului”, p. 167.

unul dintre acestea, „De ce cred în biruința mișcării legionare", a exclamat: „Nu am scris niciodată asta!"

El mi-a spus că editorul (Polihroniade?) l-a rugat să scrie pe acel subiect, însă a refuzat; iar apoi a văzut articolul în ziar! A fost scris de redactor. Însă Eliade a spus că nu a protestat, deoarece nu a vrut să-l pună într-o situație jenantă pe redactor, care îi era prieten. Nu știu dacă dvs puteți accepta această poveste, însă eu cred că este adevărată.

Mi-a spus, de asemenea, că nu a aderat niciodată la legiune. Când a fost arestat, în iulie 1938, a fost rugat să renunțe la Gardă, însă a refuzat, deoarece aceasta ar fi însemnat că i-ar fi aparținut... ceea ce nu a fost adevărat. Așa că a fost închis pentru 4 luni[64].

Răspunsul lui Theodor Lavi a fost prompt, însă a ridicat o întrebare delicată, la care încă se caută o explicație:

> În ce privește afirmația lui M.E. că Polihroniade i-ar fi scris articolele despre legionari - s-ar putea să fie adevărat. Dar și-ar fi permis acest gazetar fanatic legionar și antisemit un asemenea procedeu dacă nu-l știa pe M.E. aproape de ideile exprimate în articol?[65]

[64] Vezi *Theodor Lavi în corespondență,* op. cit., p. 334, scrisoare din 7 noiembrie 1981.

[65] Ibidem, p. 336, scrisoare din 1 decembrie 1981.

Cu toată polemica iscată în jurul apartenenței sale - ideatice sau reale - la Mișcarea legionară, la modul general, relațiile sale cu evreii au rămas bune. După cum am văzut, în 1934 Eliade a scris, în sprijinul prietenului său Mihail Sebastian, puternic afectat de apariția Prefeței semnate de Nae Ionescu, două articole în *Vremea.*

Recent publicata corespondență[66], aproape integrală, cu prietenii și intelectualii evrei care i-au scris de-a lungul timpului[67], aduce lămuriri suplimentare cu privire la relațiile sale cu evreii și la raporturile pe care le avea cu aceștia, la diferite momente ale dezvoltării sale intelectuale. De altfel, așa cum notează Liviu Bordaș în Postfața la *Postlegomena*,

> pentru a fi înțelese bine, scrisorile lui Eliade trebuie integrate contextului lor şi coroborate cu toate celelalte date furnizate de jurnal, memorii, interviuri sau de alte texte ale sale[68].

Cu toate că, din pricina articolelor în care susținea ideologia mișcării legionare, publicate în periodicele bucureștene interbelice, a fost, adesea,

---

[66] Vezi *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul,* 2 volume, ediție de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Presa Universitară Clujeană, 2012 și 2013.

[67] „62 de corespondenți, ale căror scrisori acoperă circa 750 de pagini dense", Liviu Bordaș, Postfață la *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul,* vol. 2, p. 523.

[68] Ibidem, pp. 526-527.

catalogat ca antisemit, Eliade a respins această acuzație. Totuși, nu a dat nicicând, precum alți mari creatori ai vremii[69], o explicație a simpatiilor sale politice interbelice.

În legătură cu acest subiect, profesorul Moshe Idel, în recenta sa carte dedicată lui Eliade, are curajul să facă afirmații incomode:

> După părerea mea, Eliade a fost indubitabil un membru al Gărzii de Fier și a făcut propaganda legionară în 1937. Însă, cum eu nu văd în Gardă o mișcare fascistă, ci una ortodoxă ultranațională, nu avem motive să îl considerăm pe Eliade fascist, în sensul pur tehnic al acestui termen. Deși etichetat ca antisemit, el era mult mai moderat, un antisemitism care diferă de al predecesorilor sai, deopotrivă ca nuanță și substanță[70].

Astfel de declarații sunt des întâlnite în acest volum și sunt susținute și completate de analize atente ale contextului politic și cultural al acelor vremuri, dar și ale intereselor asumate de Eliade la

---

[69] Între personalitățile cele mai vehiculate și contestate se numără Martin Heidegger, filosof; Paul de Man, critic literar; Carl G. Jung, psihanalist, „toți simpatizanți ai regimului nazist" (cf. Moshe Idel, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, op. cit., p. 214).
O comparație a situației în care s-au aflat Mircea Eliade și Martin Heidegger poate fi găsită în Mihaela Gligor, „Mircea Eliade – Martin Heidegger. Filosofie şi politică", *Studii şi cercetări din domeniul ştiinţelor socio-umane*, volumul 17, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, pp. 303-313.

[70] Moshe Idel, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, op. cit., p. 281.

acea vreme. Valoarea volumului semnat de Moshe Idel stă în abordarea integrativă a vieții și operei lui Mircea Eliade, autorul ocupându-se nu doar de literatura și scrierile științifice ale subiectului său, ci și de evenimentele intime ale vieții cotidiene, miza interesului său fiind contextualizarea mai largă a ideilor eliadeşti.

Deși important și problematic, episodul politic al lui Eliade trebuie înțeles în contextul epocii și trebuie clar delimitat de realizările sale remarcabile din domeniul literar sau al istoriei și filosofiei religiilor.

Istoria religiilor

Cel care se miră că un simbol formal poate rămâne viu milenii în şir, dar şi că [...] *poate fi adus la viață după o întrerupere de mii de ani, trebuie să-şi aducă aminte că puterea din lumea spirituală, care formează o parte a simbolului, este eternă*[71].

Anii 1936-38 au fost cu adevărat cei mai decisivi pentru evoluția lui Eliade ca istoric al religiilor[72].

Deși aglomerați și dificili, anii interbelici au fost buni din punct de vedere științific pentru Mircea Eliade. Un punct esențial și deosebit de important l-a reprezentat publicarea, în 1936, disertației de doctorat, *Yoga: Essai sur les origines de la mystique indienne*, apărută în același timp în franceză, la Paris (Librairie Orientaliste Paul Guethner) și în română, la București (Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II). Această lucrare îi va deschide lui Mircea Eliade drumul spre vârful ierarhiei istoricilor religiilor. De altfel, chiar la momentul apariției,

> *Yoga* a fost considerată ca o contribuție importantă la înțelegerea tehnicilor mistice indiene. Aproape toți marii orientaliști ai timpului, de la Jean Przyluski și Louis de la

[71] Roger Lipsey (Editor), *Coomaraswamy*, Volume 1: *Selected Papers: Traditional Art and Symbolism*, Princeton, Princeton University Press, 1977, pp. 346-347.
[72] Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, p. 159.

> Vallée-Poussin până la Ananda Coomaraswamy, Heinrich Zimmer, V. Papesso și G. Tucci s-au declarat de acord cu interpretările mele[73].

Eliade urmărea să interpreteze Yoga în termenii câtorva categorii esențiale. Pentru aceasta, el s-a folosit, mai ales, de două perechi de opoziții: „magic/mistic" şi „abstract/concret". De asemenea, Eliade considera Yoga ca o „psihologie" sau ca o „metafizică"; și se simțea îndreptățit să introducă, comparativ, elemente importante aparținând altor tradiții religioase, pentru a confirma/infirma un punct de vedere. Își asumase datoria de a urmări „istoria" fenomenului (Yoga) şi dorea să îi explice „înțelesul". Astfel circumscrisă, Yoga, interpretată de Eliade, era o tehnică mistică, concretă, iar scopul ei era acela de a aduce oamenii într-o uniune mistică cu Dumnezeu.

În două capitole extinse, Mac Linscott Ricketts analizează istoria religiilor[74] așa cum s-a manifestat ea în scrierile lui Eliade, în perioada interbelică. Modelele asumate de Eliade în acei ani de formare au fost numeroase, însă, poate, cel mai mult l-au influențat studiile lui Ananda Coomaraswamy[75] și

---

[73] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 309.

[74] Vezi Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, cap. 20 și 21.

[75] Ananda Coomaraswamy (1877-1947), apărător al artei indiene tradiționale, stabilit din 1917 în America, unde a devenit curator al colecțiilor din Orientul Îndepărtat şi din India de la Boston

cele ale lui René Guénon[76]. Eliade considera operele lor ca pe un nou val al viitorului şi credea în noua interpretare a simbolurilor în multe arii ale culturii.

Coomoraswamy i-a atras atenția tânărului Eliade încă din 1926 datorită cărții *The Dance of Śiva*[77], pe care Eliade o include pe lista sa de lecturi necesare pentru Rica Botez[78]. Cartea lui Coomaraswamy a influențat puternic atitudinea sa față de arta indiană.

Însă, așa cum este de părere Mac Linscott Ricketts, „Coomaraswamy a suferit o dramatică modificare a punctelor sale de vedere în chiar anii în care Eliade se afla în India". Este perioada în care Eliade începe să citească lucrările lui Guénon.

Museum of Fine Arts. A fost un cercetător al textelor religioase, filosofice şi mistice şi un poliglot (cunoştea greacă, latină, sanscrită şi pali). A fost, de asemenea, unul dintre cei mai înverşunaţi discipoli ai lui René Guénon.

[76] René Guénon (1886-1951), filosof și gânditor esoteric francez, citit și frecvent recenzat (dar niciodată citat) de Eliade în anii '30. Într-un eseu filosofic despre „Tehnica disprețului", *Vremea*, 23 februarie 1936, p. 1, Eliade îl indică pe Guénon ca un admirabil exemplu de om care ştie să-şi exprime disprețul într-o manieră demnă: „Nu cred că a existat un om să disprețuiască mai categoric şi mai total contemporaneitatea, ca acest prodigios René Guénon. Şi niciodată nu străbate în disprețul lui compact, olimpian, o urmă de manie, o uşoară iritare sau măcar melancolie. Este un adevărat maestru".

[77] Ananda Coomaraswamy, *The Dance of Śiva. Fourteen Indian essays*, New York, The Sunrise Inc., 1918.

[78] A se vedea Nicolae Florescu, „Mircea Eliade şi „romanul" enigmaticei R. ", *Manuscriptum*, III, 3 (iulie 1972), p. 137.

> A îmbrățișat teoriile lui Guénon despre o tradiție metafizică primordială şi a învățat de la el să vadă simboluri metafizice în operele de artă şi textele religioase cu care lucra. Schimbarea e reflectată de publicațiile sale de prin 1931 şi exact la aceste cărți şi articole face referință Eliade începând cu sfârşitul lui 1936[79].

În anul 1937, Eliade a publicat un important articol despre Ananda Coomaraswamy[80], în care vorbeşte aprobator despre faptul că acesta (Coomaraswamy), René Guénon, Julius Evola „şi alți câțiva" consideră religia şi filosofia orientală ca sisteme în deplină armonie cu „tradiționalismul european". În concluzia articolului, Eliade scrie:

> Rolul lui Ananda Coomaraswamy în cultura occidentală este semnificativ; prin metodele şi spiritul critic al ştiinței europene, el scoate la lumină adevăruri de mult uitate în Europa (funcția simbolului, valoarea metafizică a artei, unitatea tradițiilor metafizice etc.). Pe de altă parte, asimilându-şi clasicii antici şi medievali occidentali el demonstrează încă o dată că „prăpastia Orient-Occident" durează numai de la Renaştere şi de la revoluția industrială europeană; şi că dacă între cultura modernă apuseană şi spiritualitatea asiatică nu există puncte de contact,

[79] Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. 2, Cap. 21, p. 136.
[80] Mircea Eliade, „Ananda Coomaraswamy", *Revista Fundațiilor Regale*, iulie 1937, pp. 183-189.

> Aristot, Sf. Thomas, Dante sau Meister Eckhart fac parte dintr-o tradiție metafizică la care Orientul participă şi astăzi.

Din același an datează un alt material important[81], în care Eliade se pronunță asupra importanței simbolului și militează pentru restaurarea sa ca *instrument de cunoaștere*:

> Astăzi evenimentul istoric ca atare, considerat în veacul trecut ca un fapt ultim, care nu-şi are înțelesul decât în sine, începe să-şi piardă autonomia, el fiind de cele mai multe ori judecat ca manifestarea unei forțe iraționale („destin", „simbol"). Să ne amintim etnografia, folclorul, sociologia, antropologia, care treceau foarte repede dincolo de eveniment, ca să caute categoria [...]. De aici pasiunea elitelor de astăzi pentru preistorie, rase, religii, mitologii, simboluri. Secolul al XIX-lea a fost cel mai opac secol din câte a cunoscut cultura europeană; simbolul i-a fost total inaccesibil [...]. Tot ce se întâmplă astăzi în cultura europeană ne îndeamnă să credem că vom asista curând la o restaurare a simbolismului ca instrument de cunoaştere.

Eliade se pronunță, în aceeași perioadă, asupra manifestării sacrului în profan, idee ce este ridicată la un principiu general. El descrie o stare a existenței

[81] Mircea Eliade, „Protoistorie sau Ev Mediu", *Vremea*, 17 octombrie 1937, p. 9.

care o transcende pe cea umană. Existența sacră este văzută de Eliade astfel:

> Prin magia ritualului, Prajapati - zeu al Totului - se identifică cu cărămizile altarului vedic: *esse* coincide cu *non-esse*, Universul cu un fragment, Spiritul cu un obiect. Aceeaşi formulă paradoxală rezumă aproape majoritatea actelor religioase: transcendentul coincide cu imanentul, absolutul cu relativul, *esse* cu *nonesse*[82].

Avem aici, în stare incipientă, ideea de *hierofanie*[83], cu toate că formula ca atare nu va fi dezvoltată decât după război, în *Traité d'histoire des religions* (1949)[84], așa cum vom vedea în capitolul 4.

Interesul pentru istoria religiilor a fost prioritatea lui Eliade în acei ani. Așa se face că din perioada bucureșteană a evoluției sale intelectuale datează și revista *Zalmoxis*, dedicată exclusiv istoriei religiilor, publicată între anii 1938-1942 [apare, de fapt, între 1939-1943] la Paris, în limba franceză, purtând

---

[82] Mircea Eliade, „Notă despre geniu", 1937, *Fragmentarium*, Editura Humanitas, 2004, p. 18.

[83] „Notez deocamdată ideea fundamentală: hierofaniile, adică manifestarea sacrului în realități cosmice (obiecte sau procese aparținând lumii profane), au o structură paradoxală, pentru că ele *arată* și în același timp *camuflează* sacralitatea". Vezi Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 368. Avea toate acestea în minte înainte de a începe lucrul la *Traité d'histoire des Religions*, înainte chiar de a pleca la Londra, așa cum vom vedea.

[84] Mircea Eliade, *Traité d'histoire des Religions*. *Morphologie du sacré*, Préface de Georges Dumézil, Paris, Payot, 1949.

subtitlul *Revue des études religieuses* (*Revistă de studii religioase*)[85].

În *Memorii*, Eliade amintește motivele pentru care a decis să scoată un astfel de jurnal de studii religioase, într-o perioadă în care acest subiect era destul de puțin studiat și încurajat la nivel universitar, în România:

> Mă hotărâsem să scot *Zalmoxis*, în speranța că, pe de o parte, voi încuraja studiile de istoria religiilor în România, iar, pe de altă parte, voi promova rezultatele cercetătorilor români, publicându-le într-o limbă de mare circulație. Nu exista nici o catedră de istoria religiilor la Facultățile de Litere și Filozofie, deși Vasile Pârvan, Nae Ionescu, iar, de câțiva ani, eu însumi, ținuserăm cursuri de istoria religiilor. Mă interesa, de asemenea, „deprovincializarea" studiilor de folclor și etnologie comparată în România. Îmi propuneam să-i silesc folcloriștii români să ia în serios valoarea istoric-religioasă a materialelor pe care le

[85] *Zalmoxis*, *Revue des études religieuses*, Publiée sous la direction de Mircea Eliade, Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
Despre acest proiect al lui Eliade vezi și materialul lui Eugen Ciurtin, „Un proiect scufundat şi câteva rădăcini: *Zalmoxis* (1938-1942)", *Vatra*, Târgu-Mureş, nr. 6-7 (iunie-iulie), 2000, pp. 162-167. De asemenea, a se vedea Mircea Eliade (ed.), *Zalmoxis. Revista de studii religioase*, Vol. I-III, 1938-1942, Iași, Editura Polirom, 2000, 496 p, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și addenda de Eugen Ciurtin, traducere din limba franceză de Eugen Ciurtin, Mihaela Timuș și Andrei Timotin.

adunau și le utilizau; să treacă, adică, de la faza filologică la momentul hermeneutic[86].

Din păcate, vor apărea doar 3 numere ale revistei *Zalmoxis*. Numărul 1 al revistei (1938, apărut în primăvara anului 1939) a fost cel mai consistent, beneficiind de prestigioase colaborări din străinătate: Ananda K. Coomaraswamy (*Filozofia artei medievale și orientale*), Raffaele Pettazzoni (*Corpul presărat cu ochi*), C. Hentze (*Cultul ursului sau al tigrului și T'ao-t'ie*), Benjamin Rowland (*Buddha și Zeul Soare*), J. Przyluski (*Cultul stindardului la sciți și în India*), plus câteva studii semnate de Mircea Eliade, Ioan Coman și Petru Caraman.

Numărul 2 al revistei *Zalmoxis* (1939, apărut în toamna anului 1940) a inclus materiale semnate de Ananda K. Coomaraswamy (*Svayamatrnna: Ianua Coeli*), Carl Clemen (*Zalmoxis*), Ioan Coman (*Zalmoxis*) și Mircea Eliade (cu două studii importante: *Cărțile populare în literatura românească* și *Note asupra simbolismului acvatic*).

Cel de-al treilea număr *Zalmoxis* (1940-1942, apărut în anul 1943) a conținut unul dintre cele mai importante studii ale lui Eliade despre mătrăgună, subiect care îl preocupa încă din timpul ședерii în India: *Mătrăguna și miturile „nașterii miraculoase"*. Volumul 3 a fost completat de alte studii semnate de Ovidiu Papadima, Gheorghe Focșa sau Ioan Coman.

[86] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 338-339.

Deși a avut o apariție scurtă, revista *Zalmoxis* a fost importantă pentru evoluția lui Eliade ca istoric al religiilor și l-a ajutat să își mențină viu interesul pentru religie și folclor într-o perioadă delicată a perioadei petrecute la București, când politicul își făcea tot mai simțită prezența.

De asemenea, prin *Zalmoxis* Eliade a reușit să atragă atenția asupra importanței studiilor de istoria religiilor la Universitatea din București și să atragă autori de valoare, dând astfel o importanță deosebită jurnalului său. Va relua experiența în anul 1961, la Chicago, când a pus bazele revistei *History of Religions*[87].

Bucureștiul interbelic, cu toate încercările sale inițiatice, va rămâne pentru Eliade, „centrul unei mitologii inepuizabile”[88]. Deși, după război, Eliade va reveni în București o singură dată, el va păstra mereu în inimă orașul formării sale, „un București mitic, învăluit în aura nostalgiei inoculate de condiția de exilat”[89].

[87] Vezi *History of Religions*, *An International Journal for Comparative Historical Studies*, Volume 1, Number 1, Summer 1961, The University of Chicago Press.
[88] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 34.
[89] Andreea Răsuceanu, *Bucureștiul lui Mircea Eliade*, op. cit., p. 46.

Intermezzo londonez

Mă gândesc din nou la „misterul" plecării din țară, în 1940, câteva săptămâni după moartea lui Nae Ionescu. Evident, credeam că plec pentru un an, cel mult doi. Dar plecarea aceasta mi-a salvat viața, apoi libertatea, iar în cele din urmă mi-a îngăduit să devin ceea ce îmi era peste putință să ajung dacă aş fi rămas în țară: un scriitor care poate tipări ceea ce gândeşte[90].

Pe 15 aprilie 1940, Mircea Eliade a ajuns la Londra, ca ataşat cultural la Legația română. Principala sa sarcină era de a pregăti şi transmite la Bucureşti un buletin săptămânal. De asemenea, trebuia să promoveze bunele relații culturale dintre România şi Marea Britanie.

Însă munca la Legație îi lăsa mult timp liber, pe care-l folosea făcând cercetări de istorie a religiilor la British Museum. A frecventat PEN Clubul londonez, unde a întâlnit un mare număr de scriitori și istorici. A obținut drepturile de traducere pentru mai multe cărți englezeşti şi a găsit editori pentru câteva lucrări despre România. Însă multe din aceste activități au fost îngreunate din cauza războiului, iar proiectele s-au oprit cu totul când Anglia a rupt, în 1941, relațiile diplomatice cu România.

Pe la mijlocul lunii septembrie 1940 au reînceput atacurile aeriene asupra Londrei, iar familia Eliade s-

[90] Mircea Eliade, *Jurnal*, op. cit., însemnare din 28 august 1959.

a mutat la Oxford, la pensiunea Oxoniensis și, mai târziu, în casa doamnei Sassoon.

> Mă duceam la Londra cam de două ori pe săptămână, ca să întâlnesc colegi sau gazetari străini și să aflu eventualele știri primite la Legație. În restul timpului, citeam, luam note și elaboram planul unei vaste sinteze de morfologia și istoria religiilor. [...] Notez deocamdată ideea fundamentală: hierofaniile, adică manifestarea sacrului în realități cosmice (obiecte sau procese aparținând lumii profane), au o structură paradoxală, pentru că ele *arată* și în același timp *camuflează* sacralitatea[91].

Pe când locuia la Oxford, Eliade a conceput planul lucrării pe care avea să o publice, în cele din urmă în anul 1949, sub numele de *Traite d'histoire des religions*. Aceasta a fost începută în limba română, având inițial titlul *Introducere la o istorie comparată a religiilor*, curând schimbat în *Prolegomene la istoria religiilor*. Cartea se baza pe cursurile oferite între anii 1936-1938 la Universitatea din Bucureşti. Însă, de această dată, scrierea era organizată în jurul ideii de *hierofanie*, adică manifestarea sacrului.

Deși viața intelectuală londoneză și noile studii îl încântau, datorită războiului Eliade a primit, cu bucurie, vestea că a fost numit secretar cultural la Lisabona. Era pe cale să înceapă o nouă viață.

---

[91] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 368.

Bibliografie

ELIADE, Mircea, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997.

-----, *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I-III, București, Editura Humanitas, 1999-2004.

-----, *Jurnal, volumul I* și *II*, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.

-----, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006.

-----, *Încercarea labirintului*, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

-----, *50 de conferințe radiofonice. 1932-1938*, București, Editura Humanitas și Editura Casa Radio, 2001.

-----, *Oceanografie*, București, Editura Humanitas, 2003.

-----, *Solilocvii*, București, Editura Humanitas, 1991.

-----, *Fragmentarium*, București, Ed. Humanitas, 2004.

-----, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, Ediția a II-a, Iași, Editura Moldova, 1991.

-----, *Alchimia asiatică, I. Alchimie chineză și indiană*, București, Editura Cultura poporului, 1935.

-----, *Cosmologie şi alchimie babiloniană*, București, Editura Vremea, 1937.

-----, *Aspecte ale mitului*, în româneşte de Paul G. Dinopol, Prefață de Vasile Nicolescu, Bucureşti, Editura Univers, 1978.

-----, *Mitul reintegrării*, București, Ed. Humanitas, 2003.

ANTONESEI, Liviu, *Nautilus. Structuri, momente și modele în cultura interbelică*, București, Editura Criterion Publishing, 2007.

CLARK, Roland, *Sfîntă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică*, traducere de Marius-Adrian Hazaparu, Iași, Editura Polirom, 2015.

GLIGOR, Mihaela, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, București, EuroPress Group, 2007.

----- (Ed.), *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History*, Cluj University Press, 2012. http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1232.pdf

-----, "Eliade's Romanian Past: Religion and Politics", *Theory in Action. Journal of the Transformative Studies Institute*, Volume 3, No. 1, January 2010, NY, USA, ISSN: 1937-0229, pp. 51-74.

-----, "The Ideology of the Archangel Michael Legion and Mircea Eliade's Political Views in Interwar Romania", *International Journal on Humanistic Ideology*, Vol. 1, No. 1, Spring-Summer 2008, Cluj University Press, pp. 111-126.

-----, „Ecourile „Dosarului Eliade" găzduit de revista *Toladot*", *Studii şi cercetări din domeniul ştiinţelor socio-umane*, vol. 25, Cluj-Napoca, Ed. LIMES & Argonaut, 2013, pp. 186-193.

GLIGOR, Mihaela și Miriam Caloianu (Ed.), *Theodor Lavi în corespondență*, Presa Universitară Clujeană, 2012. http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1673.pdf

----- (Ed.), *Intelectuali evrei şi presa exilului românesc*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2013. http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1672.pdf

GLIGOR, Mihaela și Liviu Bordaș (Ed.), *Postlegomena la Felix Culpa*. *Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul*, 2 volume, Presa Universitară Clujeană, 2012 și 2013.

HANDOCA, Mircea, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

IDEL, Moshe, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Editura Polirom, Iași, 2014.

MEZDREA, Dora, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. 2, Mircea Eliade, București, Editura Mica Valahie, 2008.

PETREU, Marta, *Biblioteci în aer liber*, Iași, Editura Polirom, 2014.

RĂSUCEANU, Andreea, *Bucureștiul lui Mircea Eliade. Elemente de geografie literară*. Prefață de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2013.

RICKETTS, Mac Linscott, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, 2 volume.

SEBASTIAN, Mihail, *De două mii de ani... Cum am devenit huligan*, cu o *Prefață* de Nae Ionescu, București, Editura Hasefer, 2003.

-----, *Jurnal, 1935-1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt, Prefață și note de Leon Volovici, București, Editura Humanitas, 1996.

-----, *Articole din* Cuvântul *lui Nae Ionescu*, Ediție îngrijită și Prefață de Miruna Lepuș, București, Editura Vremea, 2016.

SPINETO, Natale, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor: cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Editura Curtea Veche, 2009.

ȚURCANU, Florin, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005.

VOLOVICI, Leon, *Eseuri pe teme delicate*, Ediție îngrijită de Hanna Volovici și Costel Safirman, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 2016.

CAPITOLUL 3

Os Romenos, Latinos do Oriente. Și alte simboluri lusitane

Lisabona m-a cucerit din prima zi;
așa cum m-au cucerit, pe măsură ce
le-am cunoscut, provinciile lusitane[1].

Portugalia mi se pare a fi un [...]
punct de ruptură, o șarnieră sau un punct
de articulație al întregii vieți și creații eliadești[2].

Între 10 februarie 1941 și 15 septembrie 1945, Mircea Eliade s-a aflat în Portugalia, mai întâi ca atașat de presă, apoi ca și consilier cultural la Legația română[3]. A fost un timp încărcat pentru Eliade, atât

[1] Mircea Eliade, *Memorii. 1907-1960*, Ediția a II-a revăzută și Indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997, p. 374.

[2] Sorin Alexandrescu, *Mircea Eliade, dispre Portugalia*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 9.

[3] Așa cum am văzut mai sus, în 1940 Eliade pleacă la Londra, în calitate de consilier cultural al ambasadei române, iar în 1941, din cauza ruperii relațiilor diplomatice dintre Anglia și Romania, el părăsește Londra și este transferat la Lisabona, unde rămâne până în 1945. Detalii despre călătoriile lui și statutul diplomatic, vezi în Nota informativă din 3 iulie 1943, cf. Dora

personal, cât și profesional. În această perioadă a scris foarte mult, de la memorialistică și eseistică la literatură sau scrieri de istoria religiilor sau dedicate filosofiei culturii.

Însă, anii petrecuți în Portugalia au însemnat și pierderea Ninei[4] și, în urma acestui eveniment nefericit, pierderea - momentană - a direcției proprii.

> Recitam și meditam Evangheliile, încercam să redescopăr direcția pe care, urmând-o, aș fi putut ieși din labirint. Mi se părea, de mult, că m-am rătăcit într-un labirint și, cu cât trecea timpul, cu atât mă convigeam că e vorba de încă o încercare inițiatică[5].

Detalii despre toate cele petrecute în anii de ședere în Portugalia găsim în *Jurnalul portughez*, document ce completează, cu succes, receptarea imaginii lui Eliade. Dincolo de însemnările zilnice și sentimentele amestecate, *Jurnalul portughez* oferă importante mărturii despre scrierea unora din cele

---

Mezdrea, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, București, Editura Mica Valahie, 2008, p. 44.

[4] La 20 decembrie 1944, Eliade notează în *Jurnalul* său: „La 20 noiembrie, 12.30, fără să știe, fără să bănuim nici noi [...] Nina s-a despărțit de noi. Luni, 20 noiembrie, ora 12.30." Vezi Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006, vol. 1, p. 269. E prima însemnare de la tragicul eveniment. În săptămânile ce urmează își amintește tot mai des de ea și de viața lor împreună.

[5] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 390-391.

mai importante texte semnate de Eliade. Le voi lua pe rând, în încercarea de a urmări evoluția intereselor lui Eliade în acei ani și felul în care și-a trasat, mai mult sau mai puțin asumat, viitoarea carieră internațională de istoric al religiilor.

Nu voi insista foarte mult asupra acestei perioade din viața lui Eliade. A făcut-o, excelent, Sorin Alexandrescu, în volumul *Mircea Eliade, dispre Portugalia*[6]. Mă voi opri, așadar, doar la detaliile (intime sau livrești) semnificative, urmărind în același timp apariția simbolurilor și manifestarea lor.

[6] Sorin Alexandrescu, *Mircea Eliade, dispre Portugalia*, București, Editura Humanitas, 2006.
Vezi, de asemenea, Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005, pp. 396-432 și Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, vol. II, pp. 368-395.

Latinitate

Latina gintă e regină
În ale lumii ginte mari[7].

Latinitate - predilecție pentru claritate[8].

La fel ca în lunile petrecute la Londra, și la Lisabona obligațiile sale erau cam aceleași. Trebuia să stabilească schimburi culturale și contacte cu scriitori, muzicieni, conferențiari, matematicieni, companii teatrale. S-a apucat serios să învețe portugheza și citea tot ce îi cădea în mână.

Între 1942-1944, Eliade a publicat mai multe articole pe teme de literatură în ziarele portugheze, unele apărând şi în versiune spaniolă, la Madrid. Majoritatea acestora se refereau la scriitori români importanți, precum Eminescu, Iorga sau Rebreanu. În alte articole Eliade a făcut comparații între România şi Portugalia, referindu-se la contextul mai larg al „latinității". De exemplu, în articolul intitulat „Ginta latină e regină"[9], Eliade face o scurtă istorie a solidarității latine.

---

[7] Vasile Alecsandri, *Cântecul gintei latine*, un veritabil imn al latinității, poem distins cu Premiul de la Montpellier, acordat în luna mai 1878, primul premiu internațional al literaturii române.
[8] Mircea Eliade, „Camões și Eminescu", *Acção*, nr. 72, 3 septembrie 1942, reluat în Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 2, pp. 292-302, p. 293.
[9] Mircea Eliade, „Ginta latină e regină", *Acção*, nr. 42, 5 februarie 1942, reluat în Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 2, pp. 283-291.

Interesul său a fost, mai apoi, îndreptat înspre poetul portughez Camões, mai ales pentru că și el trăise în India. Plănuia să scrie o carte dedicată acestuia, însă în cele din urmă a scris doar un studiu extins, publicat la Lisabona, Madrid și București[10]. Paralela realizată de Mircea Eliade între cei doi poeți subliniază contribuția benefică a acestora la îmbogățirea geniului latin. Eliade aduce în discuție coordonatele fundamentale ale spiritualității latine. Misiunea „geniului latin", scrie Mircea Eliade, a fost

> voința de a transforma în cultură experiențele cele mai diverse, contradicțiile cele mai neașteptate, peisajele cele mai exotice.
> Comparată cu alte structuri spirituale europene - germanică, anglo-saxonă, slavă -, latinitatea se manifestă drept cea mai bogată și cea mai complexă, posedând o inepuizabilă capacitate de a se reînnoi, de a se autodepăși şi de a renaşte din propria-i cenuşă. Camões şi Eminescu sunt două ilustrări mărețe ale acestei forțe creatoare[11].

Cele două culturi, română şi portugheză, au moștenit „instrumentele de gândire şi de creație

[10] Vezi Mircea Eliade, „Camões e Eminescu", *Acção*, nr. 72, 3 septembrie 1942; „Camões y Eminescu", *El español*, 7 noiembrie 1942 și „Camões și Eminescu", *Vremea*, 9 mai 1943.

[11] Mircea Eliade, „Camões și Eminescu", *Acção*, nr. 72, 3 septembrie 1942, reluat în Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 2, pp. 292-302, p. 294.

spirituală", venite de la Roma, adică „limba, credința creștină, cultura, demnitatea umană"[12].

Eliade compară într-un alt articol din 1942 cuvântul portughez *saudade* cu cuvântul românesc *dor*. Cea mai mare parte a articolului constă în analiza bogatelor înțelesuri şi implicații ale cuvântului din limba română.

> Ca și *saudade* pentru portughezi, *dor* este cuvântul care caracterizează cel mai bine poporul român. Nu e un cuvânt savant, nici mistic. [...] Este un cuvânt prin excelență popular, de origine clar populară și cu o enormă circulație[13].

Dorul, scrie Eliade, „e un fel de dedublare a ființei umane. El personifică inima, sufletul profund". Pregătea, astfel, trecerea către miturile fundamentale ale poporului român.

[12] Ibidem, p. 295.

[13] Mircea Eliade, „Dor - *saudade* românească", *Acção*, nr. 89, 31 decembrie 1942, reluat în Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 2, pp. 327-335, p. 329.

Mituri ale creației

Mitul povesteşte o istorie sacră, relatează un eveniment care a avut loc în timpul primordial, în timpul fabulos al începuturilor[14].

[Eliade] *demonstrează felul în care mitul trece în tradițiile populare*[15].

Comentarii la legenda Meşterului Manole este una din cele mai reprezentative lucrări despre folclor scrise de Mircea Eliade[16]. Anunțată încă din 1937, în prefața la lucrarea *Cosmologie şi alchimie babiloniană*,

[14] Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers, 1978, pp. 5-6.

[15] Mircea Handoca, „Mircea Eliade și folclorul", *Limbă și literatură*, București, nr. 4, oct.-dec. 1981, pp. 609-618.

[16] Am analizat *Comentariile*, pe larg, în mai multe rânduri: Mihaela Gligor, *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012; Mihaela Gligor, "The Myth of the Masterbuilder. Mircea Eliade on the Legend of Master Manole", *Transylvanian Review*, Vol. XIX, No. 4, Winter 2010, pp. 33-43; Mihaela Gligor, "Folkloric Elements in Mircea Eliade's Works", *Jadavpur Journal of Philosophy*, vol. 19, No. 1, 2009, pp. 161-169, Jadavpur University, Calcutta; Mihaela Gligor, "Mircea Eliade on the Legend of Master Manole", *Professor Mircea Eliade. Reminiscences*. Volum coordonat de Mihaela Gligor şi Mac Linscott Ricketts, Kolkata, Codex Publishing House, 2008, pp. 101-110. Reiau aici doar câteva aspecte, în dorința de a sublinia atașamentul lui Mircea Eliade față de valorile culturii române tradiționale și modul în care elementele folclorice românești l-au ajutat în cariera de istoric al religiilor; multe din miturile fondatoare ale poporului român regăsindu-se în studiile și volumele scrise de el în perioada portugheză.

Comentarii la legenda Meşterului Manole apare în anul 1943, sub îngrijirea lui Constantin Noica[17].

În *Prefață*, Eliade se justifică:

> Cartea de față apare cu o întârziere de cel puțin şase ani. Într-unul din cursurile de istoria şi filosofia religiunilor pe care le-am ținut la Facultatea de Litere din Bucureşti (1936-1937), suplinind conferința de Metafizică a profesorului Nae Ionescu, am avut prilejul să expun, în liniile lor mari, conținutul şi rezultatele acestei cărți[18].

De asemenea, Eliade își atenționează cititorii:

> *Comentariile* de față ar câştiga în interes dacă ar putea fi citite împreună cu studiile noastre anterioare, îndeosebi *Cosmologie şi alchimie babiloniană*, *Magic, Metallurgy and Alchemy* şi *Mitul Reintegrării*,

pentru motivul că toate „fac parte din aceeaşi *familie* de studii gândite, elaborate şi în parte definitiv redactate în anii 1935-38”[19]. Eliade era interesat de

---

[17] „Lui Constantin Noica îi datorez în bună parte apariția acestei cărți. Nu numai pentru că şi-a luat asupră-şi sarcina de a îngriji tipărirea ei, ci şi pentru faptul că multe pagini au fost scrise în primul rând cu gândul la nelămuririle şi obiecțiile lui”. Cf. Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meşterului Manole* în volumul *Meşterul Manole. Studii de etnologie şi mitologie*. Îngrijirea ediției și note de Magda Ursache și Petru Ursache, Introducere de Petru Ursache, Iaşi, Editura Junimea, 1992, p. 390.

[18] Ibidem, p. 388.

[19] Ibidem, p. 390.

subiect de mai multă vreme. Într-un articol publicat în anul 1932, el scria:

> [...] luați de pildă legenda meşterului Manole [...] Ceea ce constituie farmecul nud al acestei teme e însăşi legenda în sine fără căutare de simboluri şi fără interpretări. Legenda singură produce acea prezență fantastică, irațională; ea singură - iar nu simbolul ei gândit prin efort personal - ne introduce într-un univers folcloric, în care lumea inorganică posedă o viață însuflețită şi legi aidoma; unde casele şi bisericile sunt ființe vii şi ele nu pot dura dacă o viață omenească nu le e jertfită, ca din sângele şi sufletul lor ele să trăiască în veci[20].

Pe Eliade l-a interesat prezența fantastică a legendei. A reluat subiectul și în alte studii, însă *Comentarii la legenda Meşterului Manole* este mult mai importantă deoarece aici se poate urmări dezvoltarea gândirii lui, mai ales în ceea ce priveşte religia, mitul şi simbolul sau studiile de folclor. Lucrarea aceasta nu oferă o abordare nouă a legendei, însă poate fi considerată o sinteză a teoriilor şi studiilor lui Eliade în domeniul religiei, deoarece el se referă aici la miturile cosmogonice, Yoga, *coincidentia oppositorum*, Orientul Apropiat, balada *Miorița*, locul ocupat de mituri în creştinătate şi la alte multe teme.

---

[20] Mircea Eliade, „Folclor şi literatură", *Cuvântul*, an VIII, nr. 2599, 18 iulie 1932, pp. 1-2.

Jurnalul Portughez indică data de 10 februarie 1943 ca moment de începere a scrierii acestor *Comentarii*[21]. A apărut în vara aceluiași an, în 12 iulie[22], iar ultima mențiune a *Comentariilor* datează din 15 iulie[23].

Înainte de apariția cărții, Eliade semnează în paginile revistei portugheze *Acção* un material de popularizare a folclorului românesc, în care descrie *Balada Meşterului Manole* şi povestea construirii Mănăstirii Argeşului. Aminteşte, de asemenea, despre *Miorița*, cealaltă mare realizare a înțelepciunii populare româneşti[24].

Miorița şi *Balada Meşterului Manole* ocupă un loc important și în lucrarea pe care Eliade o dedică poporului român, intitulată *Os Romenos, latinos do Oriente*[25], apărută în aceeași perioadă.

---

[21] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., p. 181, însemnare din 10 februarie 1943: „Văzând că nu pot lucra la *Apocalips*, am început *Comentarii la legenda Meşterului Manole*".

[22] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez*, op. cit., pp. 204-205.

[23] Ibidem, p. 205. *Comentarii la legenda Meşterului Manole* este a 25-a lucrare pe care o tipărește. „Am 36 de ani. Ar trebui să mă consider mulțumit. [...] nu mi-am pierdut vremea".

[24] Cf. Albert von Brunn, „Mircea Eliade em Portugal (1940-1944)", Revista *ICALP*, vol. 20 şi 21, iulie-octombrie 1990, pp. 37-50. Articolul lui Eliade, publicat în revista *Acção*, este „A lenda de Mestre Manolé" , 29 aprilie 1943.

[25] Vezi Mircea Eliade, *Os Romenos, latinos do Oriente*, ce a apărut în luna aprilie 1943 în Portugalia; cf. Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, p. 186. Lucrarea s-a tipărit în acelaşi an și în Spania: *Los Rumanos. Breviario historico*, Madrid, Editorial Stylos, 1943. În limba română: *Românii, latinii*

> *În orice cultură, există un mit central, care o revelă şi care se găseşte în toate marile sale creații. Viața spirituală a românilor este dominată de două mituri ce exprimă, cu o spontaneitate perfectă, viziunea lor spirituală asupra Universului şi evaluarea pe care ei o conferă existenței*[26].

Eliade face aici o scurtă istorie a poporului român, a celor două mituri fundamentale, accentuând asupra latinității limbii române sau asupra atitudinii în fața morții, trasând, de fiecare dată, acele caracteristici care sunt proprii românilor:

> Ei sunt un popor credincios, dar uman, natural, viguros, optimist. [...] Bunul simț este regula dominantă în viața spirituală a românilor[27].

Amintește și câteva dintre personalitățile marcante ale culturii române, pornind de la vechii daci ce „au suferit alternativ influența Orientului și a Occidentului", în dorința de a arăta cum

> această alternanță între Orient și Occident a dat culturii românești culte o caracteristică absolut personală, greu de confundat[28].

Orientului în Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 2, pp. 219-279.

[26] Mircea Eliade, *Românii, latinii Orientului*, op. cit., p. 268. Italic în original.

[27] Ibidem, p. 271.

[28] Ibidem, p. 276.

Alternanța aceasta între Orient și Occident avea să fie și caracteristica lui Eliade, el reușind, ca nimeni altul, să contopească cele două lumi în lucrări revoluționare de istoria și filosofia religiilor, păstrându-și, de fiecare dată, nealterată identitatea românească.

Întâlniri esențiale

Mă gândesc la toți prietenii mei, la toți portughezii pe care i-am cunoscut[29].

În calitatea sa de atașat cultural, Eliade a avut ocazia să intre în contact cu diferiți scriitori, muzicieni, oameni de cultură sau oameni politici portughezi, și nu numai. Pe o parte dintre aceștia a ajuns să îi aprecieze, iar relațiile lor erau prietenești.

Între cei mai importanți scriitori pe care i-a cunoscut personal au fost Jose Ortega y Gasset şi Eugenio d'Ors. Primul se afla la Lisabona, iar Eliade l-a întâlnit în casa Ministrului Propagandei:

> L-am cunoscut ieri, la António Ferro, pe Ortega y Gasset. Convorbire pasionantă! Cum rămâne mult timp în Portugalia, sper să leg cu el o adevărată prietenie[30].

[29] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 395.

[30] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, p. 117, însemnare din 27 martie 1942.

Ortega lua deseori masa la Eliade și discutau îndelung. Cu toate acestea, Eliade și-a exprimat, ani mai târziu, regretul de a nu-și fi notat nici o relatare detaliată a acestor convorbiri[31]. Și totuși, una din multele vizite ale lui y Gasset este descrisă astfel:

> Ortega cu Mariaux și Antoniade la mine acasă. Ca să nu-l mai enervez pe Ortega, îl las pe el să vorbească, să strălucească. E în vervă. Admirabile observații despre „mutenia" popoarelor sud-americane: ele scriu spaniola, dar nu o „vorbesc", pentru că *nu au* ce să spună; pentru că, aşa cum văzuse deja Hegel, continentul sud-american are o faună slabă, pentru că acolo nu poate fi depăşită preistoria[32].

Eliade găsește similaritudini între preocupările lui Ortega şi cele ale lui Nae Ionescu:

> E semnificativ că atât Nae, cât și Ortega sunt preocupați de istorie, încercând să acorde istoriei un rol absolut.
> Preocuparea mea de căpetenie este tocmai salvarea de istorie; simbolul, mitul, ritul - arhetipurile[33].

Pe d'Ors l-a întâlnit la Madrid cu ocazia uneia dintre călătoriile sale. Au avut mai puține discuții, însă Eliade l-a admirat foarte mult.

---

[31] Mircea Eliade, *Jurnal*, op. cit., însemnare din 1 ianuarie 1962.
[32] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, p. 230, însemnare din 9 iunie 1944.
[33] Ibidem, p. 232, însemnare din iunie 1944.

De asemenea, Eliade a întâlnit un mare număr de intelectuali portughezi. În *Memorii*, el îi amintește pe trei dintre ei. Alfredo Pimenta (istoric)[34], Reinaldo do Santos (directorul Muzeului de Artă Modernă din Lisabona)[35] şi João Ameal (istoric)[36]. Era în bune relații, de asemenea, cu Antonio Ferro, Ministrul Portughez al Propagandei şi cu alții din minister.

Însă cei mai apropiați prieteni au rămas totuşi membrii Legației române, în special Nicolae I. Herescu, profesor de limbi clasice şi Preşedinte al Societății Scriitorilor, care a venit la Lisabona în 1942, pentru a ține o serie de conferințe, iar mai târziu a emigrat cu familia. Eliade, la rândul lui, are o serie de conferințe și călătorește mult, mai ales în provincie, ajungând să cunoască foarte bine țara. Câteva fragmente de jurnal, ce au fost publicate chiar în acea perioadă, relatează despre aceste excursii în care a admirat catedrale vechi, muzee de artă şi natura. A călătorit şi în Spania, în interes de serviciu sau să își cumpere cărți.

---

[34] „Câteva zile în urmă, am fost acasă la Alfredo Pimenta, istoric, erudit. [...] I-am admirat biblioteca". Cf. Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 382. „Am cunoscut pe Alfredo Pimenta, cel mai învățat om al Portugaliei". *Jurnalul portughez*, 19 februarie 1942.

[35] Își amintește de „entuziasmul cu care l-am cunoscut pe Reinaldo do Santos [...] cel mai bun chirurg al Portugaliei, un emerit istoric al artelor și un inovator în critica ideilor estetice". Cf. Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 380. Vezi și însemnarea din *Jurnalul portughez*, din 9 octombrie 1941, vol. 1, pp. 107-108.

[36] „Istoricul João Ameal mă invitase să colaborez la colecția pe care o conducea". Cf. Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 386.

Salazar

Señhor Presidente [...] *e mai puțin rigid văzut de aproape. Este ceva candid, proaspăt, virginal în fața aceasta bine tăiată și atât de bărbătească*[37].

Între întâlnirile discutabile ale lui Eliade în anii petrecuți în Portugalia se cuvine amintită cea cu Salazar, „dictatorul Portugaliei", omul căruia Eliade i-a dedicat o carte: *Salazar și revoluția din Portugalia*[38]. Eliade a pierdut mult timp prețios scriind această carte, iar întâlnirea cu Salazar i-a adus și alte probleme. Însă scopul său în scrierea acestei cărți a fost, într-un fel, unul personal, după cum reiese din chiar Prefața volumului:

> Cartea aceasta [...] s-a născut dintr-o nedumerire şi a fost scrisă pentru a răspunde la o întrebare, pe care autorul nu oboseşte să şi-o pună de zece ani: este posibilă o revoluție spirituală? Este realizabilă istoriceşte o revoluție făcută de oameni care cred, înainte de toate, în primatul spiritualului?[39]

Salazar, pe care Eliade îl numea „dictator fără voie", era o excepție printre dictatorii Europei. Era un om cult, credincios pios, erudit. În aprilie 1928, la

[37] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 382-383.
[38] Vezi Mircea Eliade, *Salazar și revoluția din Portugalia* în *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 2, pp. 7-218.
[39] Ibidem, p. 7.

41 de ani, pe când era profesor de economie şi finanțe la Universitatea din Coimbra, Salazar a fost numit Ministru de Finanțe în guvernul militar condus de Generalul Carmona. Profesor fiind, era lipsit de experiența politică sau administrativă. Mai mult, nu avea nici un fel de ambiție politică.

Cu toate acestea, a acceptat cu condiția să i se acorde puteri dictatoriale. I-au fost acordate şi, la sfârşitul anului fiscal, bugetul Portugaliei a înregistrat un surplus substanțial. În 1932, a devenit Prim Ministru, iar apoi Salazar a început să îşi impună tot mai pronunțat „Statul Nou" (Estato Nova) revoluționar.

Regimul lui Salazar a fost o dictatură adevărată, însă comparativ cu alte regimuri, a fost una luminată şi umană, cel puțin între 1941-1942. Așa se face că Eliade l-a îndrăgit pe Salazar și a admirat Noul Stat.

La o lună de la sosirea în Portugalia, Eliade l-a auzit pe Salazar adresându-se mulțimii, iar câteva zile mai târziu a avut ocazia să-l vadă de aproape. A fost impresionat de calmul şi de lipsa de emoție a discursului său și l-a surprins, plăcut, modestia lui.

> La 6, apare Salazar în balcon. Mugește întreaga masă vie de la picioarele lui. [...] E îmbrăcat în haine simple, gri, de după amiază - și zâmbește salutând cu mâna, ponderat, fără gesturi[40].

[40] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, pp. 95-96, însemnare din 28 aprilie 1941.

Impresionat peste măsură de charmul și modestia lui Salazar, Eliade începe imediat să citească tot ce a putut găsi despre acest dictator erudit şi despre „revoluția sa spirituală". Astfel, la 8 noiembrie 1941, nota în jurnalul său că adună „material pentru volumul Salazar"[41].

În *Memorii*, Eliade recunoaște că această carte l-a solicitat foarte mult.

> Munceam cu atâta îndârjire pentru că simțeam că, foarte curând, mă voi trezi detașat de această carte [...]. Am încheiat *Salazar și revoluția din Portugalia* la sfârșitul lunii mai [1942][42].

Însă subiectul era departe de a fi încheiat.

> În seara zilei de 6 iulie [1942], mi-a telefonat Antonio Ferro, anunțându-mă că a doua zi, la ora 5.00, voi fi primit în audiență de Salazar[43].

Întâlnirea este descrisă, pe larg, în *Jurnalul portughez*[44]. Eliade scrie, entuziasmat, cum cele 15 minute alocate s-au prelungit la 55. Au discutat despre subiecte dintre cele mai diverse, de la istorie, politică, elite, economie, religie.

---

[41] Ibidem, p. 110.

[42] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 382. Cartea apare la finele anului 1942, la București. În *Jurnalul portughez*, Eliade notează: „E ora 4.10 dimineața. Am terminat pe *Salazar*". Era noaptea dinspre 29 spre 30 mai 1942. Vezi op. cit., vol. 1, p. 123.

[43] Idem.

[44] Vezi Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, pp. 127-129, însemnare din 7 iulie 1942.

După întrevederea cu Salazar, Eliade pleacă pentru două săptămâni la București. Va fi ultima reîntâlnire cu familia și cu orașul tinereții sale. Sosește pe 13 iulie și de îndată este chemat „în audiență la Mihail Antonescu", căruia îi transmite „mesajul lui Salazar"[45].

La reîntoarcerea în Portugalia, Eliade își reia programul la ambasadă, unde este avansat pe postul de consilier cultural, și continuă lucrul la studiile și volumele începute. Eliberat de cartea despre Salazar, se putea concentra la ceea ce îl interesa cu adevărat: istoria religiilor.

[45] Ibidem, pp. 130-131.
Florin Țurcanu analizează, în cartea sa *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005, pp. 406-411, admirația lui Eliade față de Salazar și comentează pe larg întâlnirea celor doi și motivele pentru care Eliade a ales să scrie, la acea vreme, cartea *Salazar și revoluția din Portugalia*. De asemenea, Florin Țurcanu discută și despre vizita făcută de Eliade la București.

Prolegomene

Continuu cu spor redactarea Prolegomenelor. [...] *Vreau să scriu cartea, să spun ceva, și atât*[46].

În Prolegomene*, va trebui să fundamentez caracterul religios și metafizic al tuturor stărilor obscure: alimentația, sexul, mânia etc*.[47]

Istoria religiilor e făcută din asemenea revelații, din hierofanii. [...] *Istoria religiilor alcătuiește puntea de trecere între metafizică și biologie*[48].

Proiectul major pe care Eliade și l-a asumat și la care a lucrat cu îndârjire în ultimele luni de ședere în Portugalia a fost *Prolegomene la o istorie comparată a religiei*, carte începută pe când se afla în Anglia şi care a fost publicată abia în 1949 sub titlul *Traité d'Histoire des Religions*, aducându-i recunoașterea internațională.

Cartea, conținând o parte a cursurilor ținute de el la Universitatea din Bucureşti între anii 1936-1938, a fost începută în limba română și avea, inițial, titlul *Introducere la o istorie comparată a religiilor*. Acesta a fost schimbat însă în *Prolegomene*.

Ideile sale erau organizate în jurul *hierofaniei*, sau manifestare a sacrului în profan. Eliade avea în

---

[46] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, p. 224, însemnare din 25 februarie 1944.
[47] Ibidem, p. 234, însemnare din 24 iunie 1944.
[48] Ibidem, p. 373, însemnare din 2 august 1945.

vedere, în special, interpretarea simbolurilor, miturilor şi ritualurilor lui *homo religiosus*. Îl interesau mai ales popoarele asiatice şi cele „primitive", despre care credea că au „apărut în istorie" după sfârşitul războiului.

> India se afla în pragul independenței și, inevitabil, Asia reintra în Istorie. Pentru mine, evenimentul nu avea numai o semnificație politică. Curând, va deveni posibilă o nouă confruntare - pe picior de egalitate - între spiritualitatea orientală și cea occidentală[49].

A accentuat, de asemenea, asupra necesității pregătirii omului occidental pentru confruntarea cu spiritualitatea Estică. Se pregătea, astfel, pentru dialogul dintre Orient şi Occident, fiind sigur că acesta va avea loc în curând.

> Fenomenologia şi istoria religiilor, aşa cum o practicam eu, mi se păreau cea mai convenabilă pregătire pentru acest imanent dialog[50].

S-a concentrat așadar asupra scrierii acestei lucrări și se bucura că „redactarea înainta destul de repede". Iar după moartea Ninei, munca la volumul *Prolegomene* îl va ajuta să depășească momentul. Pe de altă parte, este conștient de valoarea pe care o va avea această lucrare:

---

[49] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 391.
[50] Idem.

> Cu cât înaintez în redactarea *Prolegomenelor*, cu cât coordonez materialele de mulți ani adunate, cu atât înțeleg mai clar în ce constă meritul lucrării mele: în demonstrarea [...] structurii logice, coherente, a oricărei experiențe religioase și oricărei „forme" mitice sau culturale[51].

Deși se simțise bine la Lisabona și mediul de lucru îi era favorabil, Eliade a decis să obțină viza pentru Franța. Știa că acolo își va putea împlini visul și va deveni istoric al religiilor. Tocmai de aceea, bucuria lui a fost mare când, pe 27 august 1945, notează în *Jurnalul* său: „Am luat viza. Timpul de ședere în Franța: *illimité*". Iar sensul acestei *Incipit vita nova* nu putea fi decât „reluarea Creației. Lupta omului contra „istoriei", a trecutului ireversibil"[52].

A plecat spre Franța cu așteptări mari, însă conștient că „aici rămâne Nina, a opta parte din viața mea; și foarte multe suferințe"[53].

Pentru Mircea Eliade, este de părere Sorin Alexandrescu,

> toate aceste „deplasări spre vest" au fost pricinuite de o catastrofă „în est" [...]. „Estul"

[51] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, pp. 372-373, însemnare din 2 august 1945.
[52] Ibidem, p. 383, însemnare din 5 septembrie 1945.
[53] Idem. Sau, așa cum consideră Sorin Alexandrescu, „Portugalia pare a fi în biografia lui Eliade un *spațiu al doliului*". Vezi Sorin Alexandrescu, *Mircea Eliade, dispre Portugalia*, op. cit., p. 296. Sublinierea îi aparține lui S. Alexandrescu. Nu e de mirare că se grăbea să ajugă în Franța.

> pare [...] spațiul utopiei fervente, în timp ce „Vestul" este acela al trezirii la realitate, al dezvrăjirii, chiar dacă acesteia i se substituie după aceea o nou „vrajă". Mai toate utopiile „estice" sunt acelea ale unei aceleiași, necurmate, căutări, sau inventări, a unui Om Nou sau a unei Lumi Noi. [...] Transformarea de sine și transformarea lumii din jur sunt, din acest punct de vedere, idealurile tuturor perioadelor de până la 1945[54].

Plecarea spre Franța, în 1945, a însemnat o uriașă oportunitate pentru Mircea Eliade: posibilitatea de a începe o carieră în Occident. Își pregătise, cu greu, drumul. Era vremea să culeagă laurii.

[54] Sorin Alexandrescu, *Mircea Eliade, dispre Portugalia*, op. cit., pp. 294-295.

Bibliografie

ELIADE, Mircea, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997.

-----, *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I-III, București, Editura Humanitas, 1999-2004.

-----, *Jurnal, volumul I* și *II*, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.

-----, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006.

-----, *Încercarea labirintului*, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

-----, *Drumul spre centru*, antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu şi Andrei Pleşu, Bucureşti, Editura Univers, 1991.

-----, *Oceanografie*, București, Editura Humanitas, 2003.

-----, *Solilocvii*, București, Editura Humanitas, 1991.

-----, *Fragmentarium*, București, Editura Humanitas, 2004.

-----, *Insula lui Euthanasius*, București, Editura Humanitas, 2008.

ALEXANDRESCU, Sorin, *Mircea Eliade, dispre Portugalia*, București, Editura Humanitas, 2006

GLIGOR, Mihaela, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, București, EuroPress Group, 2007.

-----, *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, 148 p.

----- (Ed.), *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History*, Cluj University Press, 2012. http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1232.pdf

-----, "Mircea Eliade. Meetings with Salazar", *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Seria Philosophia*, Cluj University Press, no. 1, 2006, pp. 11-19.

-----, „Mircea Eliade. Scrieri din Portugalia. *Os romenos, latinos do Oriente*", *Origini. Romanian Roots*, vol. IX, nr. 1-2-3, ianuarie-februarie-martie 2005, pp. 52-54.

HANDOCA, Mircea, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998.

IDEL, Moshe, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Editura Polirom, Iași, 2014.

RICKETTS, Mac Linscott, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, 2 volume.

SPINETO, Natale, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor: cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Editura Curtea Veche, 2009.

ȚURCANU, Florin, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005.

CAPITOLUL 4

Yoga la Paris.
Eliade, răsfățatul Occidentului

Îmi amintesc de toate plecările mele.
Îmi spun că viața e făcută din ele[1].

Am ajuns la Paris duminică, 16 septembrie [*1945*]. [...]
Descoperirea Parisului era prilej de neașteptate bucurii.
[...] *Încercam să profit de această nouă libertate*
la care visasem atâția ani.
[...] *Mi se părea că trebuie să mă familiarizez*
cu actualitatea literară și filozofică pariziană[2].

Scriitor, orientalist, istoric al religiilor[3].

În 1945, la terminarea războiului și de îndată ce a putut obține viza, Mircea Eliade a călătorit la Paris, începându-și, astfel, exilul auto impus.

---

[1] Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006, vol. 1, p. 369, însemnare din 19 iulie 1945.

[2] Mircea Eliade, *Memorii, 1907-1960*, Ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997, pp. 399-400.

[3] Mircea Eliade, *Jurnal*, volumul I, București, Editura Humanitas, 1993, p. 57. Așa se prezenta Eliade la începutul șederii în Franța.

În anii ce au urmat a reușit să se impună și să publice lucrările ce-i vor aduce confirmarea ca unul dintre cei mai prolifici și importanți istorici ai religiilor la nivel mondial: *Techniques du Yoga* (1948)[4], *Le mythe de l'eternel retour* (1949)[5], *Traité d'histoire des religions* (1949)[6], *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase* (1951)[7], *Images et symboles* (1952)[8], *Le Yoga. Immortalité et liberté* (1954)[9], *Forgerons et alchimistes* (1956)[10].

De asemenea, îi apar în traducere franceză romanele *Maitreyi*[11], *Noaptea de Sânziene*[12] și *Nopți la Serampore*[13], afirmându-se, astfel, și ca un scriitor de succes.

Însă interesul său, în anii petrecuți la Paris, a fost îndreptat, îndeosebi, spre Yoga și morfologia religiilor.

---

[4] Mircea Eliade, *Techniques du Yoga,* Paris, Gallimard, 1948.

[5] Mircea Eliade, *Le Mythe de l'éternel retour,* Paris, Gallimard, 1949.

[6] Mircea Eliade, *Traité d'histoire des Religions*. *Morphologie du sacré*, Préface de Georges Dumézil, 405 pp., Paris, Payot, 1949.

[7] Mircea Eliade, *Le Chamanisme et les techniques archaïques de l'Extase*, 447 pp., Paris, Payot, 1951.

[8] Mircea Eliade, *Images et symboles, Essais sur le symbolisme magico-religieux*, Paris, Gallimard, 1952.

[9] Mircea Eliade, *Le Yoga. Immortalité et liberté,* Paris, Payot 1954.

[10] Mircea Eliade, *Forgerons et alchimistes,* Paris, Flammarion, 1956.

[11] Mircea Eliade, *La nuit Bengali*, Traducere de Alain Guillermou, Paris, Gallimard, 1950.

[12] Mircea Eliade, *Forêt interdite*, Traducere de Alain Guillermou, Paris, Gallimard, 1955.

[13] Mircea Eliade, *Minuit à Serampore*, Paris, Stock, 1956.

Yoga

Yoga interesa [...] *un public din ce în ce mai numeros și mai variat*[14].

Limbajul religios este simbolic; simbolismul este limbajul mitului; simbolismul exprimă, dar şi continuă procesul de sacralizare[15].

Subiectul îl preocupa de foarte mulți ani (și îl va preocupa toată viața). Mircea Eliade a știut că va lucra asupra subiectului Yoga cu mult înainte de plecarea sa în India. După două luni de ședere în Calcutta, Eliade îi scria lui Petru Comarnescu: „Cartea mea despre psihologia și metafizica Yoga îmi va servi ca teză de doctorat"[16]. Dorința sa era să fie primit „în mănăstirea Mayavati, Almora (Himalaya), unde yogismul e autentic". Plănuia nu doar să învețe sanscrită, ci și să practice yoga, pentru a-i înțelege esența și a-i reda, mai apoi, filosofia.

Încă din primele luni în India, Eliade era interesat de aspectele „științifice" ale Yogăi. Dintr-o scrisoare către profesorul Bologa aflăm că la începutul lui 1930 era pregătit să scrie un studiu

[14] Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 401.

[15] Douglas Allen, *Mit și religie la Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2011, p. 148.

[16] Mircea Eliade către Petru Comarnescu, scrisoare din 19 februarie 1929 în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență,* vol. I, București, Editura Humanitas, 1999, pp. 170-174.

asupra „fiziologiei și anatomiei sistemului nervos în Yoga”[17]. În aceeași scrisoare îi împărtășea lui Bologa că este

> interesat în special de Yoga. Vreau să întocmesc o monografie specială şi completă asupră-i, alături de un lexic tehnic al terminologiei tantrice şi yoghice. Lexicul va fi o piatră fundamentală, indispensabil istoriei religioase comparative şi psihologiei.

Iar teza de doctorat, publicată (și) în franceză în anul 1936, sub titlul *Yoga. Essai sur le origines de la mistique indienne*[18], se datora, în mare, anilor petrecuți în India, materialul brut fiind redactat în engleză, în timpul ședерii sale la Calcutta.

Yoga (teza de doctorat și cartea) a fost un mare succes și i-a deschis lui Eliade calea către o carieră internațională în domeniul istoriei religiilor. Așa cum este de părere biograful său american, profesorul Mac Linscott Ricketts,

> *Yoga. Essai sur les origins de la mystique indienne* a reprezentat prima aventură serioasă a lui Eliade în domeniul istoriei religiilor. Totuși, majoritatea principiilor metodologice fundamentale utilizate aici fuseseră deja elaborate înainte de plecarea în

[17] Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 16 iulie 1935, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență,* vol. I, op. cit., p. 79.

[18] Mircea Eliade, *Yoga. Essai sur le origines de la mistique indienne,* Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner și București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1936.

> India și îl vor însoți pe parcursul întregii sale vieți: necesitatea de revenire la surse; compararea informațiilor din medii eterogene; marea disponibilitate de a-și însuși metode de interpretare preluate de la diverse discipline (filozofie, istorie, psihologie, etnologie etc.) pentru a contribui la realizarea scopului final: descoperirea „sensului" fenomenelor studiate; și, în cele din urmă, țelul practic al acestei interpretări înțelese a fi realizarea unei sinteze accesibile unui public larg și nu doar unei audiențe restrânse de specialiști. Cu alte cuvinte, Eliade a fost de la început un istoric care e interesat la fel de mult de sensul (sau sensurile) informației sale cât și de „probleme istorice", în adevăratul sens al cuvântului[19].

În cartea sa dedicată lui Eliade, Moshe Idel consideră că *Yoga*

> conține mulți dintre germenii gândirii lui Eliade, inclusiv teoria sa despre substratul arhaic, înțeles deopotrivă ca magic și spiritual[20].

Ajuns la Paris, a observat un inters crescut față de yoga. Este încântat când editorul Paul Geuthner îi mărturisește dorința sa de a „reimprima *Yoga*; carte [...] necontenit cerută, și nu numai în Franța"[21]. Dacă

[19] Cf. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, vol. I, pp. 470-471.
[20] Moshe Idel, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Editura Polirom, 2014, p. 26.
[21] Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 400.

inițial se gândește să rezume teza de doctorat, curând se cufundă în lecturi serioase, își pune la punct bibliografia, citind ultimele titluri apărute, consultă vastele publicații de la *Société Asiatique* și „în câteva luni, stăpâneam subiectul mai bine ca niciodată”[22]. Rezultatul - *Techniques du Yoga* - apare în primăvara lui 1948 și este primit cu mare interes, iar Mircea Eliade ajunge în „peisajul intelectual parizian, dincolo de mediul restrâns al indianiștilor”[23].

Îi cunoaște, astfel, în diferite cercuri, Henry Corbin, Gabriel Marcel, Paul Mus, Gaston Bachelard, Denis de Rougemont sau André Breton, care era interesat de yoga și tantrism; audiază conferința „L'existentialisme est un humanisme” a lui Jean-Paul Sartre, „strivit în mulțimea înghesuită”[24] și se simte din ce în ce mai bine în mijlocul românilor pe care îi regăsește sau abia îi cunoaște la Paris: Emil Cioran, Eugen Ionescu, Mihai Șora și alții.

Foarte apropiat îi devine profesorul Georges Dumézil, cel care, de altfel, l-a ajutat să își continue și fructifice interesele științifice, îndată ce a ajuns la Paris. De aceea nu este de mirare că Eliade i-a purtat, mereu, o admirație profundă.

---

[22] Ibidem, p. 401.

[23] Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 450. Țurcanu analizează amănunțit șederea lui Eliade la Paris și cercurile în care acesta a fost introdus. Pentru mai multe detalii, a se vedea capitolul 15, „Cei mai fecunzi ani din viața mea”, pp. 433-480.

[24] Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 400.

Dumézil și morfologia sacrului

În ceea ce privește „cariera" mea științifică în Franța, îi datorez aproape totul lui Georges Dumézil[25].

Experiența sacrului este inerentă modului de a fi al omului în lume[26].

Eliade cunoștea opera lui Georges Dumézil cu mult înainte să îl întâlnească[27]. În conversațiile sale cu Claude-Henri Rocquet, publicate în 1978, Eliade își arată recunoștința și admirația față colegul său:

> Lui Georges Dumézil îi datorăm reînnoirea studiului religiilor și a mitologiilor indo-europene. [...] Exemplul lui Dumézil e capital pentru istoria religiilor ca disciplină autonomă[28].

Admirația este justificată, mai ales că Georges Dumézil a fost cel care l-a ajutat pe Eliade, imediat după sosirea sa la Paris, în toamna lui 1945, să intre în contact cu mediul universitar francez și, de

---

[25] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, Conversații cu Claude-Henri Rocquet, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 121.

[26] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 131.

[27] S-au cunoscut la Paris, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1943, cf. Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, op. cit., vol. 1, p. 215, însemnare din 16 noiembrie 1943. „Cunosc pe [...] Georges Dumézil, René Grousset, Paul Geuthner. Grousset îmi spune că a scris o recenzie la *Journal Asiatique* în care afirmă că *Yoga* mea este "*Le* livre sur le Yoga". Îmi dau încă o dată seama că am de spus ceva nou acestor europeni".

[28] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 121.

asemenea, cu editurile și cercul orientaliștilor, facilitând alegerea sa ca membru al *Société Asiatique*, unde era deja cunoscut datorită cărții despre *Yoga*. Dumézil îl invită să țină o serie de conferințe și să își expună, astfel, cercetările în curs, să intre în discuții cu alți istorici ai religiilor și îl ajută, în acest fel, să își îmbunătățească scrierea:

> Aflând că lucrez la o morfologie a fenomenelor religioase, Georges Dumézil m-a invitat să țin o serie de conferințe în cadrul catedrei sale de mitologie comparată[29].

Această serie de conferințe îl va ajuta să își perfecționeze atât materialul, cât și limba. Astfel, Eliade începe să țină cursuri despre morfologia sacrului la Sorbona, *École pratique des hautes études*[30].

Într-o scrisoare către familie, datată 19 iunie 1946, Eliade face bilanțul celor câtorva luni de ședere la Paris, amintind și de cursurile ținute la Sorbona:

> În noiembrie [1945], am fost invitat să țin cursul de istorie a religiilor la Sorbona (*École des Hautes Études*). A fost o mare cinste care mi s-a făcut [...],

[29] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 401.

[30] Cf. scrisorii adresate către Leontin Jean și Zoe Constantinescu la 30 octombrie 1945: „Profesorul Dumézil mi-a propus [...] să țin anul acesta cursul la Hautes Études. [...] Am deplină libertate și deocamdată o să țin cursuri despre moarte și inițiere și despre morfologia sacrului". Vezi Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. 1, op. cit., pp. 191-192.

căci după Iorga am fost singurul român invitat să țin cursuri la Sorbona[31].

Aceste vești ajung și în țară; o notă informativă detaliind împrejurările obținerii acestor cursuri[32].

Dumézil îi revizuiește traducerea celebrului *Traité* și semnează Prefața la acesta. *Traité d'histoire des religions*[33] este, fără îndoială, cea mai cunoscută lucrare a lui Eliade. Elementele anunțate în eseurile și articolele scrise de el înainte de război sunt sistematizate și rezultatul este unul peste așteptări.

Mircea Eliade reia în *Traité d'histoire des religions* distincția dintre sacru și profan și descrie universul hierofaniilor. În fapt, prin apariția *Traité d'histoire des*

---

[31] Ibidem, p. 337, scrisoare din 19 iunie 1946, către părinți.

[32] Detalii despre aceasta onoare ce i s-a făcut aflăm dintr-o notă informativă din 25 iunie 1947: „În anul 1945 (august-septembrie) - la intervenția Academiei Franceze - Sorbona i-a oferit catedra de Istorie comparată a religiilor, în calitate de profesor titular. Conform legilor franceze, s-a cerut și agrementul guvernului român. La intervenția lui Stoilov, acest agrement nu a fost acordat, iar Mircea Eliade nu a fost numit profesor la Sorbona. Sorbona a reînnoit de trei ori intervențiunea sa. Această stăruință este explicabilă numai prin valoarea pe care o reprezintă Mircea Eliade. [...] Prezența unui profesor român la o catedră a Sorbonei ne-ar face cinste. Mircea Eliade are, pe lângă cunoștințele sale de erudit, un caracter de om blajin". Cf. Dora Mezdrea, *Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, București, Editura Mica Valahie, 2008, p. 53.

[33] Mircea Eliade, *Traité d'histoire des Religions*. *Morphologie du sacré*, Préface de Georges Dumézil, 405 pp., Paris, Payot, 1949. „Singurul titlul care ar putea interesa și ar atrage cumpărătorii este *Traité d'histoire des religions"*, cf. discuției cu Gustave Payot, amintită de Eliade în *Memorii*, op. cit., p. 409.

religions, conceptul de *hierofanie*[34] devine central, iar expresia *in illo tempore* este folosită pentru prima dată[35]. Mai mult decât atât,

> [Eliade] adoptă, privilegiază şi esenţializează o anumită concepţie despre ceea ce înseamnă a fi om şi despre ce înseamnă a trăi o existenţă semnificativă, autentică. O astfel de concepţie esenţializată este exprimată prin intermediul afirmaţiilor şi exigenţelor despre om ca *homo religiosus*, *homo symbolicus* şi fiinţă mitică[36].

Traité d'histoire des religions a avut mare succes, ce a depășit cercul specialiștilor și a fost considerat un adevărat „manual", asta deoarece

> autorul a renunțat la clasificările cronologice sau geografice tradiționale pentru a stabili o vastă morfologie a faptelor religioase, în jurul căreia se articulează o întreagă terminologie și o tehnică interpretativă: „hierofaniile", „cratofaniile", „*axis mundi*", „*illud tempus*", „*coincidentia oppositorum*" - termeni pe care textele lui Eliade îi vor populariza

[34] „Manifestare a sacrului într-un obiect profan", cf. lui Eliade.

[35] Cf. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, op. cit., vol. II, p. 410. Vezi și nota 53, p. 427: „Înainte de a fi adoptat expresia *in illo tempore*, Eliade a folosit o varietate de termeni pentru a exprima veșnicia începuturilor".

[36] Douglas Allen, *Mit și religie la Mircea Eliade*, op. cit., p. 151. Allen analizează îndeaproape pozițiile asumate de istoricii religiilor americani cu privire la anumite teme dezvoltate de Eliade. În acest sens, vezi pp. 154-159.

de acum înainte și care vor ajunge să fie strâns legați de imaginea sa de istoric al religiilor[37].

Relațiile dintre Eliade și Dumézil devin din ce în ce mai apropiate, cei doi ajutându-se reciproc. În 1952, Dumézil semnează o altă Prefață pentru Eliade[38]. Punctul central al acestei noi lucrări - *Images et symboles, Essais sur le symbolisme magico-religieux* - era simbolul. În analiza lui, scrie Dumézil, „Eliade [...] a păstrat justa măsură", iar

> analizele din cartea de față, ca și toate celelalte din opera lui Eliade, nu sunt simple jocuri ale spiritului, ci dezvăluie punctele de referință prin intermediul cărora, străbătând succesiunea propriilor experiențe, omul ca individ și comunitățile umane reușesc să-și armonizeze și să-și mențină rigoarea gândirii[39].

Dumézil insistă că pentru Eliade simbolurile sunt rezultatele gândirii și experienței umane și laudă efortul lui Eliade de a inventaria și interpreta reprezentările simbolice ale religiilor și experiențele umane ce transced realitatea.

---

[37] Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, op. cit., p. 471.
[38] Vezi Mircea Eliade, *Images et symboles, Essais sur le symbolisme magico-religieux*, Paris, Gallimard, 1952. Vezi ediția în limba română, Mircea Eliade, *Imagini și simboluri. Eseul despre simbolismul magico religios*, Prefață de Georges Dumézil, București, Editura Humanitas, 1994.
[39] Mircea Eliade, *Imagini și simboluri. Eseul despre simbolismul magico religios*, op. cit., pp. 6-7.

Eliade era preocupat, la acea vreme, de semnificațiile simbolului și felul în care acestea se leagă între ele. Analizele sale comparative ne poartă în majoritatea culturilor (de la Orientul plin de semnificații și semne până la lumea iudeo-creștină) în dorința de a explica faptul că imaginile sunt „expresii universal atestate ale *Centrului Lumii*"[40] și a sublinia că „timpul sacru apare curent în toate religiile"[41]. Concluzia lui Eliade, la finele acestei cărți, redă esența intereselor sale din acea vreme și surprinde, de asemenea, cadrul viitoarelor sale cercetări:

> Gândirea simbolică „sparge" realitatea imediată, fără s-o împuțineze ori să o deprecieze; în perspectiva ei, Universul nu este închis. Nici un obiect nu rămâne izolat în propria-i existențialitate: toate se leagă între ele printr-un sistem strâns de corespondențe și asimilații[42].

Interesele lui Eliade din acea vreme se regăsesc și în corespondența purtată cu Dumézil, care redă și implicarea și admirația reciprocă[43], elemente ce vor continua și după plecarea lui Eliade în America.

---

[40] Ibidem, p. 202.

[41] Ibidem, p. 210.

[42] Ibidem, p. 220. Într-o notă la aceste concluzii, Eliade amintește „dialectica hierofaniei: un obiect rămâne *sacru*, rămânând totuși el însuși" la care a făcut referire în acest volum (p. 105).

[43] Vezi, de pildă, scrisoarea lui Dumézil către Eliade din 17 martie 1952, admirativă față de calitățile de scriitor ale lui Eliade. Cf. Mircea Eliade, *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I, op. cit., p. 266.

Eranos

Am primit scrisoarea dnei Olga Froebe-Kapteyn, cerându-mi să conferențiez în cadrul „Eranos"-ului din august 1950[44].

Ascona și Grupul „Eranos" m-au fermecat de la început[45].

Despre *Conferințele Eranos*[46] Eliade știa încă din perioada în care se afla în România, când citise primele *Eranos Jahrbüche* și îl cucerise ideea unui astfel de grup pluridisciplinar la care participau mulți savanți pe care îi admira, de la Carl Gustav Jung[47] la Karl Kerényi[48] sau Gershom Scholem[49].

---

[44] Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 426, însemnare din octombrie 1949.

[45] Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 434.

[46] Cea mai completă lucrare dedicată Eranos-ului este semnată de Hans Thomas Hakl, *Eranos, An alternative intellectual history of the twentieth century*, Translated by Christopher McIntosh, Equinox Publishing Ltd, 2013. Numele lui Eliade apare de nenumărate ori, autorul realizând analize complexe ale intervențiilor sale.

[47] „Eram fascinat de minunata simplitate a prezenței sale, de spontaneitatea, erudiția și umorul conversației sale". Vezi Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 139. Schimbul epistolar Jung - Eliade dezvăluie că admirația era de ambele părți. De altfel, interese lor erau, oarecum, îndreptate în aceeași direcție: „El credea într-un fel de unitate fundamentală a inconștientului colectiv, iar eu, la fel, consider că există o unitate fundamentală a experiențelor religioase" (ibidem, p. 139).

[48] „Karl Kerényi, singurul care a vorbit fără note". Vezi Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 434.

De altfel, Eranos era foarte important pentru schimbul liber al ideilor, experiențelor sau cercetărilor inter-disciplinare; participanții, venind din medii aparent diferite, găsindu-și interese sau limbaje comune și puncte mediene.

Astfel, Natale Spineto este de părere că

> Acest rol de mediere îi revine simbolului sau, în orice caz, ideii că există o imaginație simbolică ce se exprimă prin diferitele creații religioase ale umanității. Este așadar reluată valorizarea romantică a simbolului ca loc al unei revelații. Sarcina savanților reuniți la Ascona era aceea de a interpreta, adică de a exercita o activitate hermeneutică, ce nu impune detașare și indiferență față de obiect, ci, dimpotrivă, o participare intimă la acesta[50].

Și Florin Țurcanu analizează perioada Eranos și importanța acestor serii de conferințe anuale pentru evoluția intelectuală a lui Eliade, subliniind că

> Încă de la început, întâlnirile se plasează sub semnul dublului interes pentru spiritualitatea orientală și psihologie[51].

---

[49] „Profesorul Scholem mă fascinase de cum îl cunoscusem [...]. Îi admiram de mult erudiția și perspicacitatea, dar în acea seară m-au impresionat darul lui de povestitor și geniul de a pune numai întrebări esențiale". Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 434.

[50] Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor: cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Editura Curtea Veche, 2009, p. 75.

[51] Cf. Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, op. cit., p. 493. Țurcanu amintește și de primele întâlniri, din anii 1930,

În ceea ce îl privește pe Eliade, el își amintește cu drag de apariția Eranos în viața sa:

> Conferința pe care am ținut-o la 25 august [1950] a avut destul succes, ceea ce a hotărât-o pe Olga Froebe să mă invite la „Eranos"-ul din 1951, și apoi la toate celelalte, până la moartea ei[52].

După moartea Olgăi, Eliade începe să se detașeze de Eranos, pe care îl simțea ca o povară.

Conferința susținută de Eliade în 1958 suscită interesul lui Moshe Idel. Textul acesteia a fost publicat în franceză, în 1958, sub titlul „*La coincidentia oppositorum* et le mystère de la totalitè".

> Expunerea din 1958 reflectă evoluțiile pe latura științifică a lui Eliade de la începutul anilor 1950, care includ, în special, referințe la androginitatea șamanilor și yoghinilor[53].

În acea perioadă, conform lui Moshe Idel, în lucrările lui Eliade sunt vizibile conceptele de *coincidentia oppositorum* și reintegrare. De altfel, Idel analizează sursa primordială a conceptului în accepțiunea lui Eliade, sesizând astfel continuitatea ideatică a acestuia. Astfel, contează

„consacrate simbolismului, magisteriului spiritual și ideii de mântuire în Orient și Occident". Un întreg capitol dedică Țurcanu momentului Eranos în viața lui Eliade: *Sub semnul Eranos-ului*, pp. 480-527.

[52] Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 435.

[53] Moshe Idel, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, op. cit., p. 87.

> [...] nu doar referirile minore la *coincidentia oppositorum* [...], ci mult mai mult faptul că, în 1934-1935, Eliade a predat un curs întreg despre Nicolaus Cusanus[54] la Universitatea din București.[55]

Dincolo de asta, *coincidentia oppositorum* a fost, într-un fel, însăși simbolul vieții lui Eliade, el fiind, mereu, în căutarea totalității în viața sa (ca de altfel și în operă). În 1979, Eliade notează, deloc surprinzător, în *Jurnalul* său:

> Problema *coincidentia oppositorum* mă va fascina până la sfârșitul vieții[56].

Mai mulți exegeți[57] au urmărit și analizat rolul acestui simbol în viața și opera lui Mircea Eliade, rezultatul comun al cercetărilor acestora fiind acela

---

[54] Nicolaus Cusanus a fost cel care a folosit pentru prima dată expresia *coincidentia oppositorum* în *De Docta Ignorantia* (1440). Însă originile expresiei sunt mult mai vechi, despre unitatea contrariilor pronunțându-se și Heraclitus (ca. 535–475 BC).

[55] Moshe Idel, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, op. cit., p. 92.

[56] Mircea Eliade, *Jurnal*, op. cit., vol. 2, p. 367, însemnare din 8 ianuarie 1979.

[57] Vezi mai ales Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980; Douglas Allen și Dennis Doeing, *Mircea Eliade: An annotated bibliography*, New York, Garland Publishers, 1980; Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Iași, Editura Polirom, 2004; Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade, 1907-1945*, 2 volume, București, Criterion Publishing, 2004; Thomas J.J. Altizer, *Mircea Eliade and the Dialectic of the Sacred*, Philadelphia, The Westminster Press, 1963 sau Shafique Keshavjee, *Mircea Eliade et la coïncidence des opposés ou L'existence en duel*, Berne, Peter Lang, 1993.

că Eliade - omul și savantul - nu poate fi înțeles fără decriptarea simbolului *coincidentia oppositorum*.

Conferințele susținute de Eliade la Ascona au fost, întotdeauna, încununate de succes, deși unele dintre ele au fost pregătite în ultimul moment[58]. În 1962, nu a pregătit chiar nimic și a citit audienței fragmente dintr-un articol pregătit pentru *Revue de l'Histoire des Religions*[59].

Hans Thomas Hakl crede că

> Privind atitudinea generală a lui Eliade față de Eranos, avem impresia că el a fost, într-un fel, captival de „magia" conferințelor. [...] Scrierile lui din afara contextului Eranos [...] au contat la aura specială și influența sa din interiorul Eranos[60].

Hakl analizează, în continuare, cu lux de amănunte, viața și opera lui Eliade înainte de întâlnirea sa cu Eranos, insistând, în special, asupra apartenenței lui Eliade la mișcarea legionară,

---

[58] Detalii importante despre participările lui Eliade la Conferințele Eranos găsim în lucrarea semnată de Steven Wasserstrom, *Religion after Religion. Gershom Scholem, Mircea Eliade, and Henry Corbin at Eranos*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1999. Vezi și *Memoriile* lui Eliade pentru alte amănunte din anii 1951-1956, pp. 435-465.

[59] Mircea Eliade, *Jurnalul inedit*, însemnare din 18 august 1962. Cf. Hans Thomas Hakl, *Eranos, An alternative intellectual history of the twentieth century*, op. cit., p. 171 și nota 19, p. 357.

[60] Hans Thomas Hakl, *Eranos, An alternative intellectual history of the twentieth century*, op. cit., p. 171.

chestiune ce a ieșit la suprafață în anii '70[61]. Desigur, Hakl insistă și asupra fenomenologiei religiilor și importanței lui Eliade în conturarea disciplinei.

La Ascona, Eliade îl cunoaște și pe Joachim Wach, cel care

> admira *Traité* și *Le Mythe de l'éternel retour*, cărți pe care le discuta în cursul lui de istoria religiilor de la Universitatea din Chicago[62].

De asemenea, în 1961, când deja se afla în America, în timpul ședерii sale la Ascona îl întâlnește pe Henry Pernet, student în „ştiințe economice şi în ştiințe sociale şi politice la Universitatea din Lausanne", însă fascinat de psihologie și opera lui Eliade și dornic să studieze istoria religiilor, cu el, la Chicago[63].

---

[61] Ibidem, pp. 171-184.

[62] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 435.

[63] Întâlnirea lor a avut loc pe 20 august 1961, la Ascona. Henry Pernet va urma doctoratul la Chicago, avându-l drept mentor și conducător pe Mircea Eliade. Cei doi vor rămâne în legătură până la sfârșitul vieții lui Eliade și vor purta o corespondență extrem de interesantă. Vezi Mircea Eliade - Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Prefață de Mac Linscott Ricketts, Introducere de Henry Pernet, traducere de Mihaela Gligor şi Călin Cristian Pop, ediție îngrijită, indice şi postfață de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Ştiință, 2011. Vezi și Henry Pernet, "Lasting Impressions: Mircea Eliade", în *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History*, Ed. Mihaela Gligor, Cluj University Press, 2012, pp. 9-34. Henry Pernet și-a susținut doctoratul în 1979, la University of Chicago, cu lucrarea *"Primitive" ritual masks in the history of religions: A methodological assessment*.

Eranos îi va deschide, oarecum, și calea către America. Efervescența intelectuală și calitatea participanților au fost foarte importante, Eliade participând, adesea, la discuții dintre cele mai interesante. Iar faptul că la Ascona veneau vorbitori din America a fost benefic pentru Eliade. Întâlnirea cu Joachim Wach a fost hotărâtoare pentru Eliade. America nu știa multe despre Eliade, mai ales datorită faptului că lucrările sale nu fuseseră, încă, traduse. Joachim Wach preda anumite lucruri despre Eliade, intruducându-l, astfel, la Chicago, pentru celebrele Haskell Lectures.

În 1955, în aprilie, la Roma, cu ocazia Congresului de istorie a religiilor, Eliade îl revede pe Wach și află că în curând va fi invitat la Chicago. Însă Wach moare subit, în august 1955, moartea sa fiind o mare lovitură pentru University of Chicago. La scurtă vreme, Decanul Jerald Brauer

> hotărăște să îi propună lui Eliade să accepte, pe lângă rolul său de conferențiar Haskell, funcția de *visiting professor* timp de un an[64].

Eliade acceptă pe loc. Începea o nouă viață. Alături de el se afla Christinel, a doua soție, cea care i-a fost alături până la capăt.

[64] Cf. Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, op. cit., pp. 526-527.

Bibliografie

ELIADE, Mircea, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997.

-----, *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I-III, București, Editura Humanitas, 1999-2004.

-----, *Jurnal, volumul I* și *II*, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.

-----, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006.

-----, *Încercarea labirintului*, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

-----, *Drumul spre centru*, antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu şi Andrei Pleşu, Bucureşti, Editura Univers, 1991.

-----, *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992.

-----, *Yoga. Problematica filozofiei indiene*. Prefață: Constantin Noica. Ediție îngrijită de Constantin Barbu și Mircea Handoca, Craiova, Editura Mariana, 1991.

-----, *Patanjali și Yoga*, București, Editura Humanitas, 1992.

-----, *Imagini și simboluri. Eseul despre simbolismul magico religios*, Prefață de Georges Dumézil, București, Editura Humanitas, 1994.

ELIADE, Mircea, și Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Ediție îngrijită, indice şi postfață de

Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Ştiință, 2011.

ALLEN, Douglas, *Mit și religie la Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Edtura Casa Cărții de Știință, 2011.

ALLEN, Douglas și Dennis Doeing, *Mircea Eliade: An annotated bibliography*, New York, Garland Publishers, 1980.

GLIGOR, Mihaela, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, București, EuroPress Group, 2007.

-----, *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, 148 p.

----- (Ed.), *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History*, Cluj University Press, 2012.

----- (Ed.), *From Influence and Confluence to Difference and Indifference. Studies on History of Religions*, Cluj University Press, 2015.

HAKL, Hans Thomas, *Eranos, An alternative intellectual history of the twentieth century*, Translated by Christopher McIntosh, Equinox Publishing Ltd, 2013.

IDEL, Moshe, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Editura Polirom, 2014.

MARINO, Adrian, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

MEZDREA, Dora, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, București, Editura Mica Valahie, 2008.

RICKETTS, Mac Linscott, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, 2 volume.

SPINETO, Natale, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor: cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Editura Curtea Veche, 2009.

ȚURCANU, Florin, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005.

WASSERSTROM, Steven, *Religion after Religion. Gershom Scholem, Mircea Eliade, and Henry Corbin at Eranos*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1999.

CAPITOLUL 5

Encyclopedia Chicago

Sunt distinguished Service Professor of History of Religions, Chicago Univ[1].

E sigur că Chicago este la originea succesului disciplinei noastre [*istoria religiilor*] [...] *Îmi place campus-ul din Chicago*[2].

Vorbim despre un om [...] *care a încercat să dea sens întregului religiei*[3].

Mircea Eliade a visat, ani la rând, la America. Visul i s-a împlinit în 1955, când el a fost invitat să țină celebrele Haskell Lectures, începând cu toamna lui 1956, la University of Chicago, și să rămână, după aceea, ca *visiting professor* de istoria religiilor.

---

[1] Mircea Eliade către Valeriu Bologa, scrisoare din 3 mai 1969, în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență,* vol. I, A-H, Cuvânt înainte și îngrijirea ediției de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1999, p. 95.

[2] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului.* Conversații cu Claude-Henri Rocquet, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, pp. 94-96.

[3] Nancy Auer Falk, „Eliade în Chicago: o reminiscență", în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 88.

A acceptat pe loc, „fără a se gândi că această ședere [...] va însemna pentru el începutul unei noi cariere”[4]. În 1956, Mircea Eliade ajunge la Divinity School, școală ce favorizase studiile comparative iar istoria religiilor era văzută ca o

> disciplină autonomă (chiar față de filosofie și de teologie), al cărei obiect este experiența sacrului (în sensul lui Rudolf Otto) în expresiile sale teoretice, practice și sociale. Misiunea istoriei religiilor este [...] înțelegerea descriptivă a fenomenelor, în centrul căreia stă analiza tipologică, cu elaborarea unei hermeneutici.
> Aceleași orientări teologice generale [...] vin să explice primirea favorabilă de care s-au bucurat în această universitate cercetările lui Eliade[5].

În acest context, pentru Haskell Lectures, Eliade a ales să vorbească despre

> *Patterns of Initiation*. În ceea ce privește cursurile, am sugerat „Filozofia și tehnicile Yoga” și [...] „Șamanismul în Asia și America”[6].

---

[4] Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 527. Țurcanu citează, în sprijinul afirmațiilor sale, scrisorile schimbate între Eliade și Henry W. Sams, secretarul Comitetului Haskell, în noiembrie 1955, scrisori păstrate în Arhiva Eliade de la Chicago.

[5] Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor: cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Editura Curtea Veche, 2009, pp. 77-78.

[6] Mircea Eliade, *Memorii, 1907-1960*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 465.

Aceste cursuri vor fi publicate mai târziu sub titlul *Birth and Rebirth* (1958)[7].

> Conceptul de istorie a religiilor pe care îl are acum în minte Eliade nu se deosebește de cel pe care îl elaborase mai înainte[8].

În anul 1957, Eliade s-a alăturat celebrei Divinity School și a continuat să predea și să trăiască la Chicago până la moartea sa, survenită în 1986, când era Sewell L. Avery Distinguished Service Professor Emeritus și se bucura de stima tuturor. De altfel, începând cu anul 1985, catedra de istoria religiilor de la Divinity School s-a numit Catedra Mircea Eliade, el fiind, de altfel, primul profesor căruia i s-a făcut această onoare[9].

De-a lungul carierei sale americane, Mircea Eliade a publicat un număr impresionant de lucrări de specialitate (volume, studii științifice), a participat la sute de conferințe și congrese și s-a impus, astfel, ca unul dintre cei mai importanți istorici ai religiilor din lume.

Între cele mai importante lucrări științifice publicate sau traduse în America se numără *Patterns*

---

[7] Mircea Eliade, *Rites and Symbols of Initiation: The Mysteries of Birth and Rebirth*, London, Harvill Press, 1958. Vezi, în limba română, *Nașteri mistice*, București, Editura Humanitas, 1995.

[8] Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor*, op. cit., p. 79.

[9] Mircea Eliade Distinguished Service Professor of the History of Religions este ocupată, astăzi, de fosta lui studentă, Wendy Doniger.

of *Comparative Religion* (1958)[10], *Cosmos and History* (1959)[11], *The Sacred and the Profane* (1959)[12], *Myths, Dreams and Mysteries* (1960)[13], *The Forge and the Crucible* (1962)[14], *Myths and Reality* (1963)[15], *Mephistopheles and the Androgyne* (1965)[16], *Images and Symbols* (1969)[17], *The Quest* (1969)[18], *Zalmoxis* (1972)[19], și altele. Mircea Eliade a avut, de asemenea, o influență nemaipomenită în rândul studenților, mai ales datorită unor lucrări inovatoare precum *Yoga* (1958)[20], *Shamanism* (1964)[21], *Australian Religions* (1973)[22] sau *A History of Religious Ideas*[23].

---

[10] Mircea Eliade, *Patterns of Comparative Religion*, London and New York, Sheed and Ward, 1958.

[11] Mircea Eliade, *Cosmos and History*: *The Myth of the Eternal Return*, New York, Harper and Row, 1959.

[12] Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, New York, Harcourt, Brace and Co., 1959.

[13] Mircea Eliade, *Myths, Dreams, and Mysteries*, New York, Harper, 1960.

[14] Mircea Eliade, *The Forge and the Crucible*, New York, Harper and Brothers, 1962.

[15] Mircea Eliade, *Myth and Reality*, New York, Harper and Row, 1963.

[16] Mircea Eliade, *Mephistopheles and the Androgyne*: *Studies in Religious Myth and Symbol*, New York, Sheed and Ward, 1965.

[17] Mircea Eliade, *Images and symbols*: *studies in religious symbolism*, New York, Sheed and Ward, 1969.

[18] Mircea Eliade, *The Quest*: *History and Meaning in Religion*, Chicago, University of Chicago Press, 1969.

[19] Mircea Eliade, *Zalmoxis,* Chicago, University of Chicago Press, 1972.

[20] Mircea Eliade, *Yoga: Immortality and Freedom*, New York, Pantheon Books, 1958.

Ultima lucrare majoră a vieții sale a fost *Encyclopedia of Religion* (1987)[24], reluată și adăugită, în 2005, de un fost student al său[25].

În cele ce urmează voi trece în revistă principalele interese și activități ale lui Mircea Eliade în anii petrecuți în America, mai ales înțelegerea hermeneuticii sau a noțiunii de „nou umanism", elemente folosite și în cadrul Conferințelor Eranos, dar care devin tot mai prezente în scrierile și conferințele sale din America.

Mă voi opri, de asemenea, și asupra vieții sale personale și voi aminti câteva din interacțiunile avute cu unii dintre cei mai cunoscuți foști studenți ai săi, în încercarea de a surprinde moștenirea - intelectuală și umană - lăsată de Eliade.

---

[21] Mircea Eliade, *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, New York, Pantheon Books, 1964.

[22] Mircea Eliade, *Australian Religions*: *An Introduction (Symbol, Myth and Ritual)*, Ithaca, Cornell University Press, 1973.

[23] Mircea Eliade, *A History of Religious Ideas*, 3 volumes. Volumes 1 (*From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries*) and 2 (*From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity*) translated by W. R. Trask; Volume 3 (*From Mohammed to the Age of Reforms*) translated by Alf Hiltebeitel and Diane Apostolos-Cappadona, Chicago, The University of Chicago Press, 1978, 1982, and 1985.

[24] Mircea Eliade (Editor), *The Encyclopedia of Religion*, New York, Macmillan, 1987, 16 volume.

[25] *Encyclopedia of Religion* (ediția a 2-a, 15 volume). Editată de Lindsay Jones, Detroit, MI, Thomson Gale, 2005.

Divinity School

M-au reținut acolo nu numai interesul pe care îl prezenta munca mea, ci și atmosfera universității, nestăvilita ei libertate, toleranța ei[26].

Sosirea lui Eliade la Divinity School a coincis cu începutul unei noi etape din viața lui. Trecerea oceanului însemna o nouă libertate, dar și infinit mai multe responsabilități. Primul obstacol îl reprezenta chiar limba, Eliade neștiind, la acea vreme, foarte bine limba engleză.

> Eliade nu vorbea bine în public și prefera să citească textele prelegerilor. [...] Era admirat și nimeni nu i-a pus întrebări stânjenitoare[27].

În anul universitar 1956-1957 Eliade vorbește despre yoga, șamanism și morfologia religiilor, bazându-se și pe fragmente din *Traité d'histoire des religions.*

La începutul anului 1957, decanul Brauer îi propune să accepte să fie profesor titular și să conducă departamentul de istorie a religiilor de la Divinity School. Deși Christinel nu era foarte încântată de șederea la Chicago, în cele din urmă au

[26] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului,* op. cit., p. 94.

[27] Cf. Florin Țurcanu, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei,* op. cit., p. 532. Țurcanu îl citează aici pe Kees Bolle, fost student al lui Eliade din primii săi ani petrecuți la Chicago.

rămas și s-au acomodat foarte bine, în 1970[28] devenind și cetățeni americani cu acte în regulă.

Corespondența primită și trimisă de Eliade în acei ani este impresionantă[29] și ne arată un om deosebit de interesat să se impună ca istoric al religiilor, cu interese și căutări speciale; un profesor mereu în interacțiune cu studenții săi; un prieten și colaborator de nădejde pentru alți profesori; un soț iubitor și un frate înțelegător - într-un cuvânt, un om care a știut să îmbine strălucit cariera științifică și viața personală, un om care a căutat să-și întregească viața cu noi și noi sensuri și provocări, un om care a trăit simbolul și a devenit, el însuși, un simbol.

---

[28] Cf. Martin E. Marty, „Despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., p. 168. „Soții Eliade [...] au primit cetățenia la începutul verii lui 1970".

[29] Vezi scrisorile din acei ani în Mircea Eliade, *Europa, Asia, America…, Corespondență*, 3 vol., București, Editura Humanitas, 1999-2004; *Întotdeauna Orientul, Corespondența Mircea Eliade - Stig Wikander 1948-1977*, Iaşi, Editura Polirom, 2005; Ioan Petru Culianu, *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade - Ioan Petru Culianu*, Iași, Editura Polirom, 2004; *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul*, 2 volume, ediție de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Presa Universitară Clujeană, 2012 și 2013; Mircea Eliade - Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Ediție îngrijită de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2011. Vezi și cele 5 volume ce conțin exclusiv scrisori adresate lui Eliade: *Mircea Eliade şi Corespondenții săi*, București: Vol. 1, Criterion; Vol. 2, Minerva, 1999; Vol. 3, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, 2003; Vol. 4, Criterion, 2006; Vol. 5, Criterion, 2007.

Istoria religiilor

Sunt mulți ani de când mă pasionează (mă fascinează) problema studiului *religiilor preistorice*[30].

Istoria religiilor ar putea influența mediul cultural occidental așa cum a făcut-o psihanaliza acum 50-60 de ani[31].

[Mircea Eliade] *Acest învățat extraordinar de inteligent, unul care a oferit un vocabular despre religie pe care noi ceilalți să-l putem folosi şi care a inițiat moduri de a gândi şi a vedea care s-au ridicat aproape până la o realitate separată, a fost dăruit cu un simț al mirării care l-a ajutat să empatizeze cu Celălalt căutând să vadă cum ar putea contribui religia la „un nou umanism"*[32].

Lucrând asupra subiectului Mircea Eliade, era firesc să mă preocupe și contribuția sa la conturarea și dezvoltarea disciplinei istoria religiilor. M-au interesat, mai ales, apariția și dezvoltarea celor mai importante simboluri întâlnite în lucrările sale de istorie și filosofie a religiilor; de asemenea și diferitele tradiții religioase analizate de Eliade, în dorința de a surprinde elementele religioase cross-culturale și a izola acele puncte comune.

---

[30] Mircea Eliade, *Jurnal,* volumul II, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993, p. 83, însemnare din 6 noiembrie 1972.

[31] Ibidem, p. 377, însemnare din 25 aprilie 1979.

[32] Martin E. Marty, „Despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., p. 174.

Ca istoric al religiilor, Mircea Eliade a studiat mitul, simbolul, fenomenul religios, modul în care religiozitatea se manifestă în viața de zi cu zi şi a pus accentul asupra conceptului de *sacru*.

În 1961, pentru primul număr al *History of Religions*[33], noua revistă de studii religioase publicată de The University of Chicago Press, Mircea Eliade a scris un articol intitulat "History of Religions and a New Humanism", în care îşi exprima simpatia pentru tinerii ce aspirau să devină istorici ai religiilor. Însă, în viziunea lui, pentru a deveni specialişti într-o religie sau alta, ei trebuiau, mai întâi, să aibă o imagine de ansamblu asupra tuturor religiilor.

Pentru Eliade, istoria religiilor urma să aibă o importanță deosebită în viața culturală; să ofere baza pentru un nou umanism.

> Istoria religiilor este destinată să joace un rol important în viața culturală contemporană. Aceasta nu doar datorită faptului că înțelegerea religiilor exotice și arhaice va contribui în mod substanțial la dialogul cultural cu reprezentanții unor asemenea religii. Ci, mai degrabă, datorită

[33] Vezi *History of Religions, An International Journal for Comparative Historical Studies*, Volume 1, Number 1, Summer 1961, The University of Chicago Press, fondată cu ajutorul lui J.M. Kitagawa și Charles H. Long. Era a treia revistă pe care o înființa, după *Zalmoxis* (1938-1942), *Antaios* (1960-1972). De *History of Religions* s-a ocupat până în anul 1978.

> faptului că istoria religiilor va ajuta, inevitabil, la o mai bună înțelegere a omului. Un nou umanism se poate dezvolta având o asemenea bază[34].

Hermeneutica lui Eliade s-a bazat pe înțelegerea deplină a istoriei religiilor. Iar această abordare științifică era dependentă de cunoașterea științelor sociale, fizice și biologice, a dreptului sau a disciplinelor umaniste, precum artele și literatura, filosofia (religiilor) și teologia. Eliade era de părere că toate aceste discipline, luate ca întreg, puteau descifra cu adevărat sensul existenței umane în acest univers misterios.

În 1976 a apărut, la Paris, primul din cele trei volume ale *Histoire des croyances et des idées religieuses*[35], iar în anii ce urmează, The University of Chicago Press a publicat traducerea în limba engleză a acestei lucrări[36]. *Histoire* a fost plănuită încă din perioada în care locuia la Londra și a fost redactată, într-o primă formă, la Paris, în 1955. Cartea, ce se

---

[34] Mircea Eliade, "History of Religions and a New Humanism", *History of Religions, An International Journal for Comparative Historical Studies*, Volume 1, Number 1, Summer 1961, The University of Chicago Press, pp. 2-3. Traducerea îmi aparține.
[35] Mircea Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Paris, Payot, 1976.
[36] Mircea Eliade, *A History of Religious Ideas*, 3 volumes. Volumes 1 (*From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries*) and 2 (*From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity*) translated by W. R. Trask; Volume 3 (*From Mohammed to the Age of Reforms*) translated by Alf Hiltebeitel and Diane Apostolos-Cappadona, Chicago, The University of Chicago Press, 1978, 1982, and 1985.

baza pe cursurile ținute de Mircea Eliade la București (1933-1938), Paris (la École des Hautes Études în 1946 și 1948) și la University of Chicago (în 1956), a fost primită cu mare interes și a fost apreciată de numeroși istorici ai religiilor. În 1977 a luat Premiul Bordin al Academiei Franceze.

În Prefața la traducerea românească, în 1980, Eliade expune geneza și etapele de scriere ale cărții. De asemenea, ține să mărturisească faptul că

> orice istoric [...] este obligat să-și situeze cercetările de „specialitate" în perspectiva istoriei universale. Cartea de față este scrisă din această perspectivă. Este, deci, înainte de toate, o Istorie, nu o interpretare personală a diferitelor religii pe care le prezintă[37].

Alături de *Traité d'histoire des religions* (1949), *Histoire des croyances et des idées religieuses* (1976) reprezintă încununarea muncii lui Mircea Eliade în domeniul istoriei și fenomenologiei religiilor.

În ceea ce privește hermeneutica, Mircea Eliade a început să folosească acest concept abia după întâlnirea sa cu Paul Ricoeur. Cei doi s-au cunoscut la Geneva, în 1953, unde Eliade a fost invitat să conferențieze, în septembrie,

---

[37] Vezi Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. 1. *De la epoca de piatră la misterele din Eleusis*, Chișinău, Editura Universitas, 1992, p. vi. Prefața la ediția românească este datată 15 decembrie 1980.

> în cadrul „Rencontres Internationales de Genève", alături de François Mauriac, Robert Schumann și Paul Ricoeur [...].
> Am socotit că pot contribui la înțelegerea anxietății omului contemporan, analizând-o din perspectiva istoriei religiilor [...].
> La Geneva, „Rencontres Internationales" se desfășurau într-un scenariu mult mai complex decât colocviile „Eranos"[38].

Eliade și Ricoeur au devenit prieteni și au descoperit că au puncte comune de interes: simbolul și hierofania. Paul Ricoeur citise *Traité d'histoire des religions* și îl impresionase felul în care Eliade abordase sacrul. De altfel, în contribuția sa la numărul [*Cahier de*] *L'Herne* dedicat lui Eliade, Ricoeur scria:

> Știam că Sacrul este un domeniu al ființei, o stâncă în centrul existenței noastre, și că limbajul trebuie să moară la hotarele acestei existențe profunde locuite de Sacru[39].

---

[38] Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., pp. 453-455.

[39] Vezi capitolul semnat de Paul Ricoeur (în special pp. 272-273) în volumul [*Cahier de*] *L'Herne. Mircea Eliade*, Dirigé par Constantin Tacou, Paris, Editions de L'Herne, 1978. Ceilalți colaboratori la volum: Giovanni Papini, Jean Danielou, Pierre Klossowski, C.G. Jung, Gaston Bachelard, Charles Baudoin, Louis Renou, Georges Bataille, René de Solier, Henri de Lubac, Raymond Queneau, A. Rosetti, Jean Paulhan, Ernst Jünger, David Rasmussen, W. Richard Comstock, Henry Corbin, Matei Călinescu, Goli Taraghi, Charles H. Long, Gilbert Durand, A. Cioranesco, Simone Vierne, Jean Bies, Eugène Ionesco, Georges Dumézil, Douglas Allen, Constantin Noica, Julien Ries, Maurice

Eliade și teoriile sale asupra simbolului au fost citate de Ricoeur și în alte lucrări, apărute cu mult înainte de această *laudatio* din 1978[40], iar *Traité d'histoire des religions* a fost utilizat frecvent, filosofia religiilor fiind, la acea vreme, un punct major de interes pentru Ricoeur[41].

Și la Chicago, cei doi au lucrat împreună:

> *Joint-Seminar* cu Paul Ricoeur, despre hermeneutică în filosofia și în istoria religiilor. Ricoeur face o excelentă expunere istorică, de la Aristot la Kant[42].

De altfel, hermeneutica creatoare l-a interesat pe Eliade în acei ani, el reluând ideea iar și iar,

> ridicând-o la rangul de noțiune cardinală a concepției sale despre istoria religiilor[43].

Mai târziu, pornind de la afirmația lui Eliade că toate miturile sunt religioase, Douglas Allen a

---

de Gandillac, Pierre Pasquier, E.M. Cioran, Monique Borie, Virgil Ierunca, M. L. Ricketts, Jacques Massui, I.P. Culianu, Sergiu Al-George, Ion Bălu, Stephen J. Reno.

[40] Vezi, în special, Paul Ricoeur, „Le symbole donne à penser", *Esprit*, no. 7-8, 1959, pp. 60-76; Paul Ricoeur, *Philosophie de la volonté, 2. Finitude et Culpabilité*, Paris, Aubier, 1960.

[41] Vezi Paul Ricoeur, *De l'interpretation. Essai sur Freud*, Paris, Éditions du Seuil, 1965.

[42] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 2, op. cit., p. 132, însemnare din 17 octombrie 1973.

[43] Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor*, op. cit., p. 85. Natale Spineto oferă o foarte bună analiză a relației dintre Eliade și Ricoeur (pp. 79-85).

comentat în *Mit și religie la Mircea Eliade*[44] teoriile savantului român asupra religiei, mitului şi simbolului şi a analizat multe din controversele iscate în jurul lor, inclusiv existența unei relații între mit şi istorie, dar şi modul în care perspectivele lui Eliade şi-au găsit locul în lumea şi cultura modernă.

Sau, în cuvintele lui Eliade,

> Orice mit, independent de natura lui, enunță un eveniment petrecut *in illo tempore* și constituie prin aceasta un precedent exemplar pentru toate acțiunile și situațiile care ulterior vor repeta acest eveniment[45].

Un alt concept important atribuit lui Mircea Eliade este acela de *homo religiosus*. Postulat deja în *Le sacré et le profane*[46], *homo religiosus*, ființa prin excelență, are un rol deosebit de important în sacralizarea lumii, deoarece „cunoaște două feluri de Timp: profan și sacru”[47].

După cum scrie Eliade,

> *Homo religiosus* crede întotdeauna în existența unei realități absolute, sacrul, care transcede această lume, unde totuși se manifestă,

[44] Vezi Douglas Allen, *Mit și religie la Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2011.

[45] Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 392.

[46] Mircea Eliade, *Le sacré et le profane*, Paris, Gallimard, 1965.

[47] Vezi ediția în limba română: Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 92.

> sanctificând-o și făcând-o reală. *Homo religiosus* crede că originea vieții este sacră[48].

Într-atât îl pasiona acest subiect încât, în 1977, Eliade plănuia să scrie un tratat dedicat înțelegerii conceptului *Homo religiosus*, în care să sumarizeze toate cercetările sale:

> N-am început acel scurt tratat despre *Homo religiosus*, în care să expun sistematic tot ce cred că am înțeles după cincizeci de ani de cercetări și reflecții[49].

S-au ocupat alții de aceasta[50]. Eliade s-a concentrat asupra unui ultimul proiect: apariția *Encyclopedia of Religion*, de coordonarea căreia s-a îngrijit începând cu anul 1979.

> Vine să mă vadă, de la New York, Charles E. Smith, Vice-President, Macmillan Publishing Co. [...] Insistă să accept direcția generală a noii *Enciclopedii de Științe Religioase* (în șaisprezece volume), pe care au de gând s-o editez. Voi fi *Editor in Chief*, voi avea un *Board of Editors* ales de

---

[48] Ibidem, p. 176.

[49] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 2, op. cit., p. 267, însemnare din 10 martie 1977.

[50] John H. Saliba, *"Homo Religiosus" in Mircea Eliade. An Anthropological Evaluation*, Leiden, E.J. Brill, 1976. Natale Spineto menționează și alți autori care de-a lungul timpului au analizat critic conceptul de *Homo religiosus* propus de Eliade. Vezi Natale Spineto, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor*, op. cit., p. 86, nota 42 și p. 87, nota 43.

> mine - și voi fixa liniile generale, metoda și colaboratorii. Accept[51].

Eliade a reușit să coordoneze munca titanică pe care o implica realizarea *Encyclopediei*, însă nu a mai apucat apariția ei[52].

Pentru realizarea *Encyclopediei*[53], în care vedea atât încununarea muncii sale de o viață, cât și un instrument util tuturor acelora interesați de importanța sacrului și multitudinea simbolurilor în manifestările religioase ale umanității, Mircea Eliade i-a reunit pe cei mai buni specialiști în domeniu (unii dintre ei fiind foști studenți ai săi sau colegi), între colaboratori numărându-se Ugo Bianchi, I.P. Culianu, Ninian Smart, Bruce Lincoln, Joseph M. Kitagawa, Raimundo Panikkar, Gilbert Durand, Antoine Faivre, David Carrasco, Wendy Doniger, Michel Meslin, Marcel Detienne, Paul Ricoeur, Julien Ries, Jean Guiart, Lawrence Sullivan și alții.

Jurnalul și corespondența lui Eliade ne oferă detalii semnificative despre procesul de redactare. Astfel, în luna mai a anului 1984, Eliade nota:

---

[51] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 2, op. cit., p. 398, însemnare din 15 octombrie 1979.

[52] *Encyclopedia of Religion* a văzut lumina tiparului în anul 1987, după moartea lui Eliade.

[53] Despre acest subiect vezi Eduard Iricinschi, "Eliade and the Making of *Encyclopedia of Religion*", *Archaevs*, *Études d'Histoire des Religions* / *Studies in the History of Religions*, Tom VIII, Fasc. 1-4, Bucharest, 2004, pp. 365-384.

> Corectez articolele pentru *Enciclopedie*: am primit, zilele trecute, vreo trei kilograme. Sunt, totuși, mulțumit de această muncă; nu cred că aș fi putut face altceva, mai „personal”[54].

Însă câteva zile mai târziu, Eliade recunoaște că

> Nu mă așteptam la o asemenea salahorie atunci când am acceptat postul de *Editor-in-Chief*. Totuși, nu regret; *Encyclopedia of Religion* va fi aproape, aproape așa cum am visat-o eu[55].

Iar rezultatul a fost pe măsură, *Encyclopedia* încheind, frumos, întreaga activitate desfășurată de Mircea Eliade în domeniul istoriei religiilor.

[54] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. 2, op. cit., p. 458, însemnare din 24-26 mai 1984.
[55] Ibidem, p. 459, însemnare din 1 iunie 1984.

Moștenirea

Consider că primul principiu al lui Eliade este fascinația față de începutul lucrurilor[56].

Reflectez adesea la seria de evenimente care m-au apropiat de profesorul Eliade[57].

Într-un articol publicat în *Observator cultural*[58], imediat după încheierea, în 2006, Conferinței EASR/IAHR *Religious History of Europe and Asia* (București, 20-23 septembrie), Sorin Alexandrescu a insistat asupra felului în care Eliade a schimbat viețile acelora ce au intrat în contact cu el; studenți, colegi, prieteni și cunoscuți sau simpli cititori.

În materialul său, Sorin Alexandrescu îl menționează pe Lindsay Jones[59], de la Ohio State

---

[56] Jerome H. Long, „Profesorul Mircea Eliade - Reflecții" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., p. 162.

[57] Mac Linscott Ricketts, „Mircea Eliade, Profesorul meu: Amintiri" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., p. 219.

[58] Sorin Alexandrescu, "Eliade changed my life" (I), *Observator cultural*, Nr. 85 / 12-18 octombrie 2006 și "Eliade changed my life?" (II), *Observator cultural*, Nr. 86 / 19-25 octombrie 2006.

[59] Lindsay Jones este autorul volumelor *Twin City Tales: A Hermeneutical Reassessment of Tula and Chíchén Itzá* (University Press of Colorado, 1995) și *The Hermeneutics of Sacred Architecture: Experience, Interpretation, Comparison* (Harvard University Press, 2000) și co-editor, alături de Davíd Carrasco și Scott Sessions, al volumului *Mesoamerica's Classic Heritage: From Teotihuacan to the Aztecs* (University Press of Colorado, 1999).

University, cel care s-a ocupat de re-editarea monumentalei *Encyclopedia of Religion*[60] în 2005. Alexandrescu a fost surprins să afle că în spatele deciziei lui Jones de a studia religia a stat Eliade:

> Sunt unul dintre mulții studenți americani care au început să studieze Istoria Religiilor datorită lui Mircea Eliade. […] Am vrut să studiez arhitectura însă, după ce l-am întâlnit, am ales religia[61].

Lucrând, de mai mulți ani, pe *subiectul* Mircea Eliade, am avut privilegiul să mă aflu în legătură cu foarte mulți dintre foștii studenți ai lui Eliade și mi-am dat seama că, într-un fel sau altul, întâlnirea cu Eliade i-a schimbat pe toți.

Scriind, la modul personal, despre Eliade și întâlnirea cu el, Gregory D. Alles, un alt student, mărturisește:

> Mircea Eliade, poate mai mult decât orice alt profesor, mi-a schimbat viața[62].

La fel, Fred W. Clothey amintește că

Din 2010 este director al Ohio State's Center for the Study of Religion.

[60] *Encyclopedia of Religion*, 15 volume, ediția a doua, Editor in chief: Lindsay Jones, Macmillan Reference, USA, Thomson Gale, 2005.

[61] Sorin Alexandrescu, "Eliade changed my life" (I), *Observator cultural*, Nr. 85 / 12-18 octombrie 2006.

[62] Gregory D. Alles, „Amintiri despre un Maestru. Reflecții despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., p. 42.

> Două vizite în biroul lui Mircea Eliade pe când studiam la University of Chicago servesc ca metafore pentru impactul pe care l-a avut asupra vieții şi a carierei mele academice. […]
> Eliade m-a învățat să fiu cetățean al lumii, să citesc despre religii şi culturi din afara celei în care eram specializat şi să ofer o perspectivă acelei specializări[63].

Opinii similare sunt exprimate de Sorin Alexandrescu[64], Dennis Doeing[65], David Brent[66], Matei Călinescu[67], Nancy Auer Falk[68], Norman

---

[63] Fred W. Clothey, „Amintindu-mi de Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 62-63.

[64] Sorin Alexandrescu, „O exclamație" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 15-23. „L-am recunoscut fără a-l cunoaște, strigându-l, ca să zic așa, cu o voce a sângelui" (p. 17).

[65] Dennis Doeing, „Amintiri despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 66-70. Vezi și memoriile lui Doeing, recent publicate în limba română: Dennis Doeing, *Bulgări de zăpadă. De la Isus la Eliade și înapoi*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2014.

[66] David Brent, „Câteva cuvinte despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 53-54. „Am fost întotdeauna fascinat de erudiția și imaginația sa" (p. 53).

[67] Matei Călinescu, „Praznicul exilului" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 55-61. Vezi și Matei Călinescu, *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecții*, Iași, Editura Polirom, 2002.

[68] Nancy Auer Falk, „Eliade în Chicago: o amintire" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 71-90.

Girardot[69], Mircea Handoca[70], Jerome H. Long[71], Virgil Nemoianu[72], Martin E. Marty[73], Mac Linscott Ricketts[74], Douglas Allen[75], Mihai Șora[76], Henry Pernet[77] și mulți alții.

---

[69] Norman Girardot, „*Dragostea nu moare*. Reflecții personale despre sfârșitul timpului lui Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 91-130. Girardot amintește „bunăvoința deplină a lui Eliade de a lua în considerare orice idee sau îndoială" (p. 110).

[70] Mircea Handoca, „Cu Mircea Eliade la Paris" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 131-156.

[71] Jerome H. Long, „Profesorul Mircea Eliade - Reflecții" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 157-165. „A fost un mare privilegiu să îl cunosc pe profesorul Mircea Eliade și să studiez cu el" (p. 157).

[72] Virgil Nemoianu, „Mircea Eliade între Chicago și București" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 175-192.

[73] Martin E. Marty, „Despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 166-174. „Era unul dintre cele două sau trei superstaruri (alături de Paul Tillich și Paul Ricoeur)" (p. 166).

[74] Mac Linscott Ricketts, „Mircea Eliade, Profesorul meu: Amintiri" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 209-219.

[75] Douglas Allen, „Întâlniri cu Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 24-41. Vezi și Douglas Allen, *Mit și religie la Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2011.

[76] Mihai Șora, „Amintiri despre Mircea Eliade" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 231-237.

[77] Vezi Mircea Eliade - Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Ediție îngrijită de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2011. Vezi și Henry

Pentru fiecare dintre aceștia, și pentru mulți alții asemeni lor, întâlnirea cu Eliade a fost un moment definitoriu. În completarea mărturiilor despre întâlnirile personale cu Eliade stau miile de pagini de corespondență publicată deja[78] și cele ce încă își așteaptă rândul spre a fi publicate[79].

Scrisorile lui către și de la prieteni, colegi, studenți, colaboratori, familie sau oameni total necunoscuți sunt foarte importante pentru conturarea imaginii complete a lui Eliade, dar și

---

Pernet, "Lasting Impressions: Mircea Eliade", în *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History,* Ed. Mihaela Gligor, Cluj University Press, 2012, pp. 9-34.

[78] Vezi Mircea Eliade*, Europa, Asia, America…, Corespondență*, 3 volume, București, Editura Humanitas, 1999-2004; *Întotdeauna Orientul, Corespondența Mircea Eliade - Stig Wikander 1948-1977*, Iaşi, Editura Polirom, 2005; Ioan Petru Culianu, *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade - Ioan Petru Culianu*, Iaşi, Editura Polirom, 2004; *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul*, 2 volume, ediție de Mihaela Gligor și Liviu Bordaș, Presa Universitară Clujeană, vol. 1, 2012 și vol. 2, 2013; Mircea Eliade - Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Ediție îngrijită de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2011. De asemenea, Natale Spineto, *Mircea Eliade, Istoric al religiilor. Cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Curtea Veche Publishing, 2009 și Mircea Eliade - Raffaelle Pettazzoni, *L'histoire des religions a-t-lle un sens*? *Correspondance, 1926-1959*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1994. Vezi și cele 5 volume ce conțin exclusiv scrisori adresate lui Eliade: *Mircea Eliade şi Corespondenții săi*, București: Vol. 1, Criterion; Vol. 2, Minerva, 1999; Vol. 3, Fundația Națională pentru Ştiință şi Artă, 2003; Vol. 4, Criterion, 2006; Vol. 5, Criterion, 2007.

[79] În special scrisorile aflate în colecții particulare.

pentru urmărirea evoluției sale intelectuale și umane, în scrisori făcându-se referire, pentru prima dată, la anumite subiecte considerate sensibile. Scrise în limbile română, engleză, franceză sau italiană și cu siguranță nedestinate publicării, scrisorile semnate de el sau cele destinate lui, deși diferite ca importanță, oferă informații prețioase și contribuie la recuperarea istoriei personale ale celor implicați.

Pe când se pregătea să scrie monumentala sa lucrare dedicată lui Eliade (*Mircea Eliade. The Romanian Roots*), Mac Linscott Ricketts, fost doctorand și biograful american al Profesorului, a avut un schimb epistolar susținut cu Eliade, iar, pe „subiectul Eliade", cu Theodor Lavi[80]. Toate aceste scrisori sunt foarte importante și arată interesul de care s-a bucurat viața și opera sa, în acei ani, în America sau în Israel, dar și stadiile incipiente ale disputelor ce aveau să vină.

Andrei Oișteanu[81] îi datorează lui Eliade cariera de istoric al religiilor. Într-o scrisoare din septembrie 1985, Oișteanu scrie:

---

[80] Vezi corespondența dintre Mac Linscott Ricketts și Theodor Lavi în Mihaela Gligor și Miriam Caloianu (Ed.), *Theodor Lavi în corespondență*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 322-374.

[81] Vezi schimbul epistolar Eliade - Oișteanu în Mihaela Gligor și Liviu Bordaș (Ed.), *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul*, op. cit., vol. 2, 2013, pp. 391-405; vezi și Mircea Eliade, *Europa, Asia, America... Corespondență*, vol. III, op. cit., pp. 326-327, 420-424; A. Oișteanu, „Dialog epistolar cu

> Vă sunt îndatorat pentru faptul că încercați să mă ajutați, mai ales știind că timpul dumneavoastră este atât de limitat si de prețios[82].

Cei doi nu s-au cunoscut niciodată, însă influența lui Eliade se face simțită în lucrările lui Andrei Oișteanu. Ca el sunt mulți alții, între ei și Nina Cassian, Richard Wurmbrand sau David Șafran[83].

Pe de altă parte, mulți prieteni, foști studenți sau colaboratori încă păstrează (inedite) scrisorile de la și către Eliade. Cunoașterea acestora și a altora păstrate în diferite arhive ar contribui la o mai bună înțelegere a felului în care Eliade i-a influențat pe aceia care au intrat în contact cu el.

Pe lângă cei care l-au cunoscut direct și cei care au avut corespondență cu el, mai există încă o categorie, aflată într-o continuă creștere: cei care

---

Mircea Eliade (1980-1985)" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, op. cit., pp. 193-208; Andrei Oișteanu, *Religie, politică și mit. Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*. Ediția a doua, revăzută, adăugită și ilustrată, Polirom, 2014.

[82] Andrei Oișteanu către Mircea Eliade, scrisoare din 17 septembrie 1985 în Mihaela Gligor și Liviu Bordaș (Ed.), *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul,* op. cit., vol. 2, pp. 404-405.

[83] Vezi corespondența cu aceștia și alții în Mihaela Gligor și Liviu Bordaș (Ed.), *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul,* op. cit., vol. 2, Secțiunea V: Cunoștințe prin corespondență.

studiază viața și opera lui Eliade[84]. Numărul mare de teze de doctorat sau de lucrări publicate pe subiectul Mircea Eliade subliniază importanța pe care acesta o are, la nivel global. Europa, Asia, America sunt acum zone în care opera lui Eliade se citește și se recitește; scrisori, manuscrise și documente inedite în legătură cu Eliade ies la iveală în fiecare an; Eliade este, astfel, interpretat și reinterpretat, mereu surprinzător, mereu sursă de inspirație. Școala Eliade - din România, Franța, America sau India - crește și moștenirea lui odată cu ea.

Destinul hotărâse altfel. Sunt ultimele cuvinte ale ultimei cărți scrise de Eliade.

> Ultimul simbol pe care ni-l propune. Aici, sacrul nu mai este preocupat să se camufleze. [...]
> Mircea Eliade s-a stins în aprilie 1986, cu o carte în mână. Fără să o fi scris pe cea care l-a tentat atât de mult, *Omul ca simbol*. El.[85]

A căutat simbolul o viață întreagă, din Orient până în Occident. Nu a obosit niciodată. Dimpotrivă, a inspirat generații întregi, în România sau pe unde l-au purtat pașii, să caute neîncetat simbolurile camuflate în profanul cotidian. Și să le trăiască.

---

[84] Între cei mai vizibili la nivel internațional: Bryan S. Rennie, Liviu Bordaș, Carl Olson, Eugen Ciurtin, Christian K. Wedemeyer, Florin Țurcanu, Natale Spineto și alții.

[85] Alain Paruit, Anexa I la Mircea Eliade, *Memorii*, op. cit., p. 508.

Bibliografie

ELIADE, Mircea, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997.

-----, *Europa, Asia, America… Corespondență*, vol. I-III, București, Editura Humanitas, 1999-2004.

-----, *Jurnal, volumul I* și *II*, ediție îngrijită și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.

-----, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006.

-----, *Încercarea labirintului*, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990.

-----, *Drumul spre centru*, antologie alcătuită de Gabriel Liiceanu şi Andrei Pleşu, Bucureşti, Editura Univers, 1991.

-----, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Chișinău, Editura Universitas, 1992.

-----, *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992.

-----, *Imagini și simboluri. Eseul despre simbolismul magico religios*, Prefață de Georges Dumézil, București, Editura Humanitas, 1994.

-----, Ed. in Chief. *The Encyclopaedia of Religion*. 16 vols. New York, Macmillan, 1987.

ELIADE, Mircea, and Joseph M. Kitagawa (Eds.), *The History of Religions: Essays in Methodology*. Chicago, University of Chicago Press, 1959.

ELIADE, Mircea și Raffaelle Pettazzoni, *L'histoire des religions a-t-lle un sens*? *Correspondance*, *1926-1959*, Preface by Michel Meslin, Paris, Les Éditions du Cerf, 1994.

ELIADE, Mircea și Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Ediție îngrijită, indice şi postfață de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Ştiință, 2011.

ALLEN, Douglas, *Mit și religie la Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Edtura Casa Cărții de Știință, 2011.

CULIANU, Ioan Petru, *Dialoguri întrerupte. Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, Iaşi, Polirom, 2004.

DUDLEY III, Guilford, *Religions on Trial: Mircea Eliade and His Critics*. Philadelphia, Temple University Press, 1977.

GIRARDOT, Norman J., Mac Linscott Ricketts (Eds.), *Imagination and Meaning. The Scholarly and Literary Worlds of Mircea Eliade*, New York, The Seabury Press, 1982.

GLIGOR, Mihaela, *Mircea Eliade. Anii tulburi. 1932-1938*, București, EuroPress Group, 2007.

-----, *Între filosofie și medicină. Folclorul medical în viziunea lui Mircea Eliade şi Valeriu Bologa*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, 148 p.

----- (Ed.), *Mircea Eliade between History of Religions and the Fall into History*, Cluj University Press, 2012.

----- (Ed.), *From Influence and Confluence to Difference and Indifference. Studies on History of Religions*, Cluj University Press, 2015.

----- și Liviu Bordaș (Ed.), *Postlegomena la Felix Culpa. Mircea Eliade, evreii şi antisemitismul*, 2 volume, Presa Universitară Clujeană, 2012 și 2013.

----- și Mac Linscott Ricketts, *Întâlniri cu Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 2007.

HAKL, Hans Thomas, *Eranos, An alternative intellectual history of the twentieth century*, Translated by Christopher McIntosh, Equinox Publishing Ltd, 2013.

IDEL, Moshe, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Editura Polirom, 2014.

MANEA, Norman, *The Fifth Impossibility: Essays on Exile and Language*, Yale Univ. Press, 2012.

MEZDREA, Dora, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securității*, vol. II, *Mircea Eliade*, București, Editura Mica Valahie, 2008.

OIȘTEANU, Andrei, *Religie, politică și mit. Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*. Ediția a doua, revăzută, adăugită și ilustrată, Polirom, 2014.

RENNIE, Bryan (ed.). *Mircea Eliade A Critical Reader*. London, Equinox Publishing Ltd., 2006.

-----, *Reconstructing Eliade: Making Sense of Religion*. Albany, New York, State University of New York Press, 1996.

-----, *The International Eliade*, Suny Press, State University of New York, 2007.

RICKETTS, Mac Linscott, "In Defence of Eliade: Towards Bridging the Communication gap between Anthropology and History of Religion". *Religion*. Vol. 3 (1973): 28.

-----, "Mircea Eliade and the Terror of History: Anti-Historicism and History of Religions". *International Journal on Humanistic Ideology*. Vol. 1 No. 2 (2008): 15 – 35.

-----, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade. 1907-1945*, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004, 2 volume.

-----, *Former Friends and Forgotten Facts*, Bucharest, Criterion Publishing, 2003.

SPINETO, Natale, *Mircea Eliade. Istoric al religiilor: cu o corespondență inedită Mircea Eliade - Károly Kerényi*, București, Editura Curtea Veche, 2009.

ȚURCANU, Florin, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, București, Editura Humanitas, 2005.

WEDEMEYER, Christian K., and Wendy Doniger (Eds.), *Hermeneutics, Politics, and the History of Religions. The Contested Legacies of Joachim Wach and Mircea Eliade*, Oxford University Press, 2010.

CONCLUZII

Mă simțeam descendentul și moștenitorul unei culturi interesante, deoarece e situată între două lumi: lumea occidentală, pur europeană, și lumea orientală. Eu mă trăgeam deopotrivă din aceste două universuri. Cel occidental, prin limbă, latina, și prin moștenirea romană, în obiceiuri. Dar mă trăgeam și dintr-o cultură influențată de Orient și înrădăcinată în neolitic. Toate acestea sunt adevărate pentru un român. [...]
A fi român pentru mine înseamnă să trăiesc, să exprim și să valorific acest mod de a fi în lume. Trebuie deci să profit de această moștenire![1]

Român până în străfundul sufletului[2], moștenitor al ciocnirii între două universuri atât de diferite - Orient și Occident -, Mircea Eliade a știut să îmbine, strălucit, cunoștințele dobândite și a reușit, de fiecare dată, să își găsească rostul în *lumea* în care destinul l-a pus.

---

[1] Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, Conversații cu Claude-Henri Rocquet, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, pp. 88-89.

[2] „În exil, pământul natal e limba, e visul". Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, op. cit., p. 80. „Pentru orice exilat, patria este limba maternă pe care continuă să o vorbească", p. 90.

> Oriunde există un *Centru al lumii*. Odată aflat, în acest centru ești la tine acasă, ești cu adevărat în adevăratul *sine* și în centrul cosmosului. Exilul te ajută să înțelegi că lumea nu îți este niciodată străină, de îndată ce ai în ea un centru. Acest „simbolism al centrului" nu numai că îl înțeleg, dar îl și trăiesc[3].

Fie că a trăit în Orient sau în Occident, el a știut să profite de cultura în care s-a aflat, neștirbindu-și, însă, apartenența la românism. Iar extraordinarele rezultate, în domeniul filosofiei, fenomenologiei și istoriei religiilor, ca de altfel și în literatură, confirmă adânca înrădăcinare a lui Mircea Eliade într-o tradiție aparte: cultura română - centrul lumii sale.

Am încercat să surprind, în lucrarea de față, parcursul lui Eliade - geografic, simbolic, interior - în dorința de a înțelege unitatea pe care Eliade a căutat-o mereu în lucrările sale.

I-am urmărit motivația, devenirea și interesele și am observat că multe din modelele de bază ale gândirii sale şi principiile urmate o viața întreagă au fost fixate, cu fermitate, încă din tinerețe, chiar înainte de plecarea în India.

Pe de altă parte, întâlnirea cu India a avut un impact extraordinar de important asupra lui, ca om, scriitor și istoric al religiilor.

---

[3] Ibidem, pp. 90-91.

India l-a format[4] din toate punctele de vedere și a rămas pentru el un loc al libertății absolute, al înțelepciunii, cunoașterii, frumuseții și pasiunii, al dorinței de a trăi viața la intensitate maximă. Și-a făcut acolo prieteni și a învățat foarte multe despre religii, culturi, oameni, dar și despre el însuși.

Însă cea mai importantă lecție a Indiei a fost descoperirea sensului simbolului. În religia hindusă, trăită și practicată în India la intensitate maximă, zi de zi, Eliade a văzut cu adevărat simbolul și l-a înțeles, ca niciodată înainte.

> Atunci această posibilitate de înduioșare religioasă prin imagine și simbol mi-a dezvăluit o lume întreagă de valori spirituale. [...] Vă închipuiți ce însemnătate a avut pentru mine, în formarea mea ca istoric al religiilor, această descoperire a simbolismului religios[5].

Mircea Eliade și-a petrecut întreaga viață studiind și explicând simbolul, iar lucrările sale asupra spiritualității indiene, Yoga sau importanței unității creației rămân, și astăzi, ca puncte de reper.

Întors în țară, după lecția supremă a Indiei, Eliade a simțit că

> noi, românii, am putea împlini un anumit rol în apropierea și dialogul între cele două sau trei

[4] „India m-a format", îi mărturisește Eliade lui Claude-Henri Rocquet. Ibidem, p. 52.
[5] Ibidem, p. 53.

lumi: Occidentul, Asia și civilizațiile de tip popular arhaic[6].

Iar el, Eliade, deoarece a trăit în India și a cunoscut foarte bine reprezentările simbolice ale ritualurilor religioase arhaice de acolo, pe de o parte, și ethosul poporului român, pe de altă parte, era mediatorul prin excelență, reprezentantul cel mai potrivit pentru dialogul religios și simbolic între Orient și Occident.

De altfel, India (studiile despre religii și yoga) și folclorul românesc au fost, pentru Mircea Eliade, constantele vieții personale și activității de istoric al religiilor. Eliade a fost convins, până la sfârșitul vieții sale, că indiferent ce s-ar întâmpla va găsi refugiu pe malurile Gangelui. Iar în folclor a văzut, mereu, „un mijloc de a-mi păstra identitatea"[7].

Anii petrecuți la Calcutta, București, Londra, Lisabona sau Paris l-au ajutat să înainteze în descoperirea simbolurilor și au dus la rafinarea teoriilor sale cu privire la *homo religiosus*, *homo symbolicus*, arhetipuri, hierofanie, *axis mundi*, *coincidentia oppositorum*, nostalgia paradisului și așa mai departe; pregătindu-l, astfel, pentru întâlnirea cu America, acolo unde a căpătat recunoașterea mult

[6] Mircea Eliade, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997, p. 208.
[7] Ibidem, p. 495.

visată și pe deplin meritată. Dacă India l-a format, America l-a împlinit.

Am analizat în această carte principalele puncte de reper - sau *geografii simbolice* - care au marcat existența lui Eliade. Am urmărit influențele pe care locurile sau oamenii întâlniți le-au avut asupra sa. Am subliniat trăirile și experiențele proprii pe care le-a utilizat în explicarea teoriilor cu privire la înțelegerea istoriei religiilor[8].

Am insistat îndelung asupra moștenirii remarcabile pe care a lăsat-o și asupra importanței sale în conturarea și dezvoltarea istoriei religiilor[9].

Am amintit aici cele mai importante cinci locații care i-au marcat existența și au avut un rol hotărâtor în activitatea sa de scriitor și istoric al religiilor - Calcutta, București, Lisabona, Paris, Chicago. Dacă primele patru au fost importante pentru formarea sa și pentru acumularea cunoștințelor,

---

[8] În 1942, pe când se afla în Portugalia și studia despre arhetip, Eliade notează: „Am ajuns la această teorie, urmărindu-mă cu atenție pe mine însumi". Vezi Mircea Eliade, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006, vol. 1, p. 151, însemnare din 14 noiembrie 1942.

[9] Am urmărit și felul în care Eliade a fost și este perceput de-a lungul timpului. Pentru Moshe Idel, de exemplu, „cariera intelectuală a lui Eliade este înțeleasă de obicei ca gravitând în jurul unei distincții timpurii, absolute și susținute între mit și istorie". Vezi Moshe Idel, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Editura Polirom, 2014, p. 270.

> Chicago a însemnat *libertate* - de a scrie și a vorbi așa cum își dorea și de a-și urma propriile interese. [...] Chicago a însemnat *responsabilitate*; a încetat să mai fie un scriitor și un cercetător neangajat; Eliade a știut când a venit la Chicago că va trebui să ajute la construirea unei discipline. [...]
> Chicago a însemnat o *provocare* - în special provocarea de a reflecta la presupozițiile și implicațiile metodologice ale scrierilor sale. [...]
> Chicago a însemnat *apogeul*; aici a simțit imperativul de a-și împlini cariera așa cum se cuvine[10].

La Chicago Eliade a înțeles că

> Istoria religiilor este singura disciplină care îngăduie cercetătorului să cunoască și să înțeleagă nenumăratele expresii ale experiențelor și ideologiilor religioase[11].

Și tot acolo a intrat în eternitate, înconjurat de cei care îl iubeau și îl apreciau. O mare parte a foștilor săi studenți îi duc, astăzi, mai departe munca și de câte ori au ocazia își amintesc de acel Eliade care le-a fost mentor și prieten[12].

---

[10] Nancy Auer Falk, „Eliade în Chicago: o amintire" în Mihaela Gligor și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 73.
[11] Mircea Eliade, *Memorii,* op. cit., p. 491.
[12] Mulți dintre cei mai importanți istorici ai religiilor de astăzi au fost studenții lui Eliade. Îi amintesc doar pe câțiva dintre ei: Douglas Allen, Gregory D. Alles, Norman Girardot, Martin E. Marty, Charles H. Long, Wendy Doniger.

Nu mi-am propus deloc să ofer aici o analiză fenomenologică sau științifică riguroasă ci, mai degrabă, m-a interesat să urmez drumul lui Eliade și să arat cum a reușit să facă disciplina istoriei religiilor atât de atrăgătoare pentru studenții săi și cum a contribuit esențial la conturarea acestei școli de gândire, acolo, în Occident. Am încercat să urmăresc simbolul deoarece el însuși făcea asta, în cele mai neașteptate situații[13].

Nu știu în ce măsură am reușit ceea ce mi-am propus, însă cartea aceasta reprezintă felul în care eu îl văd, acum, pe omul și creatorul Mircea Eliade. Sunt convinsă că subiectul este departe de a fi epuizat, însă cred că scrierea de față are un fir roșu - *simbolul* - și cu siguranță va relansa discuțiile cu privire la receptarea lui Mircea Eliade ca istoric al religiilor și, în cele din urmă, va facilita o mai bună înțelegere a *mitului Eliade*.

---

[13] „Lui Eliade îi plăcea să povestească anecdote în care, în mod vizibil, credea că poate să găsească semnificații ascunse. Exemple: invitați alături de alți autori la o recepție la editura Payot, familia Eliade a plecat puțin mai devreme decât ceilalți. În stradă, Mircea şi-a băgat mâna în buzunarul paltonului şi a găsit obiecte străine: nu era paltonul său; luase din greşeală paltonul lui Claude Lévi-Strauss. Cu un surâs amuzat, Eliade nu s-a putut stăpâni să nu viseze la semnificațiile profunde ale acestui fapt concret: pentru o clipă, el fusese îmbrăcat cu paltonul lui Lévi-Strauss". Vezi Mircea Eliade și Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Ediție îngrijită, indice şi postfață de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2011, pp. 21-22.

BIBLIOGRAFIE

ELIADE, Mircea, *Încercarea labirintului*, Conversații cu Claude-Henri Rocquet, traducere și note de Doina Cornea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990

-----, *Memorii, 1907-1986*, ediția a II-a revăzută și indice de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1997.

-----, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, 2 volume, Prefață și îngrijire de ediție de Sorin Alexandrescu, București, Editura Humanitas, 2006.

-----, și Henry Pernet, *Corespondență. 1961-1986. Dragul meu prieten*, Ediție îngrijită, indice şi postfață de Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Ştiință, 2011

GLIGOR, Mihaela și Mac Linscott Ricketts (Ed.), *Întâlniri cu Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 2007.

IDEL, Moshe, *Mircea Eliade. De la magie la mit*, Iași, Editura Polirom, 2014.

ABSTRACT

During these ten years since I defended my doctoral thesis on the subject *Mircea Eliade și extrema dreaptă românească* (*Mircea Eliade and the Romanian Right Extreme*), I have been trying to focus on as many as possible aspects of Mircea Eliade's personality and to bring to light novel documents (letters, manuscripts, testimonies) and details about the life and work of this great creator.

By all my achievements, I have intended to release Mircea Eliade's figure from any mythical boundaries and thus to capture his human side. I truly wanted to go beyond the myth of Eliade and so I did especially by the recovery and the publication of a significant part of his correspondence and by the discussions with former students and collaborators from the period of his scientific maturity.

My aim was to provide the complete portrayal of the one who made a major change in various important domains of humanistic research, consequently putting together the multiple facets of Mircea Eliade's character.

Fantastic elements, religious symbolism, the fascination of the sacredness and the search for *homo*

religiosus, India and religious pluralism, devotion to his projects or to his students and correspondents, the magic of literary writings or the boldness and enthusiasm of youth, these are only some of the aspects I have examined during this period of own intellectual quest and growth.

By studying and writing on different topics (from his meeting with Maitreyi Devi and Indian years, to the spiritual and political perception of inter-war reality, continuing with the realm of symbols, be they religious or of other nature, hidden in literary or press writings, or the various approaches to the religious phenomenon, the way it is displayed in the things and places apparently devoid of any sacredness, and ending with the comprehension of folklore as an instrument of knowledge), I have also learned a lot about my abilities to coordinate relevant projects and / or research teams, to organize and manage didactic activities and scientific events (seminars, conferences, round tables), as well as cultural ones, to explain and facilitate learning, teaching (chiefly by the courses I have held) and interdisciplinary research (on the borderline among philosophy, history and religion).

Moreover, I have become aware of the necessity to be objective in what regards the subject of my interests.

This volume, *Orient și Occident. Topografii ale simbolului la Mircea Eliade* (*Orient and Occident. Topographies of Symbol at Mircea Eliade*), shows, chronological, Mircea Eliade's transformation, from the young student, fascinated by culture, philosophy and the whole of India and Orient, in general, to the esteemed and world recognized savant; Professor of philosophy, history and phenomenology of religions, in Occident.

INDICE DE NUME

A
Acterian, Arşavir, 60 n
Acterian, Haig, 60, 76
Acterian, Jeni, 64 n
Adania, Alfons, 66, 66 n
Alecsandri, Vasile, 102 n
Alexandrescu, Sorin, 19, 19 n, 36 n, 57 n, 99 n, 100 n, 101, 101 n, 119, 119 n, 120 n, 123 n, 162, 162 n, 163, 163 n, 164, 164 n, 179
Al-George, Sergiu, 46 n, 157 n
Allen, Douglas, 125 n, 132 n, 138 n, 156 n, 157, 158 n, 165, 165 n, 180 n
Alles, Gregory D., 163, 163 n, 180
Altizer, Thomas J.J., 138 n
Ameal, João, 112, 112 n
Antonescu, Mihail, 116
Antonesei, Liviu, 54 n, 56 n, 59 n, 65 n, 72 n, 78 n
Antoniade, 111
Apostolos-Cappadona, Diane, 149 n, 154 n
Aristot[el], 89, 157

B
Bachelard, Gaston, 128, 156 n
Bataille, Georges, 156 n
Baudoin, Charles, 156 n
Bălăcescu, Lucia, 61
Bălu, Ion, 157 n
Beauvoir, Simone de, 63
Belgea, Ion, 76
Bianchi, Ugo, 160

Bies, Jean, 156 n
Bolle, Kees, 150 n
Bologa, Valeriu, 43, 43 n, 47 n, 55 n, 125, 126, 126 n, 145 n
Bordaș, Liviu, 12 n, 46 n, 82, 82 n, 151 n, 166 n, 167 n, 168 n, 169 n
Borie, Monique, 157 n
Botez, Rica, 87
Brauer, Jerald, 141, 150
Breazul, George, 64 n
Brent, David, 164, 164 n
Breton, André, 128
Brunn, Albert von, 108 n
Bruno, Giordano, 23 n
Buonaiuti, Ernesto, 42

C

Caloianu, Miriam, 13 n, 78 n, 79 n, 167 n
Camões, Luís Vaz de, 102 n, 103, 103 n
Camus, Albert, 63
Cantacuzino, Ion I., 71 n
Caraman, Petru, 92
Carrasco, David, 160, 162 n
Cassian, Nina, 168
Catargi, A., 61
Călinescu, Matei, 156 n, 164, 164 n
Călugăru, Ion, 71 n
Cioran, E.M., 60, 61, 67, 67 n, 75 n, 76, 128, 157 n
Cioranesco, A., 156 n
Ciurtin, Eugen, 39 n, 46 n, 91 n, 169 n
Clark, Roland, 76 n, 77
Clemen, Carl, 92
Clothey, Fred W., 163, 164 n
Coman, Ioan, 92
Comarnescu, Petru, 60, 60 n, 125, 125 n
Comstock, W. Richard, 156 n

Constantinescu, Leontin Jean, 130 n
Constantinescu, Zoe, 130 n
Coomaraswamy, Ananda K., 86, 86 n, 87, 87 n, 88, 88 n, 92
Corbin, Henry, 128, 156 n
Cornea, Doina, 21 n, 53 n, 129 n, 175 n
Crainic, Nichifor, 75
Cuclin, Dimitrie, 64 n
Culianu, Ioan Petru, 12, 13 n, 138 n, 151 n, 157 n, 160, 166 n
Cusanus, Nicolaus, 138, 138 n

D

D'Ors, Eugenio, 110, 111
Danielou, Jean, 156 n
Dante, Alighieri, 89
Dasgupta, Surendranath, 23, 23 n, 24, 24 n, 26, 27, 31, 33, 33 n, 44
Detienne, Marcel, 160
Dimitriu, Ștefan, 35 n
Doeing, Dennis, 138 n, 164, 164 n
Doniger, Wendy, 147 n, 160, 180 n
Dumézil, Georges, 90 n, 124 n, 128, 129, 129 n, 130, 130 n, 131, 131 n, 133, 133 n, 134, 134 n, 156 n
Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, 23 n
Durand, Gilbert, 156 n, 160

E

Eckhart, Meister, 89
Eliade, Christinel, 141, 150
Eliade, Nina (= Nina Mareș), 65, 65 n, 69 n, 70, 76, 100 n, 119
Eminescu, Mihai, 12, 79, 102 n, 103, 103 n
Enescu, George, 61
Evola, Julius, 88

F
Faivre, Antoine, 160
Falk, Nancy Auer, 145 n, 164, 164 n, 180 n
Ferro, António, 110, 112, 115
Florescu, Nicolae, 87 n
Focșa, Gheorghe, 92
Froebe-Kapteyn, Olga, 135, 137

G
Gandhi, Mohandas Karamchand (Mahatma), 30, 30 n, 60 n
Gandillac, Maurice de, 157 n
Gasset, Jose Ortega y, 110, 111
Geuthner, Paul, 91 n, 127, 129 n
Gherea, Ioan, 70
Girardot, Norman, 165, 165 n, 180 n
Gligor, Mihaela, 12 n, 13 n, 33 n, 35 n, 42 n, 54 n, 56 n, 59 n, 65 n, 67 n, 72 n, 78 n, 79 n, 82 n, 83 n, 105 n, 140 n, 145 n, 151 n, 152 n, 162 n, 163 n, 164 n, 165 n, 166 n, 167 n, 168 n, 180 n, 181 n
Golopenția, Anton, 75
Grant, Hugh, 34
Grousset, René, 129 n
Guénon, René, 87, 87 n, 88
Guiart, Jean, 160

H
Hakl, Hans Thomas, 135 n, 139, 139 n, 140
Handoca, Mircea, 12 n, 21 n, 33 n, 35 n, 38 n, 39 n, 60 n, 62 n, 67 n, 75 n, 99 n, 105 n, 123 n, 145 n, 152 n, 165, 165 n, 178 n
Handoca, Theodor, 35 n
Hazaparu, Marius-Adrian, 76 n
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 111
Heidegger, Martin, 83 n
Hentze, C., 92

Heraclitus, 138 n
Herescu, Nicolae I., 112
Hillard, R., 61
Hiltebeitel, Alf, 149 n, 154 n

I

Idel, Moshe, 73, 73 n, 83, 83 n, 84, 127, 127 n, 137, 137 n, 138 n, 179 n
Ierunca, Virgil, 157 n
Ionesco, Eugène (= Ionescu, Eugen), 128, 156 n
Ionescu, Nae, 12, 13, 55, 62, 64, 65, 65 n, 68, 68 n, 69, 69 n, 70, 70 n, 71, 71 n, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 79 n, 82, 91, 94, 106, 111
Iorga, Nicolae, 79, 102, 131
Iricinschi, Eduard, 160 n
Itu, Mircea, 46 n

J

Jones, Lindsay, 40 n, 149 n, 162, 162 n, 163 n
Jung, Carl Gustav, 80 n, 135, 135 n, 156 n
Jünger, Ernst, 156 n

K

Kadár, Ján, 11
Kerényi, Karl (= Kerényi, Károly), 135, 135 n
Keshavjee, Shafique, 138 n
Kitagawa, Joseph M., 40 n, 47, 47 n, 153 n, 160
Klos, Elmar, 11
Klossowski, Pierre, 156 n
Klotz, Nicolas, 34
Kramrisch, Stella, 31

L
Lavi, Theodor, 13 n, 78, 78, 79 n, 80, 81, 167, 167 n
Leeuw, Gerardus van der, 17
Lepuș, Miruna, 71 n
Lévi-Strauss, Claude, 181 n
Lincoln, Bruce, 160
Lipsey, Roger, 85 n
Long, Charles H., 153 n, 156 n, 180
Long, Jerome H., 162 n, 165, 165 n
Lubac, Henri de, 156 n

M
Maiorescu, Titu, 79
Maitreyi Devi, 15, 27, 32, 33, 33 n, 34, 35, 35 n, 36, 36 n, 37, 37 n, 38, 38 n, 184
Man, Paul de, 83 n
Manen, Johan Van, 44, 44 n
Marcel, Gabriel, 128
Mariaux, Augustin Eugène, 111
Marino, Adrian, 138 n
Marino, Elisabetta, 42 n
Marty, Martin E., 151 n, 152 n, 165, 165 n, 180
Massui, Jacques, 157 n
Mauriac, François, 156
McIntosh, Christopher, 135 n
Meslin, Michel, 160
Mezdrea, Dora, 68 n, 69 n, 70 n, 71 n, 100 n, 131 n
Mus, Paul, 128

N
Nandi, Somendra Chandra, 27 n
Nandy, Manindra Chandra, Maharajah de Kassimbazar, 23, 24 n, 27

Nemoianu, Virgil, 165, 165 n
Noica, Constantin, 60, 62, 62 n, 70, 75, 76, 106, 106 n, 156

O
Oișteanu, Andrei, 167, 167 n, 168, 168 n
Olson, Carl, 169 n
Omăt, Gabriela, 75 n
Ornea, Z., 71 n
Otto, Rudolf, 146

P
Panikkar, Raimundo, 160
Papadima, Ovidiu, 92
Papesso, V., 86
Papini, Giovanni, 156 n
Paruit, Alain, 169 n
Pasquier, Pierre, 157 n
Paulhan, Jean, 156 n
Pavel, Sorin, 75
Payot, Gustave, 131 n
Pârvan, Vasile, 91
Penciuc, Traian, 27 n, 37 n
Pernet, Henry, 140, 140 n, 151 n, 165, 165 n, 166 n, 181 n
Petrescu, Camil, 65 n
Petreu, Marta, 59 n, 70 n
Petriceicu-Hasdeu, Bogdan, 12, 56, 56 n
Pettazzoni, Raffaele, 17, 92, 166 n
Pimenta, Alfredo, 112, 112 n
Polihroniade, Mihail, 61, 62, 75, 76, 81
Pomohaci, Maria-Daniela, 33 n
Pop, Călin Cristian, 140 n
Popescu, Nicolae, 68 n
Popescu-Cadem, Constantin, 23 n
Przyluski, Jean, 85, 92

Q
Queneau, Raymond, 156 n

R
Racoviță, Emil, 43 n
Rasmussen, David, 156 n
Rădulescu-Motru, Constantin, 65 n
Răsuceanu, Andreea, 57, 57 n, 65 n, 93 n
Rebreanu, Liviu, 102
Rennie, Bryan S., 169 n
Reno, Stephen J., 157 n
Renou, Louis, 156 n
Ricketts, Mac Linscott, 33 n, 35 n, 37 n, 38 n, 59 n, 65 n, 67 n, 68, 68 n, 69, 69 n, 75 n, 79, 79 n, 80, 80 n, 85 n, 86, 86 n, 87, 88 n, 101 n, 105 n, 126, 127 n, 132 n, 138 n, 140 n, 145 n, 151 n, 152 n, 157 n, 162 n, 163 n, 164 n, 165, 165 n, 167, 167 n, 168 n, 180 n
Ricoeur, Paul, 155, 156, 156 n, 157, 157 n, 160, 165 n
Ries, Julien, 156 n, 160
Rocquet, Claude-Henri, 21 n, 28, 31, 53 n, 129, 129 n, 145 n, 175 n, 177 n
Rosetti, Alexandru, 56, 156 n
Rougemont, Denis de, 128
Rowland, Benjamin, 92

S
Sadova, Marietta, 76
Safirman, Costel, 71 n
Salazar, António de Oliveira, 113, 113 n, 114, 114 n, 115, 115 n, 116, 116 n
Saliba, John H., 159 n
Sams, Henry W., 146 n
Santos, Reinaldo do, 112, 112 n
Sarkar, Pabitra, 37, 37 n
Sartre, Jean-Paul, 63, 128
Scholem, Gershom, 79, 79 n, 135, 136 n

Schumann, Robert, 156
Sebastian, Mihail, 13 n, 60, 61, 70, 71, 71 n, 72, 72 n, 73, 74, 74 n, 75 n, 82
Sessions, Scott, 162 n
Sf. Thomas, 89
Skultéty, S., 64 n
Smart, Ninian, 160
Smith, Charles E., 159
Solier, René de, 156 n
Spineto, Natale, 48, 48 n, 53 n, 57, 57 n, 136, 136 n, 146 n, 147 n, 157 n, 159 n, 166 n, 169 n
Stahl, H. H., 61, 75
Sterian, Margareta, 61
Stoilov, Simion, 131 n
Sugu, Dana, 35 n
Sullivan, Lawrence, 160

Ş
Şafran, David, 168
Şora, Mariana, 68 n
Şora, Mihai, 67, 67 n, 128, 165, 165 n

T
Tacou, Constantin, 156 n
Tagore, Rabindranath, 27, 27 n, 28, 29, 30, 30 n, 34, 35, 35 n
Taraghi, Goli, 156 n
Tell, Alexandru-Christian, 61
Tillich, Paul, 165 n
Timotin, Andrei, 91 n
Timuș, Mihaela, 39 n, 91 n
Tucci, Giuseppe, 32, 86
Tunc, Tanfer Emin, 42 n

Ț
Țurcanu, Florin, 46 n, 59 n, 63 n, 78 n, 101 n, 116 n, 128 n, 133 n, 136, 136 n, 137 n, 141 n, 146 n, 150 n, 169
Țuțea, Petre, 75

U
Ursache, Magda, 106 n
Ursache, Petru, 106 n

V
Vallée-Poussin, Louis de la, 86
Vierne, Simone, 156 n
Viforeanu, Petrișor, 76
Volovici, Hanna, 71 n
Volovici, Leon, 71 n, 75 n
Vulcănescu, Mircea, 39 n, 60, 61, 70, 76

W
Wach, Joachim, 140, 141
Wasserstrom, Steven, 139 n
Wedemeyer, Christian K., 169 n
Wikander, Stig, 39, 39 n
Wurmbrand, Richard, 168

Z
Zamfirescu, Dan, 68 n
Zimmer, Heinrich, 86

Orient și Occident. Topografii ale simbolului la Mircea Eliade redă, cronologic, transformarea lui Mircea Eliade, de la tânărul miop, fascinat de cultura, filosofia și întreaga lume plină de sens, culoare și mistere a Indiei și a Orientului, în general, până la savantul stimat, recunoscut la nivel mondial, creator de școală și deschizător de drumuri în domeniul filosofiei, istoriei și fenomenologiei religiilor, în Occident.

ISBN 978-606-37-0007-1